

Bamanankan Sebenni Sariyaw

Sigini Siginiden dafalen dafata Tomi
Nkōri Kabalitomi Nininkalitomi
Nunnafoli Nunmadafalen
Nunnadafata Samani Dafalen
Samaten Kumasen Fokumasen
Kabalikumasen Nininlakumasen
Diyagoyakumasen Bonna Dorogoli
Noronna nenoro cenoro konoro
kumaden Danekumaden
Kumaskumaden Dancesiya Togo
togoje Forobatogo masala
masalabolo Nsana Nsiirin Nonabila
Nonaila sinsinnen
Nonabila gansan Mankutulan
Mankutulan Kerēnkerēnnen
Kamankutulan Hakelan Tigiyalan
Sementiyalan Jiralan Wala
Walelan Waleganan Waledemenan
Nininkalan Kobila Kunnafoninan

Kalan diya

makalo 1997 san

Bamanankan Sebenni Sariyaw

*An'ka walenumandon be AKODEPU ye bawo a y'an dema
gafe in bali musakaw keli la.*

NEBILA

An be balikukalan na ka magow dege bamanankan kalanni n'a sebenni na, a mænna. An ye gelaya caman jate mine o kono. Mago caman de b'a fo ko bamanankan kalanni n'a sebenni ka gelen, kerengerennena la mago minnu ye do ke tubabukalan na, minnu ye lakoli ke. Jateminew la, gafentanya y'a ko gelaya belebele ye. O gelaya te se ka kele k'a ban ni gafe caman ma seben. An hakili la, nin waati in na, ben kera sariya minnu kan-kalanni ni sebenni na, fo olu ka fara jogon kan k'u jensen gafew kono walasa karamogo ni kalanden jolenw k'u don cogo min an bee be kan kelen fo bamanankan sebensariyaw kunkan. O tuma, kalanfaw ni kalanden jolenw, nin gafe in bora aw de ye.

Bilasiralikanw :

Aw minnu bena a magow dilan ni nin gafe in ye, aw bisimila.

Munna nin konokow ?

Gafe in konokow ye sebenni ni kalanni sariyaw ye, masalabolow, walafili, baara ketaw ani nsanaw. Nin konokow be jogon dafa. Ninnu farala jogon kan walasa aw kana segen, aw kana bila gafe caman ninini na, gafe minnu be jogon dafa.

Gafe in donniya be soro cogo jumen ?

N'an ko donniya, bamanankan sariyaw donniya ko

don. Walasa ka donniya soroli nogo ya aw fe, an ye sariyaw sigi-sigi kalansenw ye. Sariyaw dulonnen don nagon na. O kama, kalansen kelen ye donniya caman ye, o kama, kalansen tila-tilalen don cetige caman ye, n'i ye folo faamu i b'i sinsin o faamuya kan ka filanan faamu.

Walasa ka se ka faamuya soru, ka donniya ke aw yere ta ye k'a soru mogo m'aw kalan, an be masalabolo kalan, k'a konokow faamu konuman. O ko donniya kalanta misali be ta masalabolo in konu k'a fefefese aw ye. Aw b'a nagonnaw nini masalabolo konu, ka tila k'a misali werew di minnu te masalabolo konu. O bee ko, baara ketaw be na, aw be se k'aw yere sifile minnu na k'aw ka faamuya sinsin, k'a barika, k'a ke aw halala ye. Masalabolo caya kun y'oye gafe in konu; kalansenw konu donniyaw misaliw ka se ka ye u konu; masalabolo ninnu ka kalan, mogo da ka se ka jaya bamanankan kalanni na. O tuma, i be se ka donniya nini masalabolo ninnu konu, i dan ye k'a bere ben.

Nsanaw ye kalantaw ye i ko masalabolow. U kalanni be aw deli bamanankan kalanni na. A be do fara aw ka nsana donnen hake kan. O fana ye belebele ye min be se k'aw kumacogo sankorota. A kun ye ka mogo ka bamanankan kanlanni nege fa.

Walafili fana y'a damafere ye min konu, mogo b'u hakili jakabo, ka kuma walima k'u hakil'naw seben ka soru dajc sure caman ma y'a la.

Kalansen folo :

Bamanankan sigini n'a siginidenw.

Masalabolo : Balikukalan

An faso kanw kalanni, n'o ye benbakanw kalanni ye, yelema caman donna a la. Ni mogo min y'i miiri a damine na, k'a bilama ye, i be son balikukalan ye, bawo a warala.

A damine na, do ko don do be na Mali kono, menemenenin be sama, sogoba, sama ka jigin a ka dinge kono. O kuma fodon ka jan. Nka, o wale gelenba de be ka tiime anw sago la.

Ko sama k'a don ko bolobirinena te galoye bali. Nin kuma kera tije ye. Balikukalan sababu la bi, mogo kalannenw be k'u yere nini cikela bolo. Folo, u tun be nanamunanamu, peretuperetu ni papali minnu na cikeduguw kono, balikukalanden kera cikela nana ye, k'olu caman dabila, walasa ka cikela ka soro sabati, ka faso ka bonogola baaraw damine.

Zumana, hali k'an yerew ye benbakanw kalanni na, a fo cikela ka cesiri te de? Jo ka di balikukalanden jolenw ma, cikeduguw ka yiriwa, faso ka taa ne.

Kalan mincogo :

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo kalan siƙe damado, an k'a nini k'a hakilinaw don, k'u faamu.

2. Nininkaliw :

An ka nin nininkali ninnu jaabi, k'a jira k'an ye masalabolo konokow faamu tiƙe na.

• Nin masalabolo in be kuma mun kan ?

I ka jaabi sementiya ni misali damado ye.

• Mun na a folen don masalabolo konokow ko cikela ka cesiri de be k'anw bila benbakanw kalanni na ?

• Faamuyaw sorolen kofe, a be se ka fo ko jon ye menemenenin ye, jon ye sama ye ? I ka jaabi sementiya ni misali damado ye.

3. Kalansen kolo :

Kalansen be tali ke bamanankan sigini n'a siginidenw donni kan. Masalabolo in konokow, i be siginiden dow don, i te dow don. O sabu la, i ye geleya sorokalan na.

O tuma, i ma geleya sorokalan minnu kalanni na, olu dow seben kelen-kelen.

• **Siginidenw :**

a : kalanni - ka; sa, da, ba, na, ta, ma, ga, ya

b : benbakanw - ba : bo, bi, be, bu, be, bo.

d : daminɛ - da: do, di, de, du, de, do.

e : ye - ye : de, be, me, ne, se, ye.

f : - faso : fa, fo, fe, fu, fi, fe, fo.

g : sogoba - go; ga, ge, gu, gi, ge, go.

h : hali - ha: ho, he, hu, hi, he, ho.

i : kalanni - ni : bi, di, fi, gi, hi.

k : kalanni : ka, ko, ke, ku, ki, ke, ko.

l : bilama - la; lo, le, lu, li, le, lo.

m : yeɛema : mo, me, mu, mi, me, mo.

n : donna na : no, ne, nu, ni, ne, no.

o : - faso so : bo, do, fo, go, ho, ko, mo, no.

p : - peretuperetu - pe : po, pa, pu, pi, pe, po.

r : miiri (i) ri (a) ra, (o) ro, (u) ru, (e) re, (ɛ) re, (ɔ) ro

s : faso - so ; so, sa, si, su, se, se, so.

t : tiime - ti; ta, to, tu, te, te, to.

u : balikukalan - ku ; bu, du, su, fu, pu.

w : bawo - wo; wa, wi, wu, wo, we, wo.

y : ye , ya, yi, yu, yo, ye, yo.

z : Zumana - zu; za, zi, ze, zo, ze, zo.

• I be dow don nka u mankan be yeɛema bamanan kan

- u : baliku - ku; c : caman; ca; j : jigin-ji-

na :

• Daɓɓew dafa ni siginidenw ye

1. Ni «c» siginiden ye :

...ɛwɔlonin;...aya;...alawu;...ɛɓiya;...ibo;...ɔronto.

2. ni «j» siginiden ye :

...ɛya;...aka;...alamugu;...enbe;...idunun;...ɔlɔko.

3. ni «k» siginiden ye :

...ɔmɔkili;...ɔngo;...uto;...alo;...umuya;...uncɛbaya;...uturu.

4. ni «ɲ» siginiden ye :

...uguji;...imi;...ɛnakala;...agami;...ɔgon;...ɔ...ɔ;...intara.

5. ni «ŋ» siginiden ye :

...anaki;...amaki;...una;...unafigi;...aana;...unu;...ana.

6. nin siginiden fila la, kelen bila tomi no na : «j» ni «c»,
daɓɓe kɔro ka don. •elu;• ɛɓi;•ahiliya;•aasi;•aman;•
•ama;•asa;• aya.

7. Nin siginiden fila la «k» ni «g» kelen sigi tomi no na,
daɓɓe kɔro ka don •ɛmɛ;•eleya; •ɛleya; •olon; •aran;
•awulo; •ajaba; •eren; •elen.

8. Siginiden saba ninnu na «h», «ŋ», «ɲ», kelen seɓɓen
tomi no na, daɓɓe kɔro ka don.

• «ɛɓɛ»; ->aya»; «aniya»; «ɛji anaya»; «unafigi»;

•akika; •aali.

•ɛjimajo ;• ɛfo;• ɛnata; •ala; •anabugu; •ɔn; •ɛɲɛmɛ;

•ɔmɔ.

• I te minnu don :

ɛ : yeɛma - ye (yè), fe, be, te, ge, le, ce, je.

ŋ : ŋanamanganama - ŋa ; ŋo, ŋu, ŋe ŋi, ŋe, ŋɔ.

ɲ : bolobiriɲena - ɲe , ɲu, ɲe, ɲi, ɲe, ɲɔ.

ɔ : foɔdon - fo, so, ko, do, jo, to, po, no, mo.

Kalancogo

c : caman - ca ; co, cu, ci, ce, ce, co.

j : jigin - ji; jo, ju, ja, je, je, jo.

Sigini : Bamanankan sigini ye siginiden, mugaŋ ni
wolonwula ye.

a, b, c, d, e, ɛ, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ŋ, ɲ, o,
ɔ, p, r, s, t, u, w, y, z.

Baara ketaw :

1. An ka siginidenw kalan, k'an da deli siginidenw
foɔcogo numan na, keɓɓenkeɓɓennnya la b, c, d, f, g, h,
j, k, l, m, n, ŋ, ɲ, p, r, s, t, w, y, z.

Kolɔsili : foɔcogo numan te sabati, fo siginiden kelen-
kelen mankan ka fo ni «e» kan jalannin ye, k'a ke i n'a
fo u kelen-kelen be dorogo «e» la.

- «η» foli ka gelen mogo caman bolo. A be se ka nogoya n'i ye danew ta i n'a fo nomi, nene, nana, k'olu kanne folow bo : no, ne, na, k'olu kalan, ka laban ni ni, nu, no, ne, ne, ne, ne ma.

- min ye «r» ye fo "ere" ka men tulo la a foto

- «s» be «sh» neci ne, i n'a fo «si» (jiri min kolo be ke tulu ye)

a be «sh» jogyo fa, i n'a fo n'i ko "se", min ye sokonokono ye n'a sogo ma ka di kosebe. "So" fana be ten «sho».

2. An k'an dege siginiden sebenni na, walasa an kana nagami : «n», «η».

Kolosili :

Siginiden fila ninnu bolen don nagon fe, o de be na ni fili ni nagami ye mogow hakili la ka nesin u sebencogo ma.

«n» bolen don «n» fe, nka a nesin (sen folo) ka jan ka taa duguma.

«η» fana bolen don «n» fe, nka a kosen (sen filanan) k'a laseri numan fe , k'a laban laseri ka yelen numan fe.

n, n, n, n, n, n, n, n, n, n, n, n.

η, η, η, η, η, η, η, η, η, η, η, η.

• Dane ninnu kalan :

1. Janoyi, jajaja, haju, henebone, jofili, jita, jenini, juguya.

2. Nunu, nonimayoro, nenemeneneme, nunanunan, nunuma, nana, nome, nana.

3. Naniya, nanan, nomiji, nomo, naara, nalakolo, namaki, nagami, nine, nekise, notige, nedimi, nani, neba, nugu.

4. ci, cu, ca, ce, ce, co, co.

ciwara, kucukucu, coroko, cogori, cogoya, coricori, cogocogo, ciya, cawucawu, capuruca, ceboli, ceni, cere, celu.

5. waliju, warije, wayiwayi, wokulo, werewere, walawala, wagasi, wagabo, wasama, woloma, wulaba, wese, were.

6. Yahudiya, yagayaga, yefege, yeleke, yegeru, yegyegyegye, yelma yirika, yiriyara, yogoro, yoboyaba, yokoyi, yoliyoli, yuru.

7. hiji, hinc, hawuja, harabaharaba, hali, hate, heyi,

waati, a tɛ se k'ɔ wo fa samiye to kɔnɔ. Siyenko ani buluko ye bɛɛ hami y'ɔ tuma. Bɛɛ b'i cɛsiri.

Zuluyekalo kɔnɔ, sanji bɛ wara, nisondiya bɛ bonya bawo samiye yere y'a naniya numan jira, k'i pɛnpɛrɛ. Mɔgo si tɛ sɔn palonpalon ma. Kaba ye dasi bilen, nimita yere bɛ sɔrɔ foro dɔw kɔnɔ.

Utikalo ye cɔcɔ kalo ye. Sɛnɛfɛn caman bɛ barika, ka cikɛla hakili sigi, hali n'a to tora baara gɛlɛn kɛlɛn-kɛlɛn ye.

Sɛtanburukalo ye wawa n'a ka sanjikisɛ kunbaw ye, n'a kuntaala man jan, min bɛ na furance surunnin kɔnɔ. Fɛn kura caman bɛ bɔ. O ye laafiya fana kunbɔlɛn ye.

Okutɔburukalo ye finkawaro ye. San bɛ fin ti-ti-ti, nka a tɛ na. Keninge bɛ don kɔnɔ na, suna wolola ka ban, saɲɔ bɛ k'i yere sama, malo to ye binbɔn ye. O kɔrɔ ye kɔ daamu.

Nininkaliw :

1. Samiye duman taamasiyen ye mun ni mun ye ?
2. Daɲɛ mugan ni wolonwula latomɔ masalabolo kɔnɔ,

u ka bɛn bamanankan sigini dafalɛn ma.

3. Daɲɛ saba labɔ masalabolo kɔnɔ «h» siginiden bɛ minnu kɔnɔ

4. Daɲɛ duuru labɔ masalabolo kɔnɔ «ɲ» siginiden bɛ minnu kɔnɔ

5. Daɲɛ fila labɔ masalabolo kɔnɔ «ŋ» siginiden bɛ minnu kɔnɔ

3. Cɛnin jurusarabali :

Cɛnin kɛra, a tɛ walijuru sara hɛrɛ la. N'a ye dɔrɔmɛ juru ta mɔgo min fɛ, n'a n'ɔ tigi ma dalawoyɔ kɛ i k'u bolo ka se ɲɔgɔn ma, a t'ɔ tigilamɔgo ka wari sara. O bɛ se ka kɛ hɔrɔn jumɛn danbɛ ye bamananna ?

Juru tatumana, a mɔgo sɛbɛ, a dalakan ka di, i b'i ba feere ka di a ma. Juru saratuma mana se, pati, a b'a ban panpara wari sarali ma. Tuma bɛɛ, dɔ bɛ k'a wayiba a halala nɔfɛ.

Zan ta don ma diya a la, barisa o ma na a kama ni naniya numan ye. O y'a ta a tɛgɛ ma k'a bolo ɲaana ka da a kɔfo a bɛ ɲunan. A ye zorobilen ta sara o cogo la. Kabini o don, a ma juru ta Zan fɛ.

Nininkaliw :

1. Jurusarabaliya ye mun ye hadamadenya la ? I ka jaabi jukoromadondon ni misaliw ye.
2. Zan tun ye mogo suguya jumen ye ?
3. Daje saba nini masalabolo kono signiden «w» be minnu kono.
4. Daje saba nini masalabolo kono signiden «c» be minnu kono.
5. Bɛɛ ka misali dow nini u yere ye ni «j» ni «w» ni «c» ye.

**Kalansen filanan
Dafalen ni dafata**

Masala :

- Ce, waribon be min yan ?
- A file i numanbolo fe.
- E delila ka se yen wa ?
- Ayi, u ma son ne ka don yen.
- Mun na u ma son o ma ?
- E l ce i ka nininkali ka ca.
- O l ne ka kuma ka ca, yafa ne ma.
- Taa i ka sira fe.

Kalan mincogo

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo in kalan siɛe damado, an ka nini k'a konokow faamu konuman.

2. Nininkaliw :

Mogo joli be kuma masalabolo kono ?

U ka masala be mun kan ?

Masala in be laban di wa ?

Mun na? A fo o sera ninin ma ?

3. Kalansen kolo :

Kumasen joli be nin masala kono ?

An ka kumasen filanan kalan.

An ka ci ke «a» ni «i» jukoro; «a» ye mun ye?

- u : baliku-ku; mu; du; su; yu; fu.

"A" be mun jira kumasen kono ? "i" be mun jira kumasen kono

N'an ye bamanankan sigini laje, «a» ye mun ye sigini kono. «I» fana ye mun ye sigini kono ?

An ka «a» ni «i» sigicogo laje kumasen kono.

U ni siginiden were faralen don ngon kan wa ?

U kelen-kelen be fen jira wa ?

U kelen-kelen be u yere bo wa ?

Cogo di u kelen-kelen be u yere bo ?

Ni siginiden min kelen be sigi ka mago ne, a fo dafakun b'o la ?

Mun na dafakun t'o la ?

O tuma «a» ni «i» ye siginiden dafalen fila ye.

An ka masala kumasen tow laje, ka dafalenw labo.

Siginiden dafalenw be min ?

Siginiden dafalen ye joli ye bamanankan na ?

Dafalen ye wolonwula ye : a, e, ε, i, o, ɔ, u.

Siginiden tow be lakuma cogo di bawo u kelen-kelen

te sigi ka fen jira ? Dafataw don.

Dafataw ye mugan ye : b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, n, n, p, r, s, t, w, y, z.

Baara ketaw :

1 Masalabolo : Musoya fere.

o ! ko musoya ye fere ye hali ni ceya ye gundo ye. U kelen-kelen be ta b'u mago ne. Ce dogoya te, muso fana dogoya te. Ce fere te muso ta bo. E mana ke ce ye cogo o cogo, muso do b'i ming, muso na i mara n'a konofere ye. O ma korobo.

E ! mogow, dije danna Jabaaru Masa fe, k'a di musow ma u k'u sago ke a la. Nka, kononin lerebelereboko jugu b'a fan ci.

2.- An k'a laje masalabolo in kono ka dafalenw sugandi ka ben tomiw no na.

(•) fora ko ne niyoro don. (•) be na cogo di ko fo (•) ka di (•) ma. (•) Ne niyoro ka di (•) koromuso ma.

(•) jaa dersi, aw mogo fila si kunkolo man ni. (•) sigi, tile be bo (•) la van.

- (•) cenin, beza ka golen (•) ma de. (•) ta be se ka to ni. cogo ka (•) ta be mogo ye ? Kana (•) yere negen,

dijɛ na (•) tɛ se ka kɛ. Ka (•) fo (•) ta bɛ to salaya kelen
in ma. (•) (•) ka se ka kɛ ko (•) tɛ minɛn bila minɛn kɔnɔ.
(•) (•) ka (•) dɔn ko ni (•) ye (•) mɛn sumakɔrɔmasa,
tilekɔrɔmasa de bɛ dɛ.

3. An ka kumasɛn saba kɛ masalabolo ye, u ka nɔɔɔn
dafa hakilina kelen kɔnɔ, dafalɛnw bɛ ye minnu kɔnɔ.

4 - Masalabolo : laadilikan.

- An ka masalabolo in kalan k'a faamu koɔuman ?
- Masalabolo in bɛ kuma mun kan ?
- Faamuya jumɛn bɛ nin masalabolo kɔnɔ ?
- An ka dafalɛn misaliw nini masalabolo kɔnɔ.

E ! cɛnin, terikɛ tun ye e wolofa ye. Min y'a sɔrɔ ne b'o
dɔn, bawo a sara ne bolo. O ! ko e yɛrɛ de b'a fɛ k'i yɛrɛ
sarada i fadenw kɔrɔ. Kana a to bi kuma nɔɔɔn wɛrɛ
ka bo i da kɔnɔ.

A dɔn bi ko sa dogolen de bɛ kɔɔɔ. fara ko la, ko ka fara
i la. N'i ma fara seɔɔ b'i ta yewu.

A to fo lo i ka don cɛya gundo se kɔnɔ. So don, cɛmanin
bɛ kɔɔɔ yɔrɔ min k'a farinya i ko buntɛni, k'a nɛ kɛ i ko
ngɔnjaraba ta. So min don, i bɛ kabakoko ni

kamanaganko caman dɔn yɛn kɔsɛbɛ ani k'u faamu
koɔuman. O de ka di i woloba ye, ne balimamusɔ
kelen.

O kɔnɔ, a ka dɔɔɔ gasi walima baasi k'i sɔrɔ. E ta ka
kan ka kɛ dususuma, timinandiya ani kolɔsili ye,
walasa k'i tɛmɛsira sɔrɔ, ka laban k'i pɛnpɛrɛ i fadenw
kunna i ko nkɛɛrɛnmasa.

Kalansen sabanan :

Samani

Masalabolo : Sungalo ka tɔɔɔ

San do kera Sungalo sen ma ye dugu kɔmɔn labenw na. Mɔnni don selen, a y'a ka koro bila a kun ka kosira mine. A taara bo koro dalen kan. A y'o faga n'a ka tama ye k'a bila a ka npalan kɔnɔ. A ye furancenin taama, dɔɔnin a sinna ka tɔɔ duguma ten. A ka tɔɔɔ daminenen file : kuru falenna a tɔn na, ka kunkolo kuuru bee mine.

Nin kera kara ye. Sungalo taar'a sigi suma na kaara jukɔɔ, ka furamugu do josi a ten n'a tɔn na. O nana ni fere ye. Sungalo sorola ka fere tige ka taa mɔnni na. A ma jɛge mine miri ko. O y'a miiri janya.

Laada batobaliya tun be Sungalo lada ka soro k'a faga k'o ye sere no ye. Jakarija ye ne seere ye. Mogo kana tulong ke kokorow la.

Kalan minɛcogo

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo in kalan siɛ damado. An k'a jini k'a kɔnɔkɔw faamu.

2. Nininkaliw :

Nin masalabolo be jɔni kunkan ? Mun ye Sungalo soro?

Nin masalabolo be mun kunkan ? E y'o fo mun fe ?

Mun be faamu nin masalabolo kono ?

An k'an ka jaabiw sɛmentiya ni masalabolo misaliw ye.

An k'an ka jaabiw sɛmentiya n'an ka misali dɔnnen dɔw ye.

3. Kalansen kolo :

Daje damadow be nin masalabolo kono, u bolen don jɔgon fe fila-fila misali la, an ka kumaseɛ filanan ni sabanan kalan ka soro k'a a daje suguya fila labo misali ye.

Daje fila jumɛnw de bolen don jɔgon fe ?

«Koro» - «koro». An k'u kalan.

Danfara min b'u focogow ni jɔgon ce, an k'o fo.

Filanan, n'o ye koro ye, o fotola be sama.

An ka daje fila ninu sɛbɛncogo laje konuman.

Danfara jumɛn b'u sɛbɛncogo la.

«OO» fila ye danfara ye sɛbɛnni na

«OO» fila ye samani taamasiyɛn ye ka «koro» ni

«koro» dajɛw danfara, k'u bo jɔgon na.

An ka masalabolo to kalan ka samani misali tow labo ani k'u sanga i n'a fo «koro» ni «koro», ka signiden samanew labo fana :

tama	taama	aa
kuru	kuuru	uu
kara	kaara	aa
ferε	fεεε	εε
miri	miiri	ii
lada	laada	aa
sere	seere	ee
toro	toro	oo
koro	kooro	oo.

dafalen jumen tora min ma sama ?

O koro ye ko dafalen bee be se ka sama.

Samani naci ye mun ye ?

Samani be danfara don dajε fila focogow n'u sebencogow ce.

Samani be ke cogo di ?

○ Samani ye ka dafalen kelen seben siε fila ka tugu jagon na.

Kolosili :

An ka nin dajε ninnu sebencogo laje.

Sinna - falenna - monni.

Signiden jumen sebenen don siε fila ka tugu jagon na ?

A fo «n» samanew don ?

«n» samanew te, bawo n'an ye dajεw tige

Sin - na; falen-na; mon - ni; a te k'i ko.

kuu-ru; kaa-ra; fee-re; see-re; too-ro.

koo - ro ni mii - ri.

«n» ye dafata ye, dafata si te sama.

An k'an hakili to nin na :

Samani be ke ka dajε fila danfara, k'u bo jagon na.

Samani ye ka dafalen kelen seben siε fila ka tugu jagon na. Dafalen bee be se ka sama - Dafata si te sama.

Baara ketaw :

1. An ka nin dajεw seben tomiw no na, u (kelen-kelen) benen don no min na.

- kama, kaama, baara, bara, fεε, fεεε, hali, haali.

Ofisi nizari ye malosene (...) yiriwa jono. Ji be don malosunw koro (...) tilema. O (...) numan (...), malosunw be (...) forow kono fo (...) bore bi joli-joli

bɛ soro taari kelen na (...) namara t'o la. O koson,
cikela bɛ(...)fo malotige o malotige.

-Furancɛw bilalen don nin daɲɛ damado kama walasa
masalabolo in ka faamu. An k'u sigi sigiyoro numan na
: kaasi, kasi, cii, ci, kari, kaari, kana, kaana :
(...) kooronikaana tɛ sogo kelen ye. Fɔɔye kungolafen
ye, filanan ye jilafen ye. Samu bɛ u don ka boɲogon na,
bawo samu y'i (...) ji la (...) nofe siyen do la, a y'a ku
(...) Samu kun ka sin ka Sanu nekise bilen fo a bɛ (...)
ani ka (...) fila tige a kan koro fo n'a ye (...) bo, o bɛ
bilen. Nka a kunnandiyara, a ba ye furaji min (...)
kelen d'a ma, o y'a furake.

3. An ka daɲɛ ninnu boɲogon nini ani k'u don kumase
kelen-kelen kono.

Gala, jabi, tara, kale, ta, bɛ.

Kalansen naaninan :

nunnafoli

Masalabolo : kalabaanci

Nin don, bɛɛ b'a don ko sun tun digilen don mogow la.

O n'a ta bɛɛ fen caman fora Fanta ye, a finman n'a
jɛman, walasa a ka son folen ma. A labanna k'a sen ta
ka bo bonda fɛ. A boto ye kon galon k'o bin saga kun
kan.

A diminnen taara ten sugu la gun kan, ka segin a
tegelankolon, a ma ntentulu san, ka n'i kanto ko ntɔnw
ye nten bali ka den. O ma bɛn.

Nkalontige man ni, sango npogotigi ta, kuma t'a ka
kalabaganciya ma. Fanta ye sundonnaw tɔno nin don
kelen suntige la.

Kalan minscogo :

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo kalan siɲɛ damado, k'a hakilinaw
don, k'u faamu.

2. Nininkaliw :

Jon ye kalabaanci ye masalabolo in kono ?

A ka kalanbaanciya taamasiyen ye mun ni mun ye ?

3. Kalansen kolo : Nunnadafalen ni nunnadafata.

• Nunnadafalen :

- An ka kumaseɲɛ fɔɔ kalan siɲɛ fila.

An ka nin daɲɛw ta a kono : «nin,» «don,» «don»,

«sun», «tun», «digilen».

An k'u lasa konuman.

Kolɔsili la, siginiden kelen jumɛn bɛ u bɛɛ kɔnɔ ?

N'an ye siginiden kelen in bɔ u la, u tɔ bɛ tɔ : ni, do, do,
su, tu.

Danfara jumɛn bɛ foli la ni «n» b'a la ani n'a t'a la ?

Ni «n» b'a la, mankan bɛ bɔ yɔrɔ jumɛn na ?

Ni mankan bɛ bɔ nun na, o foli bɛ wele cogo di?

Nunnafoli ye mun ye ?

Siginiden jumɛn ye nunnafoli taamasiyen ye ?

"n" ye nunnafolan ye

An ka misaliw la, «n» bɛ siginiden jumɛnw nunnafo ?

Olu ye siginiden siya jumɛn ye sigini kɔnɔ ?

An y'a ye ko «i», «o», «ɔ», «e», «u», folɛn don mun na,
nka u dɔrɔntɛ dafalenw ye sigini kɔnɔ. Dafalen jumɛnw
tora ?

An ka masalabolo kumasen filanan kalan ka dafalen

fila tɔ misali jini a kɔnɔ ka jɛsin nunnafoliko ma.

An ka nunnadafalenw misali sigi, k'an dege a fɔcogo
numan na :

a, an: ban, tan, kan, san, gan, han, pan, yan, fan,

i : in: bin, tin, kin, sin, cin, nin, fin, min, nin,

u : un: bunbun, tun, kun, sun, cun, nun, funfun,

o : on: bon, ton, kon, yonkon, yoron, talon, son,

ɔ : ɔn: bɔn, tɔn, kɔn, cɔngɔ, kɔlon, dɔn, jɔn, hɔn,

e : en: benbe, ten, jenbe, genge, lenge, sɛnbilennin,

ɛ : ɛn: bɛn, sɛnsɛn, sɛgɛn, kɛn, jɛngɛ, cɛncɛn,

Dafalenw nunnafo bɛ sɔrɔ cogo di ? Nunnafo

taamasiyen ye siginiden jumɛn ye ? A bɛ sigi min ?

Kolɔsiliw :

• Dafalen bɛɛ bɛ se ka nunnafo.

• «ɔn» dɔnni ka gɛlɛn tubabukalankelaw ma, bawo u
bɛ ale (ɔn) ni «on» jagami ka caya. Gɛlɛya wɛrɛ min
b'u kan, o ye «ɛn» ni «in» jagamini fana ye.

Gɛlɛya ninnu fura ye, k'o misaliw «ɔn» bɛ minnu kɔnɔ
ani «on» bɛ minnu kɔnɔ, k'u sanga jɔgɔn ma kɔrɔ sira
la, ani «ɛn» ni «in» fana misaliw.

K'a bɔn; ka bon; sɔn; son

Kɔlon kolon; dɔn; don

ani «ɛn» ni «in» :

Ka bɛn; ka bin; fɛn fin;

K'a mɛn; k'a min; kɛn kin.

• Nunnadafata :

An ka masalabolo tilayoro fila to kalan siɛ fila
An ka nin daɲew ta u koro : «ntentulu», «ntonw»,
«nkalontigi», «npogotigi».

An k'u kanɲe folow labo : nten, ntonw, nka, npo

Siginiden jumen be ye a daɲew beɛ la ?

U je ye siginiden jumen ye? Mun taamasiyen don ?

Siginiden in sigiyoro ye jumen ye ? O ye siginiden
jumen ye ?

Siginiden in be mun ke sigiyoro in na ?

An be ka siginiden jumen nunnafo ?

Dafataw be nunnafo cogo di ? u be seɛben cogo di ?

An ka nunnadafata dow nini masalabolo koro.

Kolɔsili :

"Tegelankolon daɲe koro, «n» min be «k» ɲefe, o te
nunnafolan ye, bawo «kolon» ye daɲe min ye, n'i y'a
kelen ta «k» ma nunnafo.

"Kalabaganciya daɲe koro "nc" ye nunnadafata misali
do ye.

Kolɔsili :

«n», «m», «ɲ», «ɲ» ye dafataw ye minnu be fo nun na
korolen olu ye a yerewolow ye. Olu te nunnafo sariya

koro. O koro ye ko abada «n» te sigi u ɲefe k'a b'u
nunnafo.

An be se ka ninu fara u kan : l, r, h, y, w

An ka nin to an hakili la :

Nunnafolan ye bamanankan na. «n» ye.

Ni nunnadafalen don, «n» be seɛben ka tugun dafalen
na :

«an», «en», «en», «in», «on», «on», «un».

Dafalen beɛ be se ka nunnafo.

Ni nunnadafata don, «n» be seɛben ka dafata tugu a la:

«nb», «nc», «nk», «np», «ng», «ns», «nt», «nj».

Dafata beɛ te nunnafo, i n'a fo «n», «m», «ɲ», «h», «l»,
«r»...

Kolɔsili : Nunnafo li be daɲe fila bo ɲogon na koroko ani
seɛben cogo sira fe: kama, kaman; ga; gan; ten; nten;

Baara ketaw :

1. An ka nin daɲew sigi u sigiyoro la masalabolo koro
: farin, tontigi, fenɲenama, fin-fin, dulon-dulon, funun-
funun, fari, banan, bana.

• Kabini Solomani temenna...koro su dugutilla...y'a
mine. A (...) be (...) k'a wolo (...) k'a (...) Dugu (...) ye

Kalansen duurunan :

Seginkanni

Masala : Miseli :

- A nininen don magow fe u ka ke miseli ye ka hadamadenw kala ngon na. Aminata ba cesirilen don Eli, e ! fen, Gariba, hali Isa janfanci ka ko la. A be magoya magoya, a ngon nana te bi hadamadenw kalali la. O wale in kebaa ka dogo bi. Owo, patisakana ye bi magoya ye. Aramata sadon tun ma se, nka u y'a faga ni dusukasi ye. Waajuli te fen jena, yoliyoli cayara, zanjalan fobaa dogoyara.

Kalan minecogo :

1. Masalabolo kalanni siye damado walasa a ka faamuya hakilinataw sira fe.

2. Nininkaliw :

- Mun ye masalabolo in togo da ko miseli ?
- Ka masalabolo in konokow laje, nin nininkali faamuya man di ?
- Masalabolo in be se ka tila yoro joli ye ? Togo jumen be se ka da tilayoro kelen-kelen na. Misali damadow ke k'i ka jaabiw sementiya.
- An ka masalabolo in lariwe, ka dajje mugan ni

wolonwula bo ka bamanankan sigini siginidenw da kene kan.

- An ka dajje kelen-kelen were jini an yere ye ka masalabolo misaliw barika,, ni kumasenw labennen ye n'o dajew ye.
- An ka siginidenw sigi ngon ko u dakun folen don cogo min na.
- Samani misali jumenw be masalabolo kono ?
- An ka samani ke ni dafalen tow ye.
- An ka dajew di dafalen kelen-kelen misali be minnu kono.

Masalabolo kalantaw :

1. Segelen : Segelen ye bana cejugu ye min be soro ji fe, jikogelaya ka bon yoro minnu na. Bana cejugu don, bawo a te wuli ni samiye donwaati te. Ale de be cikela bali cike la, barisa n'a bora i la fi ka nunuma a bolo, kamalengkoyaya t'o la. Bana cejugu don, bawo nin sababu koson, a be kongo jigin sigida kono cikeduguw la.

Jikogelaya b'i cooko waati min tilema bantuma, ni segelen ye hadamaden kono lasoro, a b'i daga nuguw

ni nɔgɔn cɛ. A bɛ san munu ka bɛn yɛn, a bɛ balo yɛn fo ka fan da yɛn. Fanw bɛ toro yɛn ,ka denw mɔgɔya, k'u kamalenya. U kamalenyalen bɛ soro ka boda nini hadamaden fari la.

N'u bɛ bɔfariyoro min na, ob'iɛnɛ iko dugumɛncinda. I b'o siyɛn fo k'a logologo, a ka ji ta, k'a dulon. Timinnandiw bɛ gaari siri a la ka to k'a sama doonin-doonin. Ni sɛgɛlɛn sɔmina, a b'i ban boli ma. I bɛ gaari meleke i sen na, fiɛ bɛ bolen ja. N'a tigera, pati. Ni jalen karila, a kunkurun fɛn o fɛn mana bin ji la, ni bɛ don o la, o fana mana hadamaden o hadamaden kɔnɔbara lasoro mɛkalo, zuwɛnkalo walima zuluyekalo jigɛrɛngɛrɛn sɛnfɛ, ko kelen in bɛ damine, ani a nani. Ala ka sɛgɛlɛn kɛlɛlifɛrɛw sabati Mali kɔnɔ.

Nininkaliw :

- Mun na a bɛ fo ko sɛgɛlɛn yɛ bana cɛjugu yɛ ? A'y'aw ka jaabi sɛmɛntiya ni misaliw yɛ.
- Mun kɔsɔn sɛgɛlɛn bɛ wele ko dugucibana ?
- Sɛgɛlɛn bɛ na cogo di ?
- Bamanankan siginiden jumɛnw ma kɛ ka daɛ foyi sɛbɛn an ka masalabolo in kɔnɔ ?

• Dafalen jumɛnw samanɛn don an ka masalabolo in kɔnɔ ?

• Dafalen jumɛnw ma sama misali la an ka masalabolo kɔnɔ ?

• Daɛ bɛ se ka fo n'u samanɛn tɛ, ka samani sariya sɛmɛntiya danfarali hukumɛ kɔnɔ daɛ fila ni nɔgɔn cɛ?

• Daɛ jumɛnw kɔnɔ, dafalenw nunnafolɛn don masalabolo kɔnɔ ?

• Dafalen do tora ni min misali ma di masalabolo kɔnɔ wa ?

2. Lakolikaramogo Zakariya:

Nin san jan na, Zakariya sigira Fafa lakolidenkalan kama. Fafa yɛ Wataguna kubeda dugu do yɛ. Dugu sigilɛn don Joliba da la ni Korɔborow k'a ma Isaberi. Mɔbilisira bɛ Fafa cɛci ka taa fo Namɛ Nizeri jamana kan.

Baji ni siraba kɔsɔn, Fafa tun ka fisa ni yoro caman yɛ, bawo fosi ko tun tɛ mɔgo soro yɛn magoɛfɛn ni dumunifɛn na, n'i tun bɛ kɛɛn o la. Zaki ni dugumogow donna nɔgɔn na, fo a yɛ korɔborokan mɛn.

Nka, ko niƴala b'a fe ka wulu ta tije, a be joli tige a kun cema, walasa a nen kan'a soro. Don do, a kera Zaki la i ko naganaga. A kelen ko ka san fila sigi Fafa, a y'a nini a ka baara ka yelma Beri, k'a y'a men mogow da ko sogo da ka di yen, ko Beri ka surun Tumutu la, ko a abiyonwari man ca i ko Gawo ta.

Ko waranin min ko a kun ka ci, o be ci po, nama t'o la. Lakolikaramogo bilara Beri Burudamew ni Surakaw cema, cencenfow ni nagon ce. Beri ye kubeda ye, nka taayoro te mogow la, bawo mobili tun be se ka dogokun soro n'a ma teme yen; dugu bee je ye kolon kelen pe ye, baganw ni mogow, kolon in ji finnen i ko gala, a kasa ye misibokasa ye, a te se ka min n'i m'a bila a nama ka jo. Sogoko fana ma soro tije ye.

Segelen nana bo Zakariya senw na lakolibila fe. A ma ne, a nunumana fo kalo fila. A wulila don min, a kafonogonw ko Sunjata taamana. Zaki miiri la, a ye segelen soro Beri, hali ni mogow da jera a ma ko segelenkise te yen bolo kan.

Ala k'an sabu ne, ka hakili numan d'an ma.

Nininkaliw:

- Masalabolo sebenbaga be ka mun wale ke dugu fila

ninnu ni nagon ce ?

• Hakilijakabo la, Zakariya nimisara wa, a ma nimisa ? Mun ni mun b'o jira ?

• Samani kelen masalabolo in konowa ? Daje jumenw ko don ?

• Dafalenw nunnafolen don daje jumenw konow masalabolo in na ?

3. An mogo damado taara tilen kungo konow nenen temennen. A don, mobili nana k'anw ta nbeda kan. Npogotigiw ni nafenw tora jefef, anw donna kofe ni nburu ni konow ye.

Mobili tun ye nburu ta do ye. Mobili ncinin don nka a be boli.

Anw temena ngasantuw, nburentuw ni ngalamatuw la, k'an jo ngabajuba do koro dugunin do konow. Denmisennin do nana n'a ka nkirin ye. Musomaninw ye ntomono, nkaani ni nkoyo san. Cemaninw jiginna ka ntola doonin tan.

Oko, an ye sira mine ka ta an daga koda la ka tilen yen ntomiju koro an ni ncrow ni ntumu. Sunba ye nkusundonkili da i ko nkusunjeli. A kera tulon ni nisondiya ye. Nka ntura do tun ben'a goya, bawo o tun

be don an cɛla ni mɔgɔw tun ma don mɔbili kɔnɔ teliya
la.

Nininkaliw :

- Tɔgɔ jumɛn bɛnnen don masalabolo in na ? Mun na?
- A' ye daɲɛw tɔmɔ masalabolo kɔnɔ, nunnadafata be minnu kɔnɔ.

Kalansen woɔronan :

nɔrɔnnaw

Masalabolo :

N'i y'a mɛn ko kuma man ni, a kun ye mɔgɔ kana fɔbali
fɔ. Fɔbalifo de man ni. N'i ma kuma, i tɛ fɔbali fɔ.
A ka ni, hali ni mɔgɔ b'a fɛ k'i lakuma, i kan'a tigi lamɛn.
A mana i ladimin cogo o cogo, kuma lasurunya a bolo.
N'i y'a don k'i tɛ se o la, i sobo a tigi la. A man'a madon
i la ni fɛɛɛ o'fɛɛɛ ye, i mabo a la cogo bɛɛ la.
N'i m'o kɛ, a be se ka laban jɔnnasigi ma.
Jɔnnasigi tɛ e jɔgɔn masiri ye; i kana sigi jɔn na, o ka
kan ka kɛ e haminanko belebele dɔ ye bi bawo
jɔnnasigi kɛnɛ ye lamaloyali kɛnɛ ye, fɔkaben kɛnɛ tɛ.
Kɛnɛ min don, a be mɔgɔ lagosi sigida la. E file yɔrɔ
min sisan, a kɛra maloba ye wo, a kɛra malonin ye wo,
nin si bɛnnen tɛ e la.

Kalan minɛcogo :

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo kalan siɲɛ damado, an k'a jini k'a
hakilinaw don, k'u faamu.

2. Nininkaliw :

An ka nin jininkali ninnu jaabi, k'a jira k'an ye masalabolo konokow faamu tije na.

- Nin masalabolo in be kuma mun kan ?
- I ka jaabi sementiya ni misali damado ye.
- jonnasigi ye mun ye ?
- Mun na a fora masalabolo kono ko «e» nogon masiri te.

3. Kalansen kolo :

Kalansen kolo be tali ke noronnaw na.

An ka noronnaw laje dajew kono.

- An ka «fobali» dajew ta k'a laje. A be se ka tila fila ye.

O tilayoro fila ye «fo» ni «bali» ye. «Fo» ye dajekumaden ye, «bali» fana ye dajekumaden ye.

Mun be kumaden fila ninnu bo nogon na ?

«Fo» ye dajew ye i be se ka min kelen sigilen ye, bawo koro b'a la. Ale de kera sababu numan ye «bali» ma.

O kama «fo» ye dajew baju ye.

«Bali» n'a jeci be nogon na. A kelen te se ka sigi nka hakilina b'a la. A be noro dajew wewe la ka dajew kura bange min ni baju koro te kelen ye. «Bali» ye noronna ye.

- Noronna ye mun ye dajew kono ?

Koro be noronna wa ?

Dajew baju ye mun ye ?

Noronna ye mun ye ?

Dajekumaden ye dajew tilayoro ye koro walima jeci be min na. Noronna ye kumaden ye, dajew baju yere ye dajekumaden ye.

4. Noronnaw siya :

- An ka nin dajew damadow ta masalabolo kono

- «fobali» : sira folo kono

- «lakuma» : sira sabanan

- «jonnasigi» ; sira konotonnan.

- An k'an ka dajew folo laje : fobali.

An ko kaban ko «bali» ye noronna ye. A sigilen don k'a noro dajew baju kofe. O sigiyoro de b'a ke konoro ye.

- An ka konoro misaliw jini masalabolo kono.

- An ka konoro misaliw jini dajew wewe kono.

- An k'an ka dajew filanan laje : «lakuma».

An k'a baju bo, an k'a dajekumadenw ye.

An be «la» ni «kuma» ke dajekumadenw ye.

«Kuma» ye dajew baju ye, «la» ye noronna ye.

«la» noronna sigilen don baju damine na k'a noro. O

sigicogo b'a ke nenoro ye, a nefe.

- An ka nenoro misaliw jini masalabolo kono.

- An ka nenoro misaliw jini dajɛ werɛw kono

• An k'an ka dajɛ sabanan lajɛ : jonnasigi.

An k'a baju bo, an k'a dajɛkumadenw bo : «jon «/
«na» / «sigi».

An ka dajɛkumaden saba ninnu lajɛ kelen-kelen :

«jon» koro be «jon» na.

«sigi» : koro be sigi fana na.

«na» : koro te «na» na, nka nɛci b'a la. A nɛci ye ka
«jon» ni «sigi» noro nɔgon na. A sigilen don u fila ni
nɔgon ce, o b'a ke cenoro ye.

- An ka cenoro misaliw jini masalabolo kono.

- An ka cenoro misaliw jini dajɛ werɛw kono.

An ka nin to an hakili la :

• Noronna siya ye saba ye : nenoro, konoro ani cenoro.

- **nenoro ye** : «la», «ma», «so».

Misaliw : «lamɛn», «lakuma».

«mabo», «magerɛ».

«sodon», «sobo».

- **Konoro ka ca** :

Misaliw :

«ba» - suguba,

«nin» - sugunin,

«ma» - tuluma

«ntan» - tuluntan

«man «- finman,

«nan» - filanan

«na» - farafinna

«la» - farajela.

«lan «- furalan

«nan» - mununnan

«la» - duurula

«na» - tanna

«to» - fato

«baga» - sabaga

«ya «- mogoya

«li «- fagali

«ni» - binni

«bali «- fobali.

Walekonorow ye ninnu ye :

«la» : ka boli = bolila

«na» : ka bin = binna

«ra» : ka taa = taara

- «len» : ka wuli = wulilen
- «nen» : ka ban : bannen
- «to» : ka kuma : kumato
- «ta» : ka sigi = sigita.

Caya taamasiyen :

Caya taamasiyen ye «w» ye; «w» ye konoro ye.

- Cenoro man ca :

Misaliw : «n» - bugurinja

- «na» - jonnasigi
- «la» - dalakuma
- «ka» - fokaben.

Kolosili : noronna minnu ye «na», «la» ni «ka» ye dajɛ siya werɛw don minnu be dajɛ fila noro jɔgon na.

«na» be soro nin fe : ka sigi jon na. (jonnasigi)

«la» be soro nin fe : kuma min be da la. (dalakuma)

«ka» be soro nin fe : k'a fo ka ben : (fokaben.)

5. Bonna :

• An ka segin an ka dajɛw ma :

- «fobali»,
- «lakuma»,
- «jonnasigi»,

Nin dajɛ saba kelen-kelen dajɛkumaden be se ka bo, baju b'a dajɛ kelen-kelen na. U kelen-kelen ye dajɛw ye minnu be wele ko bonna.

O jate la, bonna ye dajɛ ye min bangeli sababu bora dajɛ baju la, ka noronnaw (jenoro, konoro, cenoro) walima dajɛ werɛw fara a kan.

• **Kolosili :** Bonna ye dajɛ kura ye min koro ni baju koro te kelen ye. An ye misali fen o fen ta masalabolo koro, olu bee ye dajɛbajuw bonnaw ye.

- An ka bonna misali werɛ jini masalabolo koro.

- An ka bonna misali dow di dajɛ werɛw koro.

6. Baara ketaw :

• A' y'a laje ka bonnaw soro ni wale ninnu ye n'aw ye jenorow fara u kan : bo : sobo, labo, mabo.

ka kasi	...	...	...
k'a kari	...	...	...
ka si	...	...	...
ka jigin	...	...	...

• A' ye walew tomo kalansen 4 nan, masalabolo koro konoro be minnu na

- **Masalabolo :** Bonya minan

N'i folola ka nenini ke, o ye mogow bilalen y'i la, o y'i ka ko dogyalen ye, o y'i binner ye. Nka n'i sera i yere la, o y'i bonyalen ye, o y'i korotalen ye. I korotato ye koba ye bawo i yere te bo a kalama.

Mogow ka walew de b'i korota. O kono, bonya ka ni hadamadenya la wa hadamaden haron bee b'a la nini u ka bonya soru. Caman b'a nini ka to bonya minen kono u ka fota n'u ka keta la. Hadamaden toto bonya minen kono, o ye cesiri ni yeretanga ni yerebonya ye. Yerebonya korotalan n'a sinsinbaga ye yere majigin ye. Mogow desera yere majigin na k'uta ke yere fonciya ni kuncubaya ye. Okoson, a ka gelen bi, hadamadenw ka se ka to bonya minen kono. U b'u yere lagosi, k'u yere dogoya bawo lamoko numan, ladamuni bere-bere te duw kono ten tugun. Danbew lagosira, laadaw wulila, kokorow tununna

U kera kono-te-wara-te ye. Farafin ! farafin ! aa ! farafin!

• K'a bo walekonorow la, a' ye konoro werew nini «bonya minen» masalabolo kono (sanfe).

• A' ye bonnaw fila-fila bange ni nin bajuw ye :

bin (ka)	kalo	telin
kono	siyen (ka)	taa (ka)
fara	wolo (ka)	boli
jigin (ka)	nini (k'a)	siran
jigi	bon (a ka...)	girin.

• A' ye konoro ninu fara dajebajuw kan u be ben cogo min : li, ni, baa, na, la, ntan, man, ma, nin, ba, baa, Muso den (...) ye musokoroba numan ye min denw ni den (...) te ben tunga fe. A denw be ladon (...) numan soru yere la. U neji bo (...) ka dogo. U ni bee ye teri (...) ye.

U be kisi malo ma, malo (...) ni malo (...) a bilen (...) n'a fin (...) U te ke jig (i...) ye, u te ke nanibaa (...) ye, a mana ke yoro o yoro ye, farafin...ni faraje... U te ke nani... ye; lagosi (...) wale fan si, neni (...) korofa (...), nin si te ke se u ma. U ba de y'o k'u ye./.

• A' ye walekonorow bila tomiw no na, aw yere hakili a walekonoro minnu bennen don.

ye don, (...) kunun. Kabanogow ce (...) fiye fe

dɔɔnin-dɔɔnin. Funteni jigin (...), tile datugu (...), yɔrɔ bɛɛ dibi (...), baganw siran (....) U siran (...) wuluw ta ke (...) wowoliye, bakasikan nisagakasikan duruntu (...), garanw tige (...) sow ni falɔw fɛ. O ke (...), daga wuli (...) sonkalan ma ye. Bɛɛ bolo bila (...) i kunnaminɛn na, denmisen ni mɔgɔkɔrɔba, cɛ ni muso. Njala sɔrɔ (...) ka jiba jigin (...) Jiba jigin (...) kɔfɛ, funteni ban (...) bawo dugukolo nigɔ (...) kɔsɛbɛ, nɛɛma jigin (...), danfɛn bɛɛ laafiya (...)/.

• A' ye cɛnɔrɔ sigɔ tomiw nɔ na, aw yɛrɛ miiri la cɛnɔrɔ min bennen don.

- ji (...) saga don (...) bɔ tulo (...) nɛgɛ
 sen (...) joli siri (...) si da (...) gɛsɛ
 kun (...) fɛn ko (...) min hamina (...) ko

Masalabolo : yɛlɛma donna Ganan.

Dugu o dugu, n'i y'i sigɔ k'i bolo fila da i senw kan, Ala tena jigin k'i demɛ. Ganan kaw y'o faamu. O koson u wul la k'u jɔ, ka bɔgɔ doni, su tɛ, tile tɛ, ka ji bali ka bɔ mal w kɔrɔ. O kɔnɔ, demɛdɔntɔn, n'o ye Suko ye,

(sucu) nana ka jɔtɔnyɔrɔ, barasi, dilan Ganan. Ji bɛ dugumɔgɔw sago la su ni tile.

Barasi dilannen, sɛnɛ, baganmara ni mɔnni yiriwara. Bi, jɛgɛ siya bɛɛ bɛ sɔrɔ Ganan, nako bɛ sɛnɛ. Nakɔsɛnɛ kɛra musow ka ci ye. U ye pari sigɔ, wari bɛ yɛlɛma-yɛlɛma.

Gakuruɔana jɔra du bɛɛ kɔnɔ. Balikukalan fana ye sira sɔrɔ. Musow b'u ka ko bɛɛ nɛnabɔ sɛbɛn na u yɛrɛ ye. Warimara ye fɛrɛrɛ ye, musow ye min don dala. Mangasan jɔra dugu kɔnɔ, nɔsimansinw sigira kolɔn nɛnamaw, senna nɔgɔdingɛw dilanna. Malosi kura bɛ ka sifiɛ walasa sɔrɔw ka yiriwa kɔsɛbɛ. Mɔgɔw kalanna jɛgɛmara kɛcɔgɔ numan na.

Kalansen duurunan : kan hake

Masalabolo Buranfana.

Sitan y'a ka fini don ka sugusira mine san kɔrɔ tasa b'a ɔolo. A selen sugu la, a ye nafɛnw ni fini ni woro tan san ka teliya ka segin so.

kelen, a cɛ fana y'a ka duloki cɛ k'a fili a kanna ka elɛn a ka so kan ka taa sagasogo woro kelen mine

wayeke fe yen.

A seginnen, Sitan y'otobi, uka taa a ba fana fo ba kofe.

O nisondiyalenba y'u fo k'u walejumandon.

Kalan mincogo :

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo kalan sije damado, an k'a nini k'a hakilinaw don, k'u faamu.

2. Nininkaliw :

An ka nin nininkali ninnu jaabi; k'a jira k'an ye masalabolo konokow faamu tije na.

- Mun ye masalabolo in togo ke buranfana ye ?
- Mun ni mun kera ka buran fana masalabolo kono ?
- Buranmuso fanana tuma min, a ye mun ke ?

3. Kalansen kolo :

Kalansen kolo be tali ke bamanankan kanhake kan

- An be mun kolosi dajne dow lahalaya la, i n'a fo nin misaliw :

«fini»	«woro»	«fana»
«fini»	«woro»	«fana»

Nin misali saba in na, n'i y'a kelen o kelen ta, «fini» sebencogo ye cogo kelen ye, «woro» be ten, «fana»

b'o cogo kelen na.

- An k'an hakili jakabo.

- «fini» donta be yen, Sitan y'a ka fini don.

- «fini» dunta, o ye finikise ye.

- «woro» niminta be yen, ka woro tan san.

- «woro» min ye saga woro ye.

- «fana» min ye dumuni ye, bonya don.

- «fana», a ce fana, a ce yere.

Kolosi la, dajne dow be se ka ke u sebencogo ye kelen ye nka u koro te kelen ye.

- An ka dajne ninnu sanga jogon ma u focogo fe.

«fini» donta, n'an b'o fo, kan be yelen.

«fini» dunta, n'an b'o fo, kan be jigin.

«woro» niminta, kan be jigin.

«woro» saga woro, kan be yelen.

«fana» dumuni, bonya, kan be jigin.

«fana» yere, sinsinnan, k'an be yelen.

Kolosi la, dajne be bo jogon na ni kan jiginni ni kan yelenni ye O be wele ko kanhake. A be fo ko kanhake ye siya fila ye, majiginnen ani layelennen.

Taamasiyenw be yen ka kanhake jira (1) fini (fini donta) majiginnen (1) fini (fini dunta) mayelennen.

Kolosili : An k'a don ko kanhake taamasiyenw te sigi daɓɓew kunna, barisa u be masalabolo nagasa k'a kalangoya.

4. **Baara ketaw** :

• A' ye kanhake taamasiyen sigi fana ni fana, woro ni woro kunna k'u bo ɓogon na :

«fana» : bonya; «fana» : sinsinnan; «woro» : niminta;
«woro» : saga woro.

• A' ye masalabolo laje tuguni k'a daɓɓew labo fila-fila ka soro ka kanhake sigi u kunna.

• A' ye masalabolo in yoro lankolonw lafa ni daɓɓe ninnu ye : son, fa, kun, soro, ban.

Mogo dow segenbaato majiginnen don, n'u ye...ke waati min,...be na u ma fo u be yaada. O wale ye...ye, bawo a b'u bila fobalifo ni kebalike la.

Niy'u (...) o la, i dabali be (...), i t'a don (...) kelen min na, u b'u (...) siginogonw bolo. U te (...) fosi ma, ko nafolo b'u (...) O son man ni. O kama, a be fo hadamaden donni ye waati fila ye.

• A' ye kumase kelen-kelen seben ni daɓɓe ninnu kelen-kelen ye u koro kana ke kelen ye.

Kulu, togo, susu, ton, kole, tilen, ten,

Kulu, togo, susu, ton, kole, tilen, ten.

• A' ye masalabolo kalan k'a konodaɓɓew bo minnu fila-fila don.

Jiriforotigi :

Nin jiriforotigi ka baara te ban. Ni jiri min be koro a b'o koro laben siyen do ka turu yen. A b'o dafela siyen. A b'o kono o ka bonya foro kono fo ka den ke. A be kon ka si numan jini. O wale be jiri tijeni kon.

Jiriforotigi be foro san tuma min, a dugukolo tun ma kolon, a yere ma kolon caman don a la. Bamamusow tun be kili da yen. O waati ka jan, tu bonya kojugu, i tun be mogo kili foro kun do la, a t'a men. Kene tun man ca. O y'a to bi, jiridenw kene be soro tan san kalo tan ni fila.

A be kaba fana sene, a be ne kosebe fo mogow ne mana d'a kan, u be kaba. Hake te ce ka sorofenw na, nka a yere be siran hake ne, o kama a b'a ka baarakelaw sara saracogo numan na.

Kalansen wolonwulanan :

Danew siya

Masalabolo : Bakarijan ka murunin.

Don do la, Bakarijan y'i den ka kogo ta k'i cun. A donna numunke in fe yen Segu. A ko banumuke», o ko «naamu». A ko : «ne ye dunan ye, bilakoro ye n ye, denmisen ye n ye. N be faama ka so, Da Monzon Jara, nka n te fa dumuni na. N be to ka fensuw ye sow kofe, n be misisuw ye, n be sagasuw ye, n be basuw ye. N nan'a fi jena i ka murunin kelen dilan ka di yan, ka finikolonnin meleke a la, n b'a don n ka npogo kere la. Ni n ye sogosuw ye, n'u ma toli kojugu n na doonin tige u la, ka kala jalan damado fara nagon kan kungo jan konon ka binkansiraw la k'o jeni ka nimi. O fana ye muru ncinin dilan k'o da diya kosebe-kosebe, k'o meleke finikolonnin na k'o d'a ma. A y'o soori a ka npogo kere la.

Kalan minscogo :

1. Masalabolo kalanni :

An ka masalabolo kalan siye damado, an k'a nini an k'a hakilinaw don, k'u faamu.

2. Nininkaliw :

An ka nin nininkali ninnu jaabi, k'a jira k'an ye masalabolo konokow faamu tiye na.

- Masalabolo in be jon kunkan ? Mun ni mun b'o jira ?
- I y'a don ko tiye don ko Bakarijan be ka murunin nini sogosuw tigeli kama wa ?

- Minnu be Bakarijan ka maana don a be taa mun ke ni murunin ye.

3. Kalansen kolo :

Kalansen kolo be tali ke danew siya kan bamanankan na. N'an ye kumasen folo ta masalabolo konon : «don do la Bakarijan y'i den ka kogo ta k'i cun», n'an y'a laje konuman, an be se ka nin nininkaliw ke :

Mun kera ? joni y'a ke ?

Wale :

- Nin nininkaliw be na ni wale ye ani wale kebaga : Bakarijan y'i den. «den» ye wale ye. Walekebaga ye Bakarijan ye wale ye «den» siya ye. An ka wale werew nini masalabolo konon kebaga be wale minnu na.

An ka wale misaliw di kebaga be minnu na.

An ka wale misaliw di kebaga be minnu na. O ye vategana ye i n'a fo ka kogo ta, k'i cun, ka boli.

«ka» be waleganan neƙe. O «ka» siya ye walelan ye.

- An ka «ka» walelan dow jini masalabolo kono.

- An ka misali dow di ka walegana jira.

Waleyali ye ka wale ketuma jira kumasan kono.

Waledemenanw :

"Bakarijan y'i den" kumasan kono, wale ketuma donnen don. An b'a don ko wale kera. "y" (ye) de b'a jira ko wale kera. "y" ye waledemenan ye. O tuma, waledemenanw de be wale ketuma jira.

Waledemenanw file :

- minnu b'a jira ko wale be senna :

be, te, be ka, te ka;

- minnu b'a jira ko wale bena ke :

beno, tena, na, mana;

-minnu be wale temennen jira :

ye, ma, tun ye, tun ma, tun be, tun te, tun be ka, tun

te ka, tun, na, tun tena, tun mana, tun bena

Koɓsili: "tun" ni waledemenan be be se ka taa noƙon

ƙe ka waati jira k'a temena.

Baara keta :

1. A' ye kumasan fila-fila seben ni waledemenan

ninnu ye :

be	ka	ma	tun
te	kana	mana	na

2. A' ye kumasan saba-saba seben ni waledemenan ninnu ye :

ye, ka, na, te, be.

3. A' ye waledemenan ninnu don tomiw no na a be ben cogo min : be, tun, ye, mana, kana.

fofo, bilakoro ta (...) sentege ye. A ne ni ngelen ne, o (...) kabako ye. Ngelen sen (...) dan diya ma, bilakoro (...) a gen ka kun a la. Ngelen (...) jiri mine, bilakoro (...) bere d'a kun, ngelen (...) bin, a (...) kantige k'a bila a ka npalan kono.

4. A' ye waledemenan ninnu don donyoro numan na tomiw no na : na, be, kana, ka, ye, te.

Kasara be mogo manini tuma be duguba kono bawo

ama (...) yoro o yoro karato (...) ban yen.

' (i...) se, n'i, (...) kara wulito ye, (...) i sigi k'a nato

akono. A numan (...) (i...) boli, a be ka fisa i (...)

wuli k'a kunben, i (...) ta soro a la.

• Kolɔsiliw :

- «tun» ye waledɛmenan ye min ni waledɛmenan tow
bɛɛ bɛ se ka ye ɲogon fe :
- bɛ bɛna : sogosuw tun bɛ ye; sogosuw tun bɛna ye
- tɛ tɛna : sogosuw tun tɛ ye; sogosuw tun tɛna ye
- ma mana : sogosuw tun ma ye; sogosuw tun mana ye
- ka kana sogosuw tun ka ye; sogosuw tun kana ye
- na : sogosuw tun na ye...
- ye : ni n tun ye sogosuw ye...

Walelan :

- «ka» walelan bɛ yen, «ka» waledɛmenan fana bɛ
yen. «ka» ye walelan ye ni kebaga tɛ wale la, «ka» ye
waledɛmenan ye ni kebaga bɛ wale la.
- «ye» wale bɛ yen, n'o ye k'a file, k'a lajɛ, k'a ye ɲɛ na.
- «ye» waledɛmenan bɛ na wale kebaga nofe (a ka c'a
la, daɲɛ wɛɛ tɛ don u fila ni ɲogon cɛ, wa waledɛmenan
wɛɛ bɛ se ka sifile a no na).

* An ka kolɔsili ninnu misali dow di.

Kunnafoninan :

• An ka nin kumasen ta masalabolo kɔnɔ : « n bɛ faama
ka so... ».

An ka wale ɲini kumasen in kɔnɔ walima waledɛmenan.
An bɛ «bɛ» ta. Kalansen tɛmɛnnen na, a for'an ye ko
waledɛmenan don. Nka nin kumasen kɔnɔ, a ni wale
tɛ ɲogon bolo. A kelen don, ka kunnafonidi «n» kan n'o
ye Bakarijan nonabila ye. O kunnafonidi kɔnɔ, «bɛ»
ye kunnafoninan ye.

- An ka «bɛ» kunnafoninan ɲini masalabolo kɔnɔ
tugun.

- An ka misaliw di «bɛ» kunnafoninan bɛ minnu kɔnɔ.

- An ka daɲɛ wɛɛɛw bila «bɛ» no na :

«n tɛ taama ka so».

Ni «bɛ» ye kunnafoninan ye, «tɛ» fana ye kunnafoninan
ye.

An ka «tɛ» misali wɛɛɛw di kunnafoninan nasira la.

fanta tɛ cɛ ye.

Siranbato tɛ cɛ ye.

An ka nin kumasen lajɛ : «Fanta ye muso ye,
musokɔroba don, cɛ tɛ.»

An ka kunnafoninan wɛɛɛw ɲini masalabolo in kɔnɔ.

«Fanta ye...» «tɛ» bɛ se ka bila «ye» no na, o la, «ye»

ye kunnafoninan ye i ko «be» ni «te».

«Musokoroba don...» kunnafoni de be di yan fana, «don» b'o baara ke i n'a fo «be», «te», «ye». O kama, «don» ye kunnafoninan ye.

• **Kolosi :**

«Be», «te» ni «ye» waledemenanw ye n'u ni wale be jogon fe kumasan konon. Nka n'u ni wale te, kunnafoninanw don i ko «don».

- An ka kunnafoninanw jini masalabolo konon.

- An ka kunnafoninan misali dow di.

Baara ksta :

1. A' ye kunnafoninan ninnu don kumasan duuru-duuru konon a kelen-kelen :

don, be, te, ye.

2. A' ye kunnafoninanw tamo masalabolo in konon :

Kabini ne be n ka mogoye la, ne ma deli ka kamalen in jogon ye. Horen min don, a jogon te, a jogon ye man

di bi. Ne tun be taama na waati min, a y'i jo a jojan fe

ni denmisenw kunko bee ye a kunkun n'a jenen.

kamalen in ye mogoye. A ni ne ce be i ko badema fila

ce. Jogonladon be dannaya konon, a be kanw fana

konon.

• A' ye ci kelen ke waledemenanw koron ka fila ke walew koron masalabolo in konon.

Mogo o mogo, n'i be nburu ka baara la, i be fasojo la. N'i be fasojo la f'i k'i cesiri kosobe bawo faso te jo ni da

ye. I be mun kolosi bi, ni min be goferenaman ka baara la, o hakili te fosi ma baarakebaliya ko, natuma ni

jigintuma si te bato, karatukaratu be senna ka wari bo nburu kun. Mogo si de te tanbagi walima ka siran ko ko

be se ka bo nin walew la. Minnu te baara kera nburu ye, a be kun olu la, u ka minenw be u soro kenema.

Nka n'i y'a ye mogo be i cesiri fasojobaara la, a be faso koron don. Tije y'o ye.

Tigiyalan :

• An ka masalabolo kumasan laban ta k'a fese-fese :

«a y'o soori a ka npogo kere la».

- A y'o soori min ?

A y'o soori a ka npogo kere la.

Don ta ye npogo ye ? npogo tigi ye jon ye ?

«A» (Bakarijan) ta ye npogo ye, «a» (Bakarijan) ye

npogo tigi ye.

Tigiya be don daɗe jumen sababu la ? Daɗe jumen ye tigiyan ye ?

N'an ye npogo n'a tigi furance laɗe «ka» sigilen don ka tigiya jira, «ka» ye tigiyalan ye.

- An ka «ka» tigiyan toɗ nini masalabolo kono
- An ka «ka» tigiyan misali doɗ di.

Kolɗsili : «ka» waledemenan be ye wale ni wale keɓaa ni ɗogon ce;

- «ka» walelan be ye wale ɗefe keɓaa te wale min na folo (waleganan).

«ka» tigiyan be ye fen.n'a tigi ni ɗogon ce.

«ka» mankutudemenan ye togo (nonabila) ni mankutan ni ɗogon ce.

Baara keta :

A' ye «ka» sigi-sigi, walelan, waledemenan, tigiyan ani mankutudemenan.

(...) kumajelemafurakisew ta, (...) doɗo min, (...) bin in kono, an ka togo nini minnu te togoje ye :

mogow kan, (...) mogow ni bo, nin wale ninnu y'an - don te togoje ye bawo ni n ko Ntunen, Tarata, Araba, tilenɗogonw n'an sinogonw ye. I (...) nafolo t'i ta ye Alamisa, Juma, Kari, o ye togoje ye. Togoje ninnu tugun, u be Ala yere kon (...) ka kalifa la ka o minɗe forobatogo ye don ye. Ni togo min te togoje ye, o ye

ten. An (...) wuli, an ka fereɗ tige, an (...) sigidaw lasaniya (...) tinenikelawaraw silatunun pewu. U (...) tineni barika (...) bon. A ko (...) gelen, a (...) ɗogon. Aw yere (...) ko don

- O ko : «naamu». Jon ko «naamu» ? Banumuke, «o» ye banumuke nonabila ye.

- «ne ye dunan ye, bilakoro ye n ye, ...» Jon ye dunan ye ? «Ne» ye kumabaga ye n'o ye Bakarijan ye, «ne» ye

Togo :

• An ka segin an ka wale keɓaga ma n'o ye Bakarijan ye. Bakarijan ye mun daɗe ye ?

Togo don, mogotogo don, mogokelen togo don. O b'a ke togoje ye.

- A' ye togoje misali damado di, mogow, baganw, duguw, yorow n'u ɗogonnaw.

kolɗsili la, togo beɗe te togoje ye. An ka kumasen kelen

forobatogo ye.

- Kolosili : Togoje be damine ni signiden kunba ye k'a ni forobatogo danfara.

- A' ye forobatogo dow nini masalabolo kono.

- A' ye forobatogo di misaliw la, mogotogo, bagantogo, fentogo, yorotogo n'u ngonnaw.

Baara keta :

1. A' ye masalabolo in togow nini, togoje ni forobatogo. U sera binkanyoro la waati min, u k'an ka baari ta. Bakarijan ko ne y'a fo aw ye faantanden ni faamaden man kan ka baari ta. Aw ma son, nka n'aw ma ne baari ta ko, n be kuma kelen fo aw ye n'aw sonna o ma, an be baari ta. U k'o ye jumen ye ? A ko ni min ye ne Bakarijan bo ka bin, o k'a ka binkanwoloso ke ka ne kantige, ni n yere-fana ye min bo ka bin, n be n ka binkanwoloso ke k'o kuntige. N'aw sonna o ma. Min ka koro ni Da Monzon Jara den to bee ye, a ka bon u bee ye, a ka jan u bee ye, o ko n sonna, an ka baari ta.

2. A' ye togoje saba-saba di :

Yorotogo :

Jamanatogo :

Misitogo . :

3. A' ye masalabolo in togow nini, togoje ni forobatogo. Saya te jon si kelen to. Bee sigilen don n'o ye, o ma mogow siran. U dalen don a la fana ko dugutaa min don, a taasira ka surun nka a seginsira ka jan fo i te se a dan na. O kama, ni hadamaden be balo la, a b'a nini k'a ka dijesosigi diya.

Mogow be siran saya ne bawo a b'u ta kelen-kelen, kelen-kelen saya be hadamaden kumasi ce, ka limanaya tila a la. Si t'a don i ka waati ye tuma min ye bawo Ala ta y'a ka Kalifa ye. Donkilidala Ami Koyita ko : «kelen kelen wa de ye saya masiran na»

Nonabila.

•N'anye "Bakarijan n'aka murunin" masalabolo konona laje, togo be tunun waati dow, da ne siya were be sigi a nona, o ye nonabila ye. Misali damadow file ninnu ye

a ko : «banumuke».

loni ko banumuke ? Bakarijan; «a» be Bakaridjan no

na, «a» ye Bakaridjan (togo) nonabila ye.

- O ko : «naamu»

Joni ko «naamu» ? Banumuke; «o» be Banumuke no

na, «o» ye Banumuke (togo) nonabila ye.

- ne ye dunan ye, bilakoro ye n ye, ...» Jon ye dunan ye ?

«Ne», «ne» ye kumabaa ye (mogo min be ka kuma n'o ye Bakaridjan ye)

«Ne» ye kumabaa nonabila ye.

An ka teme n'an ka kumasen kelen in ye. Jon ye bilakoro ye ?

«n». «N» ye kumabaga ye n'o ye Bakarijan ye, «n» ye kumabaga nonabila ye.

An ka «ne» ni «n» sanga jogon na. Folo sinsinnen don, fo waati dow la mogo b'a disi gosi a foto. O ye

nonabila sinsinnen ye, filanan ye nonabila gansan ye.

- Nonabila sinsinnenw

Nonabila gansanw :

ne

n

kumafenona

e

i

kumafenona

ale

a

kumakannona

anw

an

kumafenona

aw

a'

kumafenona

olu

u

kumakannona

Kolbsiliw : «o» ye nonabila ye.

«a'» kanhake taamasiyen be «a'» ni «a» kumakannona bo jogon na

Baara keta :

1. A' ye nonabila sinsinnen kelen-kelen don kumasen fila-fila kono.

2. A' ye nonabila gansan kelen-kelen don kumasen fila-fila kono.

4. A' ye nonabilaw nini masalabolo in kono.

Ne ma min faamu sisan, o ye n ka banako ye. Ne ni n koroke taara a terike dogotofo fe yen. Ale ko fen te ne farikolo la. Kuma in y'an dabali ban. Fen be ne na. An

ta taa farafin furakela do fe. Olu be se ka bana dow urake. E ni Umu, a' ye min kofa, i te o n'a terike wele ka file, a ka na n ka bana laje walasa fura ka soru a la, ne ka laafiya, aw fana ka laafiya.

hankutulan :

An ka to masalabolo in kono ka nin kumasen dajew

lajɛ : «o fana ye muru ncinin dilan...»

- «Muru» ye togo ye. «Muru» in bolen don muruw la. Walasa o ka se ka ke, a mankutura, k'a cogo jira. «Muru» cogo ye jumen ye? «Muru ncinin» don, muru belebele tɛ, muru jan tɛ, muru man bon, a ka dogo. «Ncinin» ye daɲɛ min ye, mankutulan don bawo a be mankutuli ke, a be togo cogo jira, a b'a nɛfo.

- Mankutulan be sigi ka gun togo walima nonabila la, walima daɲɛ were be don ani togo mankututa ce.

Sigicogo folo misali dow file :

Muru belebele, muru jan, muru bilen. Daɲɛ fosi tɛ togo ni mankutulan ce, mankutu ye mankutulan kerɛnkerɛnnen ye.

Sigicogo filanan misali dow file :

Muru man bon, a ka dogo, a ka ni, a ka girin. kolosili la, daɲɛ were donna walasa mankutuli ka se ka ke, «ka»

walima «man». «Ka» ni «man» be ke sababu ye ka mankutulan min sigi, o ye kamankutulan ye, «man ni» ka» ye kamankutulan ye, mankutudɛmenanw ye).

- An ka mankutulan werɛw jini masalabolo kono ka tila k'u pereperelatige, mankutulan kerɛnkerɛnnen, kamankutulan.

- An ka mankutulan di misali werɛw kono : mankutulan kerɛnkerɛnnen, kamankutulan.

Baara kɛta :

1. A' ye mankutulan duuru di minnu kerɛnkerɛnnen don.

2. A' ye mankutulan duuru di minnu ye kamankutulan ye.

3. A' ye «ka» walima «man» don tomiw no na. Seyi ka baara (...) ni. A ka mɔgonɛgen barika (...) bon. A t'a fo ayi, a t'a fo owo. Tinɛ na, Seyi ka ko (...) gelen. nka a be tila ka yɛɛ i ma. Seyi hakili (...) surun,, a kono (...) go.

4. A' ye mankutulan ninnu don tomiw no na : kura, farin, koro, finman, belebele, bon, nafama. Soma ka wulu ka (...) wulu (...) don min sirilen don bolo (...) la a ka dukene na. Bolo in ye jelekala (...) do ye hali so be se ka siri a la. Wulu in barika ka (...) bawo a be balo (...) soro ka dun. A ma ne fo Soma ye joloko (...) san a ye.

5. A' ye masalabolo in mankutulanw nini. Ni ne ye wari soro, n be n bangebaaw ladon, k'u lahine lahineko ce ni na. N be so numan jo, ka balo duman dun, balo nafama walasa ka keneya jidi. Nka o ta be, ye, ni bana jugu ye n mine, n be se dogoro se be ma a ka fura jonjon, fura farinba se ben n kun ka bana in ke le fo a diili misenw na k'a silatunun pewu. O ye baara nogo ye bi. Waritigiya ka dini mogo kenema don. Wari ninikun ye i ka laafiya.

6. A' ye masalabolo in mankutuw nini. Ko be ce dow kan u ka furu kono. O be furu goman de kofa, furu duman te. Lela ni Yisa ka furu tun y'o do ye.

Lela tun kelen k'a ni da a ce kolonba Yisa ni kan. Lela tun be wale jugu be do ke, a te ne numan jo Yisa la tuma si. A folo ye min ye, Lela tun te se tobili la, a ka na ka go, a ka to man di don si. Hali u ka doso tun te son a dunni ma, nka a tun te ku Yisa la a da ka se tokokuma ma, Lela tun be fono a kan.

A filanan, Lela kala ka jugu, sungurunya sarantan. A ni mogo nena tun t'a la fo mogo kirikara, mogo sidonbali. A ka ko ka bon a yere ma, a ka ko tun ka dogo mogo w bolo.

Kabila :

• An ka to an ka masalabolo kono ka nin kumasen fese fese donin :

«ni n ye sogosuw ye, n'u ma toli kojugu, n na donin tige o la, ka kala jalan damado fara nagon kan kungo jan kono n ka binkansiraw la...».

- Kala jalan be fara nagon kan min ?

Kungo jan kono,

Binkansiraw la...

An ka «kungo» ni «binkansiraw» dajew siya nini.

Nin daɓe fila bee ye togo ye. An delila ka togo ye, walekebaga don. A fo nin kumasen kono, «kungo» be wale kera de ? a fo «binkansiraw» fana be ka wale ke?» U fila si te ka wale ke, togow don minnu be ka wale keyoro jira. U joyoro ye ka wale dafa, ka kumasen hakilina dafa.

A ka ca a la, togo minnu be na wale kofe kumasen kono, togow don daɓe misen do be bila u ko, n'o be wele ko kobila. Kobila misali ye «kungo jan kono», «kono» ani «binkansiraw la» «la». N'ale te, togo te sigi ka banban, ka sinsin, k'a pereperelatige.

Yaku	be taa a koroke fe	fe
Yaku be	taa sugu la	la
Yaku	be taa sugu kono	kono
Yakube	don ga koro	koro
Yaku	be teme sen kan	kan
Yaku	be dumuni na	na

Joda jɛnama be u kelen-kelen na (fe, la, kono, koro, kan, na) bawo n'i y'u kelen-kelen bo kumasen na, i b'a don ko fen do be kumasen jɛn, n'o ye kobila ye. An k'o sifile.

Kolosili : Kobila togo yere b'a yere jefo. A be bila togo

walima nonabila kofe,
a te noro.

- An ka kobilaw siyaw bo k'u ke jagon kan :

Kobila gansanw : fe, la, na, kono, koro, kan, ma, ye, je, ko, kun, bolo, bara, kama, koson...

Kobila dorogolenw : Kobila dorogolen ye kobila ye min ni kobila fila norola jagon na walima kobila kelen-kelen ni daɓe were. U file ninnu ye :

kan + na : kanna

kun + na : kunna

koro + ju : jukoro.

dugu + ma : duguma

ko + fe : kofe

je + fe : jefo

kun + fe : kunfo

da + fe : dafu

sen + fe : senfo

san + fe : sanfo

kere + fe : kerefo

sen + na : senna

sen + kan : senkan.

Kolosili : An ye «ye» waledemenan ni «ye»

kunnafoninan ni «ye» wale kalan. An k'a don ko «ye»
kabila fana be yen.

Baara keta :

1. A' ye kabila do sigi tomi no na.

Alu bora so da (...) ka sin k'i bila sira (...), mobilu fana
sinna k'a fili dingɛ (...). O kera sirabakankasara (...)
A ba n'a fa y'u bolo da u (...) ka kule karatata. A kera
minnu (...) olu ma fila ke, u jiginna Alu (...) dingɛ kono
k'a ce ka bila mobilu bolila (...) ka taa n'a (...) furakeliyoro
(...)

2. A' ye nin kabilaw don kumasan daw kono :

kunfe : senna

kun fe : sen na

dafe : nena

da fe : ne na

3. A' ye nin kumasanw sanga ngon ma koro sira la
kabila faamucogo la :

• Ali sera Kadi ma

• Ali sera Kadi la.

• Doni be Ali kun

• Wari be Ali kun

• Ali bora a fa fe

• Ali bora a fa la

• Duloki be Ali kan na

• Duloki be Ali kanna

• Kele te Ali fe

• Kele te Ali ma

• Ali be Seyidu nofe

• Ali be Seyidu kofe

• Ali be Seyidu no

• Ali be Seyidu ko

• Ali be kalanso dafe

• Ali be kalanso kerefe.

4. A' ye masalabolo in kabilaw jini.

Ko bee n'a kalantuma. Ni kolo kogora k'a ja kaban, n'i
ye negesoboli dege o waati la, i be ke korokayelen ye,
i ko be ban tilenni ma negeso kunna.

Segi tun bora u ka binkonodugu la, a be tilema ke
duguba kono. A ne bora negeso fe. O waati negeso ma
jensenyoro caman na in'a fosisan. Segi ye negesoboli
dege bolon fe, kenebaw kan a korolenba. A ma diya,
nka a sera negeso la. A ye binko caman ke, denmisenw
tun be ye le a ma. A dusu ma bo u koro, a fari ma faga
negesokalan na.

Segi sera negesoboli la nka abada a ma se ka fere
negeso kan. Ni mogow tun y'a nato ye, u b'u teliya ka
bo a ne walasa a kana negeso yelen u kan k'u labin
dinge kono.

Dannabaliya y'o ye.

Cɛkɔrɔba kunnango

Masalabolo :

Siriman ye morikalan kɛ a denmisɛnnin. Nka a ye sojo baara kalan ka se o la. A ye muso folɔ furu ko Sali, ka na filanan ladon ko Jɛnɛba. Sali kɛra galomuso ye ka Jɛnɛba kɛ baramuso ye.

Siriman kɛra, n'a bɛ Sali fɛ yen su min, a bɛ Jɛnɛba den minɛ ka da n'o ye Sali ka so. Su bɛ janfa ka den sunɔgɔlen to. Fɛɛɛ tɛ ban, den mana kunu, Siriman bɛ bɔ k'a bɛ taa den di Jɛnɛba ma. A bɛ su to si baramuso kɔrɔ.

Nin don su ko kelen. Dugu jɛlen Sali banna Siriman koliji sigili ma. Jɛnɛba musokun wulila k'a bɛ ji kalan soli a cɛ ye Sali ko petu, ale de ka ji kalan don, ale de ka dɔgo sannen fana don. O ma bɛn Jɛnɛba ma. Sali ye Jɛnɛba gun o la i k'a ka firi a da ka. Jɛnɛba bɔlen o kara la, a ye ji suma soli ka taa o sigi nɛgɛn na.

Siriman y'i ko ka fajiri seli. A ye kurane ta k'o kalanni damine Sali ka so kɔnɔ. O diminnen ye nɔrɔn ci a la k'i kanto : «cɛkɔrɔba kunnango, ni Ala y'a tɛgɛ da e kan don o don, i tɛ nimisa; kurane min file nin ye e bolo, a fo e t'a don k'o tigɛlen don e la ?»

Baara kɛta :

1. A' ye nin daɲɛw siya fo masalabolo in kɔnɔ

- Siriman, Sali, Jɛnɛba.
- Morikalan, galomuso, cɛkɔrɔba.
- Kalan, suma, kunnango.
- Ye (morikalan), tɛ (ban), bɛ (a bɛ Jɛnɛba).
- A (a ye sojo) o (o ma bɛn) i (i tɛ nimisa)

2. A' ye masalabolo kɔbila bɛɛ jini.

Hakɛlan :

- An ka nin kumaseɲ fɛsɛfɛsɛ masalabolo kɔnɔ : «n nan'a f'i nɛna i ka murunin kelen dilan ka di yan...»
- Bakarijan ye mun nini numukɛ fɛ ? A ye murunin nini numukɛ fɛ, murunin kelen.

«kelen» bɛ mun jira ?

«kelen» bɛ murunin da jira, murunin hake, murunin joli, murunin kelen.

«kelen» ye hakɛlan ye. Hakɛlan ye «kelen» daɲɛ siya ye.

- Hakɛlan min don, a hake dɔnnen don, hakɛlan

dadonnen, kelen, fila,
saba...tan...mugan...kema...ba...kononton...

- An ka masalabolo hakelan dadonnen tow nini.
- An ka hakelan dadonnen misali werew nini.

• An ka masalabolo kumasen in fɛsɛfɛsɛ : «n na doonin tige o la, ka kala jalan damado fara noƙon kan...».

- Bakarijan be kala hake jumen fara noƙon kan ?
Bakarijan be kala damado fara noƙon kan. «Damado» be hake jira, hakelan don. Hakelan min don, a be da kofa, a be da jira, nka da min don, o da ma don, hakelan dadonbali don i ko : do, dow (kala dow) doonin (kala doonin), caman (kala caman), baden (kala baden), bogoden (kala bogoden).
- An ka masalabolo hakelan dadonbali tow nini.
- An ka hakelan dadonbali misali werew nini.

• Anka nin kumasen fɛsɛfɛsɛ : «Alima denke sabanan y'a terimuso folo denmuso duuranan furu salon farafinkalo seeginnan tile konontonna don».

- Alima denke jolinan ye furu ke ?

Alima denke sabanan ye furu ke. «Sabanana» ye da ne ye min be hake kofa, a be hake jira, hakelan don. «Sabanana» ye hakelan ye min be joyoro jira, hakelan joyorojiralandon.

- An ka kumasen hakelan joyorojiralan tow nini.
- An ka hakelan joyorojiralan misali werew nini.

Baara keta :

1. A' ye masalabolo hakelanw nini k'u siya pereperelatige fana :

Isa ka foro be sira fila ni noƙon ce. Ko kelen be woyo a dafɛ koron ni tilebin. Bagan caman be na jimin na yen.

Waati dow la, u be tɛɛni ke. Ni Isa yɛre kelen te, a sabalilen don bere min na, a tun te ke mankan doonin ye. Nka tɛɛni baden be k'a kun a te kuma do da kuma do kan. Sabali ka ni tɛɛ na.

2. A' ye nin hakelanw don tomiw no na : mugan ni duuranan, doonin, kelen, folo, sabanan, bi saba ni kononton, tan ni filanan, caman, woƙonnan, do. Ni saɛɛn te, ne tun be den (...) bange. Umaru

bananen san kalo (...), a den (...) ye ñogon soro a kunkoro. U bæ hakili la ko Ala ka wele seto don u fa ma. Ladonbaga ma dæse, ladonni kera ni sabati ye. Denke (...) jora ni musaka fanba ye. Denmuso (...), n'o ce ye setigi (...) ye, o ye musaka (...) ke. Den (...) ma to min m'a bolo bila a kun ka wari (...) bo ka korokoroba demæ. Ala tora a ka masaya la, cekoroba wulila kalo tile (...) don. Denw sewalen yerakera tun.

Sementiyalan :

• An ka masalabolo kumasen in laje : «ni ye sogosuw ye, n'u ma toli kojugu, n na donnin tige u la.»

Bakarijan k'a be do tige sogosuw cogoya jumen na ? Bakarijan be tigeli ke sogosuw la minnu ma toli kosebe Danfara be sogosuw ni ñogon ce ; sogosu, sogosu min ma toli, sogosu min ma toli kosebe, sogosu min ma toli kosebe-kosebe.

«Kosebe» ye daɲe ye min be toli cogoya danfara, a be toli cogoya sementiya, o b'a ke sementiyalan ye. Sementiyalan ye «kosebe» daɲe siya ye. Daɲe min be wale kecogo jira, o ye wale sementiyalan ye : ka boli kosebe, ka boli dayi-dayi, ka boli biribiri...

«kosebe», «dayi-dayi» ni «biribiri» ye sementiyalanw ye.

- An ka masalabolo sementiyalan tow jini.

- An ka sementiyalan misali damado jini.

- An ka nin kumasen fesefese : «numuke ye fini finman kirikiri do san ka ke baarakefini ye».

Numuke ka fini ye finman ye. Finman min don, finman kirikiri don. «Kirikiri» be finman cogoya jira, k'a sementiya»Kirikiri» be mankutulan sementiya n'o ye finman ye, mankutulan sementiyalan finman ye : finman kirikiri, finman titi, jeman poro, jeman para, jeman walawala, bilenman coyi.

Kirikiri» be mankutulan sementiya n'o ye finman ye «- An ka mankutulan sementiyalan misali dow jini.

Sementiyalan minnu be wale sementiya ni sementiyalan minnu be mankutulan sementiya olu ye daɲesementiyalanw ye.

Daɲe minnu be i ko sisan, kunun, sinin, bi, yan, yen, n'u ñogon na minnu be wale ketuma n'a keyoro jira kumasen kono, olu ye kumasensementiyalanw ye.

Baara keta :

1. A' ye sementiyalan kelen-kelen ke ka dajɛ ninnu sementiya :

ka kule...	ka taama...;	ka fa...;
ka bin...;	ka kuma...;	ka wuli...;
ka mo...;	ka jo...;	ka pan...;

2. A' ye sementiyalanw sigi sigiyoro numan na: kogi, carawu, casayi, fewu, piripiri, balawu, biribiri, tetewu, karawu, yekewu-yekewu, pawu, parapara.

Folo bilakorow tun te siran...Ngelen tun be boli...k'a be yelen...jiri la, bilakoro do tun be sin k'a no mine...ka bere ke k'a ta...k'a jan...bintu la.

U tun b'a kantige...ka tasuma mene...k'a jeni...k'a ja...k'a kolo ci...k'u kono fa...

3. A'ye kumaseɛ naani seben ni kumasensementiyalanw ye.

Masalabolo : Barikajini.

Madi ni Sidi ani Fifi ye dogo ni koro ye wolo la. U fa n'u ba y'u bange, k'u ladamu bawo bangebaa jigi y'a denw ye.

Ni denw kera dugawudenw ye, u be bangebaaw ladon koro kono. O wale jaati ye nin denmisenw hami ye. Hami were t'u la bi fo ka mogokoroba fila ninnu lada u kaburu kono don min ni Ala nana n'a ka na ye. U ka cesiri kunba ye barika soroli ye.

Ni hadamaden fen o fen ma barika jini, patisakana, i ta fila ni cetige, ko do b'i soro, i be nimisa ka d'a kan barikantanya te horon masiri ye. Nimisa ka di jon jumen ye ? O jon man ca bogokolo kan.

Kalan minecogo :

1. **Masalabolo kalanni :**

An ka masalabolo kalan sije damado, an k'a jini k'a hakilinaw don, k'u faamu.

2. **Nininkaliw**

An ka nin nininkali ninnu jaabi, k'a jira k'an ye masalabolo konokow faamu tije na.

- Nin masalabolo in togo dakun ko barikajini ?
- Mun na ko barikantanya te horon masiri ye ?

3. **Kalansen kolo :**

Kalansen in be tali ke dajɛ dow siya kan : tugulan, sinsinna, danfaralan, tigiyan, nagalan ani nininkalan.

Tugulan :

An k'an ka masalabolo kumasen folo ta k'a fɛsɛfɛsɛ.
An ka nin daɲɛw "ni" "ani" sigiyorow laɲɛ. U bɛ togow
ni ɲogon ɕɛ, tɛrɛmɛni bɛ togo minnu kan. U bɛ se ka
ye daɲɛ werɛw ni ɲogon ɕɛ, minnu siya ye kelen ye
k'u tugu ɲogon na. U siya ye tughalan ye.

Tughalan ye suguya fila ye :

- minnu bɛ kafoli kɛ. Olu ye kafolanw ye. kafolan dow
file : ni, ani, walima, wa, nka...
- minnu bɛ kumasenbolow dulon ɲogon na hakilina
siratigɛ la, olu ye kalansolanw ye. kalansolan dow file
: bawo, barisa, ni, munna, ka d'a kan, walasa, ko, fo,
sanni, yanni, kabini...

Sinsinnan :

An ka nin kumasen ta an ka ka masalabolo kono k'a
fɛsɛfɛsɛ cogomin an bɛ "jaati" daɲɛ siya don. Kumasen
ye : "o wale jaati ye nin denmisɛnw hami ye".

An ka "jaati" sigiyoro laɲɛ. A bɛ ka mun baara kɛ wale
la (togo) ?

"Jaati" bɛ ka sinsin "wale" kan. O baara bɛ "jaati" siya
kɛ sinsinnan ye. Sinsinnan ye daɲɛ ye, min bɛ
sinsinni kɛ.

Sinsinnan dow file : de, yerɛ, jaati, tigitigi, hali...

Danfaralan :

An ka nin kumasen ta an ka masabolo kono k'a
fɛsɛfɛsɛ.

"hami werɛ t'u la bi fo ka mɔgokoroba fila ninnu lada
u kaburu kono."

An ka "werɛ" daɲɛ sigiyoro n'a ka baara kɛta ɲɛnini
masalabolo kono.

"Werɛ" bɛ hami (togo) kofɛ k'a danfara ka bo hami to
bɛɛ la. O baara (danfarali) bɛ "werɛ" kɛ danfaralan ye
danfaralan dow file : do, werɛ, dowɛrɛ, kelen...

Tigiyalan :

An ka nin kumasen ta an ka masalabolo kono k'a
fɛsɛfɛsɛ. "u ka ɕɛsiri kunba ye barika soroli ye."

"ɕɛsiri kofora kumasen kono. Jon ye "ɕɛsiri" tigi ye ?

"U" (denmisɛnw) ye "ɕɛsiri" tigi ye. A tigiya bɛ jira "ka"
fɛ, "ka min b'u fila ni ɲogon ɕɛ. O "ka" ye tigiyalan ye.

Kolsili :

"Ka" ye tigiyalan ye nka waati dow la, tigiya bɛ jira ka
soro ale "ka" tɛ. O ye tigiya bɛrɛ-bɛrɛ ye.

Misali : bangebā jigi; denmisēnw hami.

Ɗagalan :

An ka nin kumāsen ta masalabolo kōnō k'a fēsefēse.
"Ni hadamāden fēn o fēn ma barika jini, patisakana,
i ta fila ni cētige."

An ka "patisakana" daɲe sigiyōro lajē. A bē nkōri fila
ni jōgōn cē nin kumāsen kōnō. N'o tē i b'a sōro nkōri
kelen de b'a kō.

A bē ɲagali jira kumāsen kōnō. Ɗagali ye nison cogoya
ye. "Patisakana" daɲe bē ɲagali kē, ɲagalan don.
Ɗagalan dōw file : ayi, aayi, woyi, wayi...

Ɗininkalan :

An ka nin kumāsen ta masalabolo kōnō k'a fēsefēse
"Nimisa ka di jōn jumēn ye ?"

An ka "jumēn" daɲe ta k'a ka baara jate mine
kumāsen kōnō. "Jumēn b'a to an ka se ka ɲininkali
kē jōn kan. "Jumēn" daɲe ye ɲininkalan ye.

Ɗininkalan dōw file : wa ? min ? mun ? jōn ? di ? kōni
? yala ? tari ? kōri ? joli ? jumēn ? munna ?...

Baara keta :

1. A' ye kumāsen fila-fila dilan, sinsinnan bē minnu
kōnō

2. A' ye kumāsen fila dilan kafolan saba bē minnu
kōnō.

3. A' ye kumāsen fila dilan kalansolanw bē minnu
kōnō.

4. A' ye kumāsen saba dilan danfaralanw bē minnu
kōnō.

5. Masalabolo : Samiyē goman.

Ɗinan sanjidēse kera jigitiɲe ye yōro caman na. Nin
don sōgōma, an bōra Kayi ka Merela magēn Jema
lamini na. An taakun tun ye yen balikukalan kōlōsili
ye.

Furance in siraw man ni, o ye tiɲe ye, nka tiɲe na, fēn
yere min y'an kelen-kelen tōro taama in jaati kōnō, o
kera forow senefēnw tigi-tigi ye fo k'an dōw jine sira
kolonya n'a sēgēnw kō ka d'a kan forotigi dōw tēna
fosi kelen tige ɲinan. Forow yeli ye jigilatigekoba ye
hali n'i tē cikēla ye.

• A' ye nin daɲew siya jini masalabolo in kōnō :
Kayi-Merela-Jema (man ni) yere (fēn yere) hali (hali

n'i te).

- A' ye kalansolan fila nini masalabolo kono.
- A' ye danfaralan saba nini masalabolo kono.
- A' ye nagalan kelen nini masalabolo kono.
- A' ye nininkalan kelen nini masalabolo kono.

Kalansen seeginnan :

Sebenni sariyaw.

Masalabolo : Focogo caman sebencogo kelen.

Kanbolofara mana caya kan kono in'a fo bamanankan da new focogo be caya. Kanbolofara be soro kan fobagaw sigiyoro fe. Beledugu, Jitumu, Segu, Siyanro, Sikaso, Wasulu, Bamako, ninu bee n'u kanbolofara. Bamako ko «tile», Kolokani ko «file», Sikaso ko «kile». Nin t'a focogo bee ye nka fen kelen togo de ye nin bee ye. Daje werew be yen minnu focogo ka ca nin cogo la. Foli la, magow be ngon faamu. Sebenni ye ko were ye. Sariya kana ke foli la, nka kan te seben sariya ko.

Sariya ye benkan ye, bee be benkan min bato. N'o kera hadamadenw be don da kelen fe, ka bo da kelen fe. U be je k'u sigi ga kelen koro, ka kan kelen fo. Ala ka bamanankan sebenbagaw ben kelen ma a sebenni sariyaw kunkan.

Kalan minecogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a nini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi.

Masalabolo in be mun faamuya di an ma ?

Misali jumen dira masalabolo kono ka masalabolo togo sementiya ?

An ka misali werew di o hukumu kelen kono.

3. Kalansen kolo : bamanankan sebenni sariyaw.

4. Bamanankan be seben dafata kelen dafalen kelen:

- An ka nin dajewa masalabolo kono k'ula je konuman «Beledugu, Jitumu, Siyanro...»

- An ka siginidenw sigicogow laje dajewa kelen-kelen kono.

• An b'a ye ko siginidenw be jogon ko dafata kelen dafalen kelen+ dafata kelen + dafalen kelen.

O sariya jelen don dajewa ninnu kono : «Beledugu, Jitumu».

- An ka «Siyanro» dajewa laje. O dajewa kono, «n» «r» tugulen don jogon na. An kana miiri ko sariya sosora.

An k'a faamu ko «n» b'a damakanje kono n'o ye «yan» ye, «r» fana b'a togolakanje kono n'o ye «ro» ye.

• An k'a don fana ko n'a bora «n» nunafoli taamasiyen

ni «w» caya taamasiyen na, bamanankan sebenni sariya la, dajewa te laban ni siginiden dafata ye.

• Ni dafata fila te tugu jogon na, dafalen fila fana te tugu jogon na. Samani t'o la.

- An k'an ka sariyaw sementiya ni misaliw ye masalabolo kono.

- An ka misaliw jini an yere ye ka sariyaw sementiya.

3.2. Focogo caman sebencogo kelen :

• An ka segin an ka masalabolo ma ka nin kumasen fefefese :

«Bamako ko «tile», Kolokani ko «file», Sikaso ko «kile».

«Tile», «kile» «file» ye focogo saba ye k'o sababu ke kanbolofaraw ye, n'o te fen kelen don. Walasa ka sebenni nogoya, ben kera a kan ko Bamako focogo ka seben bawo jama kun be Bamako kan ka teme yoro tow kan ? O kelen «tile» de be seben hali ni «file» ni «kile» be fo.

• Foli ma bali fewu, focogo caman sebencogo kelen. «Tulu», «kulu», «tulo», «jiri», «yiri», «wolo», «golo».

3.2. Sosoli be «g» ni «gw» ce :

Masalabolo : Sali ka ganko

Sali bɔr'a ka ganforo la bi. O be don, bawo a ye gankenena duman tobi ka jegewusuna far'o kan. Gaden bee ye to dun, gatigi yere meenna n'a ma wuli. Sali ye gan do feere fana, k'a to tige k'o lada ga sanfe, o ka ja. O mana ja konumana tɛge tɛ se o ma, o be to a jigi kɔrɔ. Mogo tɛ ko don, nɔgoya be cogo min, geleya fana be ten.

Kalan minɛcogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a jini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. Nininkaliw : An ka jininkali ninu jaabi. sali ye gan soro min ?

A ye mun ni mun ke gan in na ?

Sali ye mogo suguya jumen ye ? A' y'aw ka jaabiw sementiya ni masalabolo kono misaliw ye.

3. Kalansen kolo : «g» ni «gw» sariya.

• An ka nin kumasen ta masalabolo kono k'a fɛsɛfɛsɛ : «Sali ye gan do feere fana...»

- An ka «gan» daɲɛ ta k'a fo kelen-kelen.

An k'a jini k'a don n'a fɔcogo ye kelen ye bamanankan kanbolofara bee kono, Beledugu, Bamako, Segou.

An b'a soro kanbolofara bee t'a fo cogo kelen na.

A ka ca a la, segukaw b'a fo «gwan».

• Kolosili la, «gw» be ye «g» no na. An k'a don «gw» tɛ seben bamanankan na; «g» be seben «gw» no na.

- An ka daɲɛw bɔ masalabolo kono ka nin sariya sementiya.

3.3 Ni sosoli be «g» ni «k» ce :

• An k'a to «Sali ka ganko « ma ka nin kumasen ta masalabolo kono k'a fɛsɛfɛsɛ : «mogo tɛ ko don...»

- A fo kanbolofara bee be «mogo» fo cogo kelen na ?

An ka segesegeli ke, dow b'a fo «moko». O kono «k» be men tulo la «g» no na. A be fo ko sosoli be siginiden fila ni jɔgon ce «g» ni «k».

• Ni sosoli be «g» ni «k» ce daɲɛw kono kanbolofaraw la, sebeni sariya la, «g» be seben, «k» tɛ seben.

- An ka sariya in sementiya ni misaliw ye masalabolo kono.

Baara Keta :

1. A' ye daɲɛw jini bamanankan kono «gw» be se ka

ye minnu kono

2. A' ye daɓɓe w nini «g» be ye minnu kono.

3. A' ye daɓɓe w nini bamanankan kono sosoli be «g» ni «k» ce minnu kono.

4. A' y'a fo ni sosoli be «g» ni «k» ce nin daɓɓe w kono.

gere (misi)kami kurun keɓe gunni gundo

gala (sigiyoro) kulu kati kogo galama girin

genen keke keleya ken geɓe gomi

gen kaye keɓe kibaru goloba goronto

3.4. Nunnafoɓi sabenni sariya :

Masalabolo : Siyawoloma.

Salifu Tubabu ko a ka donkili la «nun pa buze». faraje be farafin gen a ka jamana kan k'a soro kabakolotigi ko hadamaden bee ye kelen ye, u ka ben sigi la, jeman ni finman. Siyakokeɓe don. Yoro be yoro la, ni farafin sen sura yen, mugu be ci a la i ko nsonsan. O kuma te nkalon ye.

Nka o bee la, hali sisan, u be ka firi nansarajamanaw kan i ko nton. Min ka jugu, n'u ye yen lasoro, u t'a fe ka segin tugun. U be bange yen, den caman be, minnu t'u faso yoro don. Hali npogotigiw be to yen, u te farafinna danbe fan si soro, f'u be ke kono-te-wara-te

ye.

Kalan mincogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a nini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi

Koro jumenw be Salifu Tubabu ka «nun pa buze» la ? A' ye misali damado nini masalabolo kono k'aw ka jaabiw son ji la.

Kojugu jumenw be nansarajamanaw tagali la farafinw fe ?

Aw miiri la, fura jumenw b'o kojuguw la ?

3. kalansen kolo : Nunnafoɓi sosoli kanbolofaraw kono.

• An ka nin kumase ta masalabolo kono k'a feseɓeɓe : «...kabakolotigi ko hadamaden bee ye kelen ye, u ka ben sigi la...»

- An ka kumase daɓɓe ninnu laɓe konuman : «hadamaden», «kelen», «ben».

Nin daɓɓe ninnu bennen don fen kelen na. O ye nunnafoɓi ye u laban na, daɓɓe ninnu nunnafoɓen don.

Nin fo cogo ye Bamako fo cogo ye. Kolpsi la,

kanbolofara dɔw la, nunnafoɓi tɛ kɛ, i n'a fo Segu kanbolofara.

- Sariya konunnafoɓi bɛ sɛbɛn ni sɔsɔli bɛ kanbolofaraw ni ɲogɔn cɛ nunnafoɓi ni nunnafoɓaliya la.

- An ka nunnafoɓi misaliw jini masabolo kɔnɔ ka kalansen sɛmentɗya.

Baara kɛta :

1. A' ye daɲɛw jini bamanankan kɔnɔ nunnafoɓi sɔsɔli bɛ minnu kɔnɔ kanbolofaraw ni ɲogɔn cɛ.

2. A' ye nunnafoɓi misaliw jini masalabolo kɔnɔ. Adama k'ale don bawo, tiɲɛ na, ale ka wale kelen de laban kɛra gasi ye, min ma bɛn jatigikɛ ma. Adama ye tɔw nɛgɛn ka taa dugu fan do fɛ jɛgɛ daduman bɛ sɔrɔ yɔrɔ min. U y'u fa koɲuman jɛgɛ jirannen na f'u dɛsɛra ka jatigimuso ka toɓili dun. Jatigikɛ fana ye dunanw jalaki bawo, a miiri la, u y'u ban dumuni na k'a sababu kɛ k'a man di. Jatigiw jo don.

3. 5. Dafata nunnafoɓi sɛbɛnni sariya :

- An ka to anka «siyawoloma» masalabolo kɔnɔ ka nin kumasen ta k'a fɛsɛfɛsɛ : « o kuma tɛ nkalon ye.»

- An ka kumasen daɲɛ in lajɛ «nkalon». Nin ye yɔrɔ jumen fɔcogo ye ? fɔcogo jumen wɛrɛ b'a la ?

Nin «nkalon» ye Bamako kanbolofara ye. Kanbolofara wɛrɛw kɔnɔ i bɛ «ngalon» mɛn. An b'a fo yan ko sɔsɔli bɛ:

- «nk» ni «ng» cɛ. N'o don «nk» bɛ sɛbɛn, «ng» tɛ sɛbɛn.

N'an ye masalabolo lajɛ, an bɛ daɲɛ wɛrɛw sɔrɔ minnu dafata folow nunnafoɓen don. O daɲɛw ye : «nsonsan» :

- Sɔsɔli bɛ kɛ «ns» ni «nz» cɛ, «nsonsan» ni «nzonsan», «ns» bɛ sɛbɛn, «nz» tɛ sɛbɛn;

- Nton : sɔsɔli bɛ kɛ «nt» ni «nd» cɛ, «ntɔn» ni «ndɔn», «nt» bɛ sɛbɛn, «nd» tɛ sɛbɛn;

- Npogotigiw : sɔsɔli bɛ «np» ni «nb» cɛ, «npogotigiw» ni «nbogotigiw», «np» bɛ sɛbɛn, «nb» tɛ sɛbɛn.

Kɔɓsili: N'a fora sɔsɔli, an k'an yɛrɛ kɔɓsili diyagoyasɔsɔli ma, o bɛ na ni fili ye. Misali : «nbili» daɲɛ tɛ sɔsɔ ni «npili» ye cogo si la. O tuma «nb» bɛ sɛbɛn.

Baara kɛta :

A' ye nin da new kalan k'a da deli u foli la :

nsanfala	npere	nkaani
nsiramugu	npogi	nkaranka
ntamaro	npon	nkeren
ntaraki	npanmuru	nkason
nteben	npegu	nkori
ntigin	npiyafola	nkunan.

3.5. Denni :

Masalabolo : kono-te-wara-te

N'i kera kono-te-wara-te ye, i ma sinsin yeredon kan. E danna k'i wolo fin, finyaji yere be farafin minecogo min ne sango n'a yelela k'a ninw jelen labo i ko malogese, i te nebo faraje fe. Ni farafin wolo ye menemeneni damine, f'a be yelenku. Finya noro be mogo fa; ne ma nebo faraje wolo noro fe bawo a noro man bon. Kono-te-wara-te te cakela doron ye, kumacogo be mogo k'a ye, bocogo be mogo k'a ye, o n'a nogon caman, hali hakilinan. Kono-te-wara-te be yeredonbaliya fo, ka danbetunun fo ka se yerelagosi ma. E wolola ka joli min to i ba sen na, e k'i ne te da o kan k'o kasa bolen... Sodon wo, jidon wo, yeredon

nogon te.

Kalan minecogo :

1. **Masalabolo kalanni :** An ka masalabolo kalan k'a jini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. **Nininkaliw :** An ka nininkali ninnu jaabi.

kono-te-wara-te ye mun ye ?

Mun na a be fo ko yeredon nogon te ?

Mun be na ni yeredonbaliya ye ?

Mun be se ka yeredonbaliya furake ?

3. **Kalansen kolo :** deni sariya.

• «N'i kera kono-te-wara-te ye, i ma sinsin yeredon kan». Nin ye masalabolo kumase folo ye, an be min feselese nogon fe.

- An ka «n'i...» ta k'a laje. An ye «n» seben ka taamasiyen « don ka laban ka «i» seben. O be kalan nogon fe.

Mun na, taamasiyen donna siginiden fila ni nogon ce?
Taamasiyen donna barisa a be fo «ni i kera kono-te-

wara-te ye, «ni i..., ni i....»

N'an ye «n'i» laje k'a sanga «ni i...» ma, an b'a ye ko «i» binna, «i» min be «ni» la, o binna. An b'a fo a denna, an ye denni ke ka dennan (!) sigi n'o ye denni taamasiyen ye.

Denni be ke waati jumen ?

Kolɔsili la, denni be ke ni dajɛ fila be ɲogon ko, folo siginiden laban ye dafalen ye, filanan, n'o ye dajɛ filanan ye, o siginiden folo fana ye dafalen ye. Dajɛ dafalen laban b'i den, dennan be sigi, dajɛ filanan be madon folo la.

- An ka denni misali damado jini masalabolo kono.

Kolɔsili : Denni man kan ka ke tuma bee, bawo waati dow la, a keli be se ka hakilinan bayelema k'a koro bo a la.

- An ka nin ta masalabolo kono «...k'a jinw jelen labo i ko malogese...».

N'an ye denni ke «labo» ni «i» ce, kuma te faamu. O tuma an kana denni ke.

- An k'an ka kolɔsili kumase fana laje ni denni be se ka ke a laban na n'o y dajɛ filanan ye, a siginiden folo fana ye dafalen ye . Dajɛ folo dafalen laban b'i den.

dennan be sigi, dajɛ filanan be madon folo la.

- An ka denni misali damado jini masalabolo kono.

Baara keta :

- A' ye denni waleyɛ nin masalabolo kono.

Dawuda nana a ma ko ale be dumuni ke teliya la. Alima sonna o ma, a wulila i koro ka a ka daga dayele ka a ka tasa kura ta ka o fa siyɛsogo tobiko numan na. Dawuda sigilen tora, a be yele a yere ma musɛɛ-musɛɛ. A ye a kannaduloki bo ani a sennasamaraw. Oko, a ye a tege fila saniya safunɛji la tasa ɲekelensogo kama. A ye a fo cogo min a ye a ke ten, ɲstugu ni ɲeyele ce a tilara pewu fo a be a nen saba. Ji fana dira a ma, a sinna i koro ka o ke lawu ka jifilen lankolon sigi, ka a kono gosi-gosi, ka a ka duloki ni a ka samaraw don ka barika da ka soro ka bo.

Kolɔsili damado sebenni na :

Masalabolo : misiw donna ɲoforo la

Fulaw ka misiw donna Faransuwa ka ɲoforo la. A tijeni bonya te fo. Nka Faransuwa ma son ka kuma

barisa kele man di a ye, kele man ni. Nin tun mana ke mogo o mogo ye, ce o ce, muso o muso, a tun be mankan ke. O ma ye a la, Faransuwa wo, a dogoke wo, a balimamusu wo, u bee k'u yafara. U ma son ka taa ni baganw ye furiyeri la walasa fulaw ka do sara goferenaman ye.

Tijne na, tijeni in be na ni gelaya caman ye Faransuwa ma, bawo a bena sumansan damine finikan fo nerebo. Nka u y'u miiri siginogonya ni kelenya ma. A be ke cogo di? dow ko mun na. Olu m'a faamu ko dan te dijne na sabali ko. O koson, Faransuwa n'a balimaw ma fulaw nomine.

Kalan minecogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a nini k'a konokow don, k'u faamu konuman.
2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi.
Misiw donna jon ka joforo la ?
Faransuwa ye hadamaden siya jumen ye ?
A' ya ka jaabi sementiya
A fo bee be son Faransuwa ta jigon ma ?
A fo mogo be dugaw ke bee ka ke Faransuwa jigon

ye?

3. Kalansen kolo : sebenni sariya kolosili damado.

• An ka nin kumasen ta masalabolo konok k'a feselese:
«Nin tun mana ke mogo o mogo ye, ce o ce, muso o muso, a tun be mankan ke».

- An ka «o» laje a folen don sijne saba.

A sigilen don cogo jumen ?

«O» sigilen don «mogo» dajne fila ni jigon ce : «mogo o mogo»; a sigilen don «ce» dajne fila ni jigon ce : «ce o ce»; a sigilen don «muso» dajne fila ni jigon ce : «muso o muso»

- • An b'a kolosi ko ni «o» fora dajne kelen foko fila ni jigon ce, a te noro u fila si la.

- An ka misali damado di kolosili in kan.

Kolosili filanan : «wo» (Faransuwa wo).

• An ka nin kumasen ta masalabolo konok k'a feselese.
<<o ma ye a la, Faransuwa wo, a dogoke wo, a balimamusu wo, u bee k'u yafara...>>

- An ka kumasen laje konuman

An ka kumasen konok teremeni, jateli, danni de kelen don ni «wo» ye.

O ko, «wo» be i ko «wa» min be ke ka jininkali ke :
<<«Faransuwa wa», «a dogo ke «wa» a balimamusu
wa», u bee k'u yafara.>>

* O tuma «o» te se ka bila «wo» no na, «wo» te se ka
bila «o» no na.

Kolobili: «O» jiralan be sigi togo jefɛ walima togo kofɛ
: «o muso nana», «muso o ma fen fo». A te se ka ke
ka terɛmeni ke i n'a fo «wo» : «muso wo» «ce wo», u
y'u yere jini.

Nin te se ben : «ce o, muso o» u y'u yere jini.

Kolobili sabanan : «ma» ni «man»

• An ka nin kumase ta masalabolo kono k'a fɛsɛfɛsɛ
: <<nka Faransuwa ma son ka kuma barisa kele man
di a ye, kele man ni.>>

- an ka «ma» laje» (ma son) kumase kono.

Daje siya jumen don ?

A be «son» jefɛ, «son» ye wale ye. O tuma «ma» ye
waledɛmenan ye. * «Man» te se ka se ben wale jefɛ

- an ka «man» laje (man di) kumase kono.

Daje siya jumen don ?

A be «di» jefɛ, «di» ye mankutulan ye, u fila (man di)
ye mankutudɛmenan ye. * «Ma» te se ka se ben
mankutu jefɛ.

Kolobili: «Ma» ni «man» te kelen ye. U te se ka se ben
nogon no na, «ma» be se ben wale jefɛ, «man» be
se ben mankutu jefɛ.

- An ka «ma» waledɛmenan ni «man»
mankutudɛmenan misali damado jini.

Kolobili naaninan : nunnafofi fili fila.

• An ka nin kumase ta masalabolo kono k'a fɛsɛfɛsɛ
: <<a tineni bonya te fo.>>

- An ka «tineni» daje laje.

A baju ye jumen ?

A baju ye «tine» ye.

«Tine» kanɛ laban ye jumen ye ?

Kanɛ laban ye «ne» ye. «ne nunnafofen don i na fo
«n», «m» ani «ɲ».

* Nin siginidenw mana ke kanɛ laban na, bonna min
be bange n'o daje ye, nunnafofi be na, ka tugu «n»
«m» «ɲ» kanɛ na i n'a fo «tine» ni «tineni». «l»

te sɛbɛn.

- An ka «bonya» daɗɛ laɗɛ.

A baju ye jumen ye ?

A baju ye «bon» ye (a ka bon).

A bonna ye «bonya» ye i ko «mɔgɔya» banger a cogo min na.

* «Ya» bɛ fara baju kan. «Ya» don, «ɲa» tɛ. «Ya» ye kɔnɔɔ ye, «ɲa» tɛ kɔnɔɔ ye.

Kolɔsili: Nunnafoɓi mana ke daɗɛ laban na, koɓila fana bɛ nunnafo n'o ye «na» ye. A tɛ ke «la» ye.

Misali : daɗɛ laban na
finikan na

- An ka nin nunnafoɓi misali damado jini.

Kolɔsili duuranan : bɛ na ... bɛna.

• An ka nin kumaseɓi ta masalabolo kɔnɔ k'a fɛsɛfɛsɛ.
<<tijɛ na, tijɛni in bɛ na nigɛɗya camanye Faransuwa ma, bawo a bɛna sumansan damine finikan fo nɛrɛbo.>>

- An ka «bɛ na» laɗɛ.

Daɗɛ joli don ? Mun na ?

Daɗɛ fila don, bawo waledɛmenan «bɛ» ni wale «na» don, «ka na». N'an y'u nɔɔɔɔɔɔ na, a bɛ ke «bɛna» waledɛmenan ye. * Waledɛmenan kelen pe tɛ ye kumaseɓi kɔnɔ.

- Kolɔsili la, n'an b'a fɛ k'a don k'u nɔɔɔɔɔɔ tɛ, an ka wale wɛrɛ sigi ka file «na» nɔ na : tijɛni in bɛ ke..., tijɛni in bɛ sa...

- An ka «bɛ na ...» misali damado di.

- an ka «bɛna» laɗɛ.

Daɗɛ joli don ? mun na ?

Daɗɛ kelen don, bawo waledɛmenan don min bɛ «damine» demɛ. N'an y'a sɛbɛn daɗɛ fila ye, «ma» bɛ ke wale ye ka fara damine kan. * Wale fila tɛ je waledɛmenan kelen na.

- Kolɔsili la, n'an b'a fɛ k'a don ko waledɛmenan don, an ka wale jini kumaseɓi kɔnɔ.

- An ka «bɛna» misali damado di.

* Geɗya do bɛ se ka ye «tɛna» ni «kana» waledɛmenan kunkan, i n'a fo «bɛna». Fɛsɛfɛsɛli min kera sanfe «bɛ na...» ni «bɛna» lahalaya la, an b'o fɛrɛ kelenw waleya ka se k'an yɛrɛ bo geɗya kɔnɔ.

- An ka «tɛna» ni «tɛ na» misali damado di.

- An ka «bena» ni «ka na» misali damado di.

Kolɔsili wɔɔronan : daɗe sure

• An ka nin kumasen ta masalabolo koɔo k'a fɛsɛfɛsɛ:
u ma sɔn ka taa ni baganw ye furiyɛri la ...>>

- An ka nin daɗe ta k'a laɗe : <<furiyɛri>>.

Mun don ? togo min be yɔɔ jira bagan bayanbilaw be mara yɔɔ min yanni u tigi ka na wari hake do sara ka soro k'u labo.

Daɗe min don, bamanankan daɗe tɛ, a boɔa faransikan na ka don bamanankan na. Ob'a ke dunan ye n'o ye sure ye. Daɗe sure be kan na yanni kan fɔbagaw be kan yeɗe daɗe jɔnɔn bila a no na.

* Sebenni sariya la bamankan na, daɗe sure be seben ni sebenni sariyaw ye • k'olu labato ka da daɗe fɔcogo yeɗe kan bamananw fɛ.

- An ka daɗe surew jini masalabolo koɔo.

- An ka daɗe sure misali damado di (k'a seben).

Kolɔsili wolonwulanan: «di» (cogo di), «na» (mun na).

• An ka nin kumasen ta masalabolo koɔo k'a fɛsɛfɛsɛ

: <<a be ke cogo di ?>>

- An ka «cogo di» laɗe k'a fɛsɛfɛsɛ.

A sebennen don cogo di, cogo jumɛn ?

A sebennen don daɗe fila ye, «cogo» o ye togo ye «di» ye nininkalikɛ daɗe ye * «Cogo «ni «di «tɛ» nɔɔo jɔɔon na, togo ni nininkalidaɗe te nɔɔo.

Jininkali be se ka ke ni «jumɛn» ye : <<cogo jumɛn>>.

«Jumɛn» sigira «di» no na.

- An ka nin kumasen ta masalabolo koɔo k'a fɛsɛfɛsɛ

: <<dɔw ko mun na>>

- An ka «mun na» laɗe k'a fɛsɛfɛsɛ.

A sebennen don cogo di, cogo jumɛn ?

A sebennen don daɗe fila ye, «mun» jininkalidaɗe, ani «na» kobila. Ni «na» ye kobila ye, a te nɔɔo.

Kolɔsili seeginnan : kosɔn :

• An ka nin kumasen ta masalabolo koɔo k'a fɛsɛfɛsɛ : <<o kosɔn, Faransuwa n'a balimaw ma fulaw nomine.>>

An ka «kosɔn» laɗe.

An be se ka kumaden fila labo «kosɔn» daɗe koɔo : «ko - sɔn». «ko» ye daɗe ye min siya ye togo ye, i n'a fo nin

ko «olu ka ko» «Fanta ka ko» «ko» ye togo ye, «ko» te.

* O tuma, o kama, o koson, «koson» daɓe te seɓen «koson».

Baara keta :

1. A' ye masalabolo seɓen, kumasen duuru, «o» (mogo o mogo) misali saba be min konɔ

2. A' ye masalabolo seɓen, kumasen duuru, «wo» (ce wo, muso wo) misali saba be min konɔ.

3. A' ye kumasen duuru seɓen «ma» (waledemenan) be minnu konɔ.

4. A' ye kumasen duuru seɓen «man» (kamankutulan) be minnu konɔ

5. A' ye daɓe tan jini minnu kanɓe laban nunnafofen don i ko «kunun», ka tila ka bonna soro u kelen-kelen na i ko «kununni».

6. A' ye daɓe saba jini «ɗ» be minnu kanɓe laban konɔ

i ko «ɗeɗe», ka tila ka bonna soro u kelen-kelen na i ko «ɗeɗeni».

7. A' ye daɓe sure tan seɓen bamanankan seɓenni sariya la.

8. A' ye kumasen naani seɓen «cogo di» be minnu kelen-kelen konɔ.

9. A' ye kumasen saba seɓen «mun na» be minnu kelen-kelen konɔ.

10. A' ye kumasen duuru seɓen «koson» be minnu kelen-kelen konɔ.

11. A' ye kumasen duuru seɓen «be na» be minnu kelen-kelen konɔ.

12. A' ye kumasen duuru seɓen «bena» be minnu kelen-kelen konɔ.

13. A' ye kumasen duuru sɛbɛn «kana» bɛ minnu kelen-kelen kɔnɔ.

14. A' ye kumasen duuru sɛbɛn «tena» bɛ minnu kelen-kelen kɔnɔ

Kalansen kɔnɔntɔnnan : Danɛ dorogolen

Masalabolo : Dogojɔla

Ni Sinali bɛ taa dogojɔ la, a b'a ka dogojɔminɛnw siri nɛgɛso kɔfɛ. Bi, nɛgɛsoboli kɛra Sinali dɔnfɛn ye, bawo yan cikɛdugu si dogo tɛ sigi a kɔ. A ye kɔdimin kɛlɛ ni kɔdiminfura duman ye, n'o tɛ, nɛgɛso tun b'a ka mɔgɔya ban, k'a sigi a sentɛgɛ kɔnɔ.

Jiribulu ni jirifara kɛra a fura ye. Nka a bɛ to fana ka tubabufura fara farafinfura kan.

Kalan minɛcogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a jini k'a kɔnɔkɔw dɔn, k'a faamu kɔnuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi. Jɔn ye dogojɔla ye nin masala bolo kɔnɔ ?

Sinali ka dogojɔ tɛ taa mun kɔ ?

Nɛgɛso boli bɛ mun kɛ mɔgɔ la ?

Mun na a ma fɛn kɛ Sinali la ?

3. Kalansen kolo : Dorogoli.

• An ka masalabolo kumasen folɔ fɛsɛfɛsɛ : << ni Sinali bɛ taa dogojɔ la, ...>>

- An ka daɗe in ta «dɔgɔjɔ», k'a kumadenw labɔ. An be «dɔgɔ» ni «jɔ» sɔrɔ : «dɔgɔ-jɔ».

An b'a faamu ko»dɔgɔ» y'a damadaɗe ye, «jɔ» fana y "a togoladaɗe ye. An be sek"u kelen-kelen ye kumaseɗ wɛrew kɔnɔ, u b'u jɔyɔrɔ fa koɗuman.

Nka, an ka kumaseɗ kɔnɔ, u farala ɲogon kan ka daɗe kura bange min kɔrɔ n'u kelen-kelen kɔrɔ te kelen ye. A be fɔ k'u dorogola ka daɗe kura bange, an ye dorogoli ke. Dorogoli ye ka daɗe dow fara ɲogon kan ka daɗe kura bange min kɔrɔ bolen don u kelen-kelen kɔrɔ la.

- An ka masala bolo daɗe dorogolenw ɲini, k'u kumadenw bo ani k'u kumaden siya fɔ. N'an sera k'o ke, an b'a kolɔsi ko dorogoli be se ka ke togo ni wale, wale ni togo, togo ni togo, togo ni wale ni togo, togo ni ce nɔrɔ ni togo, togo ni mankutu, wale ni wale, ni ka tigiyan te tigiya jira, kumaseɗ yere be ke daɗe dorogolen ye.

Baara Keta

1. A' ye daɗe dorogolenw misaliw di :

- toɔo ni toɔo5 :

- toɔo ni wale 5 :

- wale ni toɔo 5 :

- wale ni toɔo ni toɔo3 :

- toɔo ni wale ni toɔo3 :

2. A' ye daɗe dorogolen misaliw di :

- daɗe fila-fila 10 :

- daɗe saba-saba 8 :

- daɗe naani-naani 6 :

- daɗe duuru-duuru 4 :

- daɗe woɔrɔ-woɔrɔ 2 :

Faranfasilan ma pereperelatige :

• An ka nin kumaseɗ ta masalabolo kɔnɔ : <<jiribulu ni jirifara kera fura ye>>

- An ka «jiribulu» daɗe ta. An k'a kumadenw bo : «jiribulu» an k'a kalan, ka segin a kan siɲe damado. An b'a kolɔsi ko «jiri» ye faranfasilanye min be bulu faranfasi k'a bo jiriw la, k'a jira ko»jiri» in kodonnen don mogow fe, kuma be minnu ni ɲogon ce. O kɔnɔ, an b'a fɔ ko faranfasilan pereperelatigelen don. Nka n'an ye «jiribulu» ta, o fɔcɔgo yere kɔnɔ, an b'a faamu k'a

dorogolen don ka jira ko faranfasilan ma pereperelatige
Ni faranfasilan ma pereperelatige dorogoli be ke.

Kolɔsili ; Kanhake (ƒɔcogo) be dorogoli wajibiya fana.

- Cenɔɔ fana be don waati dɔw la daɲe dɔw ni ɲogon
ce ka dorogoli latige : cemance, janmanjan.

- An k'a don ko ɲenɔɔ ni kɔnɔɔ gansan faralen
daɲebaju kan, o te se ka daɲe bila daɲe dorogolenw
ƒe.

- An ka misali tɔw nini masalabolo kɔnɔ dorogoliw la
faranfasilan ma pereperelatige minnu kɔnɔ.

- An ka misali werew di.

Baara keta :

1. A' ye daɲe dorogolenw dilan ni nin daɲew ye
faranfasilan ma pereperelatige, daɲe minnu be ben :
san, kɔlon, ko, ba, sira, ji, dugu, kɔgo, taama

2. A' ye daɲe dorogolen misaliw di (saba, naani,
duuru...) cenɔɔ «la» «na» be minnu kɔnɔ.

3. A' ye daɲe ninnu, (minnu be (-) kɔnɔ) seɓencogo
numan na, n'u ka kan ka dorogo walima n'u man kan
ka dorogo :

Don o don, anw be (saga kun) ke daraka ye. Bi, Fanta

y'an fana ni (misi sen) duman ye. O kelen, Sira taara
ko Umaru k'a ka (misi senw) feere a ma. Sira nana ka
(na daga) sigi ka (dɔgo siri) kelen beɛ don a kɔɔ, bawo
a b'a don (misi sen) te mo diya la.

«Ka» walelan ka dorogoli :

Masalabolo : Dugubakɔnɔsigi

Ala ko tiɲe, hadamaden jarabira duguba la. Bamako
jama balala ka caya. Cikedugulamɔgow nana dɔnin-
dɔnin, bawo u ka sigidaw geleyara k'o sababu ke
sanjikogeleya ye. U yeɛw b'a ƒo ko hine be jamamayɔɔ
la. Caman nana hereɲini na duguba kɔnɔ.

Nka duguba be bo mogo caman jigi kɔɔ. O be don, n'i
ye mɔgow boɔcogo mafile. Boɔonw falen don tete, beɛ be
magonini na. Genenkalaje ni kokamun be taakasegin
na, beɛ b'i sawura la, kɔnɔnafili ni hakililatige, fini
ɲogolenba ni gominenba, dakabanabolifenw ni
sennankolonw. U be tu ɲogon na, u be kule ɲogon na,
u be ɲogon neni, waati dɔw la, dajuguya yeɛ. Dimin,
mone.

Beɛ be girin wari noɛ, beɛ hakili la k'ale ma jate.

Dugubakɔnsigi ye hami ye, kɔnɔnagan, dabaliban. Bamakɔsigi ye balakawuli, wulikajo ani girinkajo ye. Nka o n'a ta bæ, don o don, n-ka - fininasiri - minɛ dow bæ na Bamako Eɛ ! n'u k'u tɛ fara duguba la, Bamako n'a don u caman da.

Kalan minɛcogo

1. Masalabolo kalanni: An ka masalabolo kalan k'a nini k'a kɔnɔkɔw don, k'a faamu kɔnuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi.

Tɛnɛ jumɛn bæ ka kɔfɔ masalabolo kɔnɔ ?

Aw ka kɔlɔsili bɔra tɛnɛ in kan wa ?

Kun jumɛnw fɔra k'olu kɛ mɔgɔw girinkunw ye ka na dugubaw kɔnɔ?

Masalabolo in bæ laban ni kan jumɛn ye ?

A ye kumasɛnw bɔ masalabolo kɔnɔ k'aw ka jaabiw sinsin.

3. Kalansen kolo «Ka» walelan jɔyɔro dorogoli la.

• An ka nin kumasɛn ta masalabolo kɔnɔ k'a fɛsɛfɛsɛ : <<bamakɔsigi ye balakawuli, wulikajo ani girinkajo ye>>.

- An ka nin dajɛ saba ta kumasɛn kɔnɔ.

«balakawuli», «wulikajo», «girinkajo».

- An b'u kumadenw bɔ :

bala-ka-wuli, wuli-ka-jo, girin-ka-jo.

An b'u lajɛ kelen kelen - An b'a ye k'u kelen-kelen ye kumaden saba - saba ye, n'o ye tilayɔro saba-saba ye;

«Ka» b'u kelen-kelen cɛmancɛ la ;

Kumaden fɔlɔ ye wale ye u kelen - kelen kɔnɔ ;

Kumaden sabanan fana ye wale ye i ko fɔlɔ.

- Nin dajɛw bangera cogo di ? U bangecogo filɛ :

Ka bala ka wuli, ka wuli ka jo, ka girin ka jo.

Waleganan fila bæ jɔgɔn nɔfɛ, «ka» ye waleganan taamasiyɛn ye, «ka» ye walelan ye. «Ka» walelan fɔlɔ bæ bin, «ka» walelan filanan bæ wale fila nɔro jɔgɔn na, k'u cɛnɔro.

- An ka «ka» walelan ka dorogoli misali dow nini masalabolo kɔnɔ.

- An ka «ka» walelan ka dorogoli misali wɛrɛw nini anw yɛrɛ ye.

Baara kɛta :

1. A' ye dorogoli kɛ wale ninnu ni jɔgɔn cɛ :

K'a gen ka mine
K'a kala ka dulong
K'a dun ka fa
Ka kuru ka seri

K'a siri ka si
K'a ta ka yuguyugu
K'a don ka file
K'a ta ka peren

2. A' ye «ka» ka dorogoli misali duuru-duuru jini.

Mankutulan dorogoli :

• An ka nin kumase ta masalabolo kono k'a fese fese:

<<genenkalaje ni kokamun be taakasegin na ...>>

- An ka dajne folo ta k'a kumadenw bo.

genen - kala - je.

An k'u laje kelen-kelen k'u siya jini :

«genen» ye togo ye ;

«kala» ye togo ye ;

«je» ye mankutulan ye.

- An ka «genenkalaje» ni «kokamun» sanga jogon ma u koro nasira la.

- «genenkalaje» ye segenbaato, faantan, tegelankolo ye.

«Je» de b'o jira dajne in kono. «Kokamun» ye nafolotigi ye. Koro min be «je» la korolen n'o ye jeman ye, o koro

t'a la yan. N'o koro t'a la yan, an ba foko a te mankutuli ke. O kama a be dorogo togo la.

* Ni mankutulan te mankutuli ke a be dorogo togo la.

Tegelankolon, mogolankolon, lankolon te mankutuli

ke k'a jira ko fen t'a kono i n'a fo tasa lankolon.

«Lankolon» be dorogo togo la.

- An ka mankutulan dorogolen misali do jini masalabolo kono.

- An ka mankutu dorogolen misali dow jini an yere ye.

Baara Keta :

1. A' ye togo ni mankutulan dorogo ka ben togow ma aw be minnu don.

Togo : mogonin, da, kun, bolo, fara, dabara, mogo, fini.

Mankutu : kolon, je, fin,

2. A' ye nin dajnew kumadenw bo ka ci ke mankutulanw koro.

• denmisew

bajalan

bakoro

• Senbilennin

dajugu

kulukoro

Cikafolan dorogoli

1. daɗe kelen foko fila :

Masalabolo : denmisɛnw joginnen.

Denmisɛnw bɛ boli-boli ɲogon nɔfɛ kelen-kelen ka kogonin sago-sago dɔɔnin-dɔɔnin. Nka o t'u bali ka bin - bin waati dɔw la. N'u binna ten, u bolo n'u sen bɛ tige - tige, joli bɛ seri - seri, u bɛ siran ka kule - kule. N'o kɛra, dɔgɔɔɔ bɛ na k'u mine - mine ka file ka sɔɔ k'u fura kɛ bɛrɛ - bɛrɛ. N'a bann'o la tuma min na, a bɛ joginnenw dɛmɛ - dɛmɛ ka taa u bila u bara hali n'u bɛ jo - jo walima ka sigi - sigi sira fɛ.

Kalan minɛcogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a kɔɔkɔw dɔn, k'u faamu koɲuman.

2. ɲininkaliw :

Mun na nin togo dara masalabolo in na ?

A fɔ dɔgɔɔɔ in timinan ka di ?

A' y'a ka jaabi sɛmentiya.

3. Kalansen kolo : Daɗe kelen bɛ fɔ siɲɛ fila ka tugu ɲogon na.

• An ka masalabolo kumasɛn folɔ ta k'a fɛsɛfɛsɛ : <<denmisɛnw bɛ boli-boli ɲogon nɔfɛ kelen- kelen ka kogonin sago - sago dɔɔnin- dɔɔnin>>.

- An ka daɗew labɔ minnu folɛn don siɲɛ fila ka tugu ɲogon na :

Boli - boli ; kelen - kelen ; sago - sago ; dɔɔnin - dɔɔnin.

- An ka daɗe ninnu laɲɛ koɲuman.

U bolen don ɲogon fɛɛ bawo u kelen - kelen kɔɔ, daɗe bɛ fɔ siɲɛ fila. U fila ni ɲogon cɛ ci bɛ yen ko cikafolan.

Daɗe ninnu dorogolen don.

• Cikafolan bɛ daɗe fila walima caman dorogo.

- An ka masalabolo dorogolen cimaw nini.

Baara kɛta :

1. A' ye misaliw (. 6. ...) di dorogoli cimaw na.

2. A' ye nin daɗe dorogolen bila kumasɛnw kɔɔ (2 - 3 - 4...) kan - kan, suguba - suguba, sugu - sugu, kaba - kaba, ci - ci, kalanso - kalanso, sɔgi - sɔgi, tuuru - tuuru, kami - kami.

2. «Ka tigiyan tɛ tigiya jira :

Masalabolo : Denmisɛn ɲɛmajobaliw

Denmisɛn nɛmajɔbaliw ye Sanata ka datu fa naman na. U bɔra naa - naa kungo la ni basa-ka-datu ni kɔnɔnin - ka- dɔɔ ni ntori - ka - sigilan ye k'olu firi datu dalen na bilari kan.

Sanata diminna bawo ntori-ka-sigilan bagama mugumugula datu la k'a kɛ dunbali ye. A tun bɛ k'a cɛ ka kɔ - tige - joona finimugu suma, o ma laban tugun. Cɛ yɛrɛ bɔra n'a ka dugutigi - y'an - wele ye pipa - pipa fo a ka denmisɛnw mine ka kɔgo k'u la. A tora o la ka cɛɛnɛ k'a kininsɛn kolow bɔ nɔgɔn kan.

Sanata ka datu wo, basa-ka-datu wo, nɛnɛ kɛra nin bɛɛ kɔ

Kalan minɛcogo :

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a kɔnɔkɔw dɔn, k'a faamu kɔnuman.

2. Nininkaliw :

Denmisɛnw ye mun kɛ n'o ba jira k'u ma nɛmajɔ ?

U ka nɛmajɔbaliya kɛra mun sababu ye Sanata cɛ ma?

A fɔ cɛkɔrɔba fana tun ka kan ka boli denmisɛnw nɔfɛ?

3. Kalansɛn kolo : ni «ka» tigiyan tɛ tigiya jira

cikafolan bɛ dorogoli kɛ.

• An ka masalabo kumasɛn laban ta k'a fɛsɛfɛsɛ : << Sanata ka datu wo, basa-ka-datu wo, nɛnɛ kɛra nin bɛɛ kɔ>>.

- Nɛnɛ kɛra mun ni mun kɔ ?

«Sanata ka datu» ni «basa - ka - datu».

An ye «Sanata ka datu» sɛbɛn, an ma ci don daɛw ni nɔgɔn cɛ. Nin misali kɔnɔkuma fɔlɛn don a nɛ numan kan, Sanata ta ye datu ye, «ka» bɛ tigiya jira.

O kama, cikafolan tɛ don daɛw ni nɔgɔn cɛ.

Nka an ye «basa- ka - datu» sɛbɛn ni cikafolanw ye.

Bawo kuma fɔlɛn don a nɛ jugu kan, datu tɛ basa fɛ

sango basa ka kɛ datu tigiye. O kɔnɔ, an b'a fɔ ko «ka»

tigiyan tɛ tigiya jira. O la, cikafolan bɛ don daɛw ni

nɔgɔn cɛ. N'an ko «basa-ka-datu» ye tɔgo ye min fɔlɛn

don a nɛ jugu kan, o kɔrɔ ye ko kɔrɔ wɛrɛ bɛ kuma na,

fɛn dɔ de tɔgo don, daɛw kɛlɛn don. Basa - ka - datu

ye falɛnfɛn ye min bɛ sɔrɔ kungo kɔnɔ.

* Ni «ka» tigiyan tɛ tigiya jira, i n'a fɔ ni kuma fɔra a

nɛ jugu kan ka fɛn kɛlɛn kɔfɔ, cikafolan bɛ dorogoli kɛ.

- An ka masalabolo misali tow nini.

- Anw yɛrɛ ka misali wɛrɛw nini.

Baara kɛta :

1. A' ye nin daɲɛ dorogolen don kumasenw kɔnɔ :

Ala - ka - jɔn :

Ala - ka - muru - jan

Kɔnɔnin - ka - dɔlɔ :

Ntori - ka - sigilan :

Banikɔnɔ - ka - tiga :

Baw - ka - malokini :

2. A' ye daɲɛ (3. 4. 5...) ɲini minnu kɔnɔ «ka» tigiyan tɛ tigiya jira.

3. Daɲɛɲana :

• An ka to «denmisen ɲemajɔbaliw» masalabolo kɔnɔ ka nin kumasen ta k'a fɛsɛfɛsɛ : <<a tun bɛ k'a cɛ ka kɔ-tigɛ -joona finimugu suma, o ma laban tugun>>.

- A tun bɛ finimugu suma ka kɛ mun ye ?

A tun bɛ finimugu suma walasa a ka kala ka kɛ a cɛ ka kɔ - tigɛ - joona ye. «Kɔ - tigɛ - joona» ye fini donta ye, kulusi don, min bɛ dan kunbere la. N'ale b'i la, i bɛ se ka kɔ tigɛ joona, i bɛ se ka kɔ tigɛ ka sɔrɔ i m'i biri

ka kulusi senda kuru. "Kɔ - tigɛ - joona" bɛ sɛbɛn ni cikafolan ye k'a jira ko fɛn dɔ tɔgɔ don, daɲɛ dorogolen don min bɛ wele daɲɛɲana kelen don.

An k'a dɔn k'a faranfasiya kɔnuman ; an ka nin lajɛ : <<kɔ tigɛ joona>> kumasen don, wale b'o jira, a bɛ hakilina dafalen kelen di: ka taa kɔ fan dɔ fɛ teliya la. Cikafolan tɛ don daɲɛw ni ɲɔgɔn cɛ o la. Nka ni kumasen (wale b'a kɔnɔ) bɛ fɛn dɔ jira, fɛn dɔ tɔgɔ don, cikafolan bɛ don a daɲɛw ni ɲɔgɔn cɛ walasa k'a kalanni ɲɔgɔya.

Misaliw :

1. dugutigi y'an wele, (an bɛ taa wele lamɛn)
dugutigi - y'an - wele (n bɛ dugutigi-y'an-wele kala)

2. Kuma bɛ n fɛ, (n b'a fɛ ka kuma)
kuma-bɛ-n-fɛ, (kuma-bɛ-n-fɛ kalabaga file nin ye)

Kɔlɔsili: An k'a dɔn ko «ka» tigiyan tɛ tigiya jira daɲɛ minnu kɔnɔ (basa-ka-datu) daɲɛ dorogolenw don nka daɲɛɲanaw tɛ.

Baara keta :

1. A' ye daɓɓeɓanaw bo masalabolo kono ani k'u korodi.
Sogoma, Saliya y'a ne ko ka seli ani ka daraka dun
forokiya b'a kannu. Tile korotalen doonin, a y'a ka finiwa
yelsama. A ye ko - tige - jona don, ka nci - wuli - ka -
dolɔ - seenɛ da o kan ni dow k'a ma a' - ye - fali - ben.
A taara tile ke k'a ka foro koori ni kulusinin - fili ju
caman ye.

Wula selen, a nana so k'i ko koruman ka dugutigi-
y'an-welɛkura don anikuma - be - n - fe k'a sennayaala
- yaala. O ko, a nan'i da n - ta - ye - n - ka - du - ye kono
k'a yere laafiya. Nene bena jigin tuma min na, a y'a ka
baro - k'an - si datugu a yere la ka sunogo a fere ma.

2. A' ye ci don daɓɓeɓanaw na aw yere miiri la minnu
y'a ye.

- Nka, n ka fininasiri mine be jigin an kan don bee.
- N'i y'a men janto n yere la korocogo ka ni sabati ko
don.
- Ban n ce la ma damine bi
- Bosi n tigi la ye wale konnen ye sariya fe.
- Fala mine tigi la ye Omaru ka samiyɛ goya.

- Seli don, Umu y'a ka jala ke se be n ce ye.
- Caco be mogo ke kono te wara te ye.
- Bogolan be dilan ni danifini ye ko n ba be si la.

Kalansen tannan:

Kumasenw siya ani jolanw

Masalabolo : Adama ni Ali

Adama ko :

- n be taa so.

Ali k'a ma :

- i te taa yoro si.

Adama ye Ali nininka :

- mun na n te taa so ?

- e be taa so mun na ?

Adama kelen k'a ne sisi, Ali k'a ma :

- taa so, kana dimin.

O la, Adama, y'a fo mogow ye :

- Ali be ko faamu koyi !

Kalan minɛcogo

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a nini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninu jaabi Masalabolo in be mogojumɛnw kan ?

Adama ni Ali be ka kuma cogo di ?

U benna kuma na wa ?

Mun na Adama ko Ali be ko faamu ?

3. Kalansen kolo : Kumasenw siya.

• Kumasen damado be masalabolo konɔ an bɛna minnu ta kelen - kelen k'u fɛsɛfɛsɛ.

Folo : <<n be taa so.>>

Hakilinan jumɛn be nin kumasen konɔ ?

Hakilinan ye taali waleyali ye. A be fo ko wale in be ke.

Kumasen in be foli jira, kumasen ye fokumasen ye.

Fokumasen min don, a be sonsirajira. O la, kumasen in ye sonsira fokumasen.

Filanan : << i te taa yoro si.>>

Hakilinan jumɛn be nin kumasen konɔ ?

Hakilinan ye taali waleyabaliya ye. A be fo ko wale in te ke. Kumasen in be foli jira, fokumasen don nka a be

ban jira, o la bansira fokumasen don.

Sabanan : <<mun na n te taa so ?>>

Hakilinan jumɛn be nin kumasen konɔ ?

Hakilinan ye taali ye, nka wale in keli n'a kebaliya ma

fo. Nininkali kera kumasen konɔ. O be kumasen in ke nininkalikumasen ye. Nininkalikumasen be laban ni

nininkalitomi ye.

Dane dow be ke ka nininkali ke : min, mun, di, wa.

Kanhake fana be se ka na ni nininkalikumasen ye.

Naaninan : <<taa so, kana dimin.>>

Hakilinan jumɛn be nin kumasen kɔnɔ ?

Hakilinan ye taali waleyali ye. A ninina Adama fe a ka taa so, a kana dimin. Kumasen fɔcogo bɔlen don fɔkumasen ni nininkalikumasen na. O fɔcogo be fanga jira, a be diyagoya jira, o b'a ke diyagoyiakumasen ye.

Diyagoyalikumasen te se ka fɔ beɛ ye, i be malo mɔgo min ma, i be mɔgo min bonya nin kumacogo bɛnnen te o ma.

Duurunan : <<Ali be ko faamu koyi :>>

Hakilinan jumɛn be kumasen kɔnɔ ?

Adama be kaba nin kumasen kɔnɔ. Nin kumasen ye kabalikumasen ye.

Kabalikumasen be nisɔndiya jira, a be degun fana jira.

Baara keta :

1. A' ye fɔkumasen naani di, fila sɔnsira, fila bansira.

2. A' ye nininkalikumasen naani di.

3. A' ye kabalikumasen naani di

4. A' ye diyagoyalikumasen naani di.

5. A' ye kumasen siya fila-fila jini nin masalabolo kɔnɔ.

Dugu tilara tuma min, beɛ y'i da sunɔgo kama. Nka sunɔgo tun te anw je na. Doonin - doonin, do ko do ma dibi la : <<boli, boli>> O tun ye nsonw kan ye jɔgon ma.

Ne fana ko n terike ma : <<wuli, wuli teliya la.>> Anw sɔrola ka boli d'a la biribiri. Jaa-jaa nsonw te mine.

Ne terike ko : <<an be ninnu mine cogo di ?>> Ne k'a ma : << an te moto ta ?>> A ko : <<E ! u b'an faga.>>

6. A' ye masalabolo sɛben kumasen siya beɛ be ye min kɔnɔ.

Kalansen tannan : jɔli taamasiyɛnw

Masalabolo : Fanta ka nɔmijiranyɔɔ

Fanta ka nɔmi ka di. Fanta ka nɔmi ka sani. Fanta ka nɔmi jɔgon te.

Ni dugu jera, kinkɔnɔmɔgo caman b'a fe k'i daraka ni

Fanta ka ɗomi dumannin ye. O tuma, soƙoma o soƙoma, ɗomisannaw be ton ɗomijiranyoro la ; bee b'a nini i folo ka ɗomi soro. Nka denmisen de ka ca. U be fagakorola fa i ko dakononin, nin bi saba ni fila dafalen. U be ɗogon sama-sama ; u be ɗogon digi-digi. Karatow don. U tora ola, don do, kelen sen dara fagakorodogo kan ka tulu kalanman seri magow kan. Do ko : <<ne ne cira koyi !>>

Fanta ɗomijiranna ko :

- i be kuma, ka kuma, u t'a to. Nin be ke cogo di ?

Saninkela do ko Fanta ma :

- Ala - ka - jon, a somogow b'a furake...

«A somogow b'a furabe» folen, o ma ben a koromuso jolen ma. Mankan wulila k'o te ban.

Kalan mincogo:

1. Masalabolo kalanni : An ka masalabolo kalan k'a nini k'a konokow don, k'u faamu konuman.

2. Nininkaliw : An ka nininkali ninnu jaabi

Masalabolo in be mun kan ?

Fanta ka ɗomi be cogo di ?

Fanta ka ɗomijiranyoro sawura ye jumen ye ?

A' y'a ka jaabiw sementiya.

Ala labanna ka mun latige don do ɗomijiranyoro la ?

O kore nenabara cogo di ?

3. Kalansen kolo : kalansen kolo ye joli taamasiyenw ye.

• Tomi : (')

An ka tomi damado nini masalabolo kono

Tomi be sigi yoro jumen ?

* Tomi be sigi kumasan laban na, kumasan fobaga walima a kalanbaa ka se ka jo ka ninakili.

• Nkori (.)

An ka nkori damado nini masalabolo kono.

Nkori be sigi yoro jumen ?

* Nkori be sigi kumasan kono ka dajne ni masalabolo bolofara danbo ka kumasan kalanni n'a faamuyali nogooya. Kumasan fobaga n'a kalanbaa be jo nkori la ka ninakili.

• Tomi ni nkori (;)

An ka tomi ni nkori damado nini masalabolo kono.

Tomi ni nkori be sigi min ?

Tomi ni nkori be sigi kumasan kono ka kumasan bolofaraw dantige. Tomi ni nkori be sigi yoro min, tomi

kelen be se ka sigi yen.

• Nininkalitoni (?)

An ka nininkalitomi nini masalabolo kono.

Nininkalitomi sigilen don min ?

* Nininkalitomi be sigi kumasen laban na, nininkalitomi kelen don kumasen min kono. Kumasen fobaga n'a kalanbaa be jo a la ka ninakili.

• Kabalitomi (!)

An ka kabalitomi nini masalabolo kono.

Kabalitomi sigilen don min ?

* Kabalitomi be sigi kumasen laban na, kabali kelen don kumasen min kono. Kumasen fobaga n'a kalanbaa be jo a la ka ninakili.

• Tomi fila (:)

An ka tomi fila nini masalabolo kono

Tomi fila be sigi min ?

* Tomi fila be sigi masalabolo kono ka teremeni ke.

• Tomi saba (...)

An ka tomi saba nini masalabolo kono.

Tomi saba sigilen don min ?

* Tomi saba be se ka sigi kumasen laban na walima kumasen kono. Tomi saba b'a taamasiyen ko kuma

fota ma ban. Hakili b'a to lase. Joli tomi don, ninakiliyoro don.

• Labantomi (%)

An ka labantomi nini masalabolo kono

Labantomi be sigi min ?

* Labantomi be sigi masalabolo kumasen laban-laban na.

• Sebenni sariya taamasiyenw

• Kalaw : (...)

An ka kalaw nini masalabolo kono

kalaw naci ye mun ye ?

Kalaw be daye ka dajɛ do walima hakilina do nɛfo ka kumasen yere faamuyali nɔgɔya. N'i nɛfoli banna kalaw be datugu.

• Konkoliw <<.....>>

An ka konkoliw nini masalabolo kono

konkoliw naci ye mun ye ?

* Konkoliw be daye ka do ka kuma fota walima kuma folen seben.

A be se ka ke kumasen kelen walima kumasen caman ye. N'o banna konkoliw be datugu.

Dajɛ be sigi konkoliw kono k'a ni dajɛ bo nɔgɔn na ; a

be se ka ke daɗe sure ye min donnen te kosebe walima min te sariya kono.

• **Soniw** : «.....»

An ka soniw nini masalabolo kono.

Soniw nenci ye mun ye ?

* Soniw be daye ka daɗe walima kumasen do danbo nefoli be ke min kan.

• **Ci** : -

An ka ci damado nini masalabolo kono.

Ci nenci ye mun ye ?

* Ci ye taamasiyen ye min b'a jira ko kuma kebaa yelmana, kuma bora da do la ka taa da wese la. A be se ka masalabolo tila - tila, o la, a be sigi sira kura ni sira kura.

• **Cikafolan** : (digi-digi)

An ka cikafolan damado nini masalabolo kono

Cikafolan nenci ye mun ye ?

* Cikafolan ye taamasiyen min be ye daɗe dorogolen kono ka tilayoro danbo ka daɗe kalanni nogooya.

Baara Keta

1. A' ye joli taamasiyenw sigi nin masalabolo kono.

Bi, an ka jamana n'o ye Mali ye, a joro be mogo caman

na Mali tun b'a siginogonjamana minnu ni ko ce folo olu temena a la. O sababu ye ko malidenw ka fasoko dogoyara, faso te u dusukun na bawo forobafen te tana ye tugun. Baarakembaliya y'i cooko, bee ko konosogo monen ka bin i da ka soro i ma wosi, sariya labatoli kera tana ye min te jamana joli nogooya bee kera yeremabila ye, bee sigilen don, hali Burukina, hali Moritani, hali Nizeri... A be ke di ? o jamanadenw ye min faamu k'u ka jamanaw ke sanuberenin ye, ni malidenw m'o faamu, u ka jamanaw be bila Mali ne, o ka kan. Siginogonjamanaw ye danbe kuraw soro ka dusu ta baara numan kama, u ko fasodennumanya, u ko faso kanu, u ko sariya labatoli, u ko foroba ladonniko numan ani baara, baara kelen pe.

2. A' ye taamasiyenw sigi nin masalabolo kono.

Cekoro ba ka folen ye ko diɗe yelmana, hadamadenw filila u yere ma.

A y'o fo bawo a jigi misenyara a m'a don faso ye min ye denmisenw dusukun na bee kera yeresagokela ye tijeniw tijeni ni min diminna o be yoro do mine, yoro bee ci cira yoro bee jeni jenina waribonw minisiriso ni

Cekoroba ko kalanden do ma

Ala ka jamana in numan bo

Ala ka jamana in numan bo mun na. Cenin y'o nininkali ke.

E! Ala ka jamana kisi bawo aw te mogow ye n'o te yorow jeni kun fangayelma kofe aw de bena nin yorow ta ciyen ye n'anw te yan don min.

Kamalennin ma kuma sama. A ye kuma faamu tije.

3. A' ye taamasiyen sigi nin masalabolo kono.

Ni Ala y'i dan min kama i be ke o ye n'o te anw dow tun man kan ka kalan soro sango ka jogoro yere soro k'o ke tubabubaara ye.

Anw minnu faw ma lakolike u y'anw don lakoli la ka tila ka nimisa. Don minnu tun ye lafinedon ye ni lakoliden ka kan ka donin kalan so o te nesoro forolataa bolo ani sokonobaara werew.

O kofe mogow si te bangebaw la min b'i ka kalan kolosi k'i laadi ani k'i bilasira i be kononafili kalansen dow la waati dow la i te se k'i yere bo a la cogo si kelen na nka dakan ye tije ye an caman be barika da danbaamaa ye.

Walafili :

1. Hakilijakabo kono maliden do tora jigilatige kono k'a fo : <<maliko wa...,a bora ne donyoro la>>.

A' ye nin miiriya mankutu n'aw ka faamuyacogo ye.

2. Ko ji ye nema ye, jiri be nema fe, sanji be jiri nefe.

A' ye nefoli ke nin kolosilikanw kan.

3. Hadamaden be kungo tulen soro, o ko, kungo be ye kenekolonya. A' ye nin miiriya koro fo k'a sementiya ni misaliw ye.

4. Dogo mana sigi cikedugu min na, o dugu cogow n'a walew be yelma, yelma numan ni yelma juguman. A'y' aw hakilinan di nin kan, ka misaliw ke aw sinsinnanw ye.

5. Ko nafolo ye garijegge ye, dusuntanya te mogow bali a la. A' y'aw hakili jakabo nin hakilinan in kan.

6. Ko donniya ye hadamaden halala ye. A' y'a ka faamuyali nefo nin kan k'a josen ke misali damado ye.

7. Ko maatigi ta y'a ka jonkeba ye nka a t'a te a kunnakilisi ye.

A' ye ni hakilina tinetigiya ni misali damado ye aw ka hakilijakabo senfe.

8. Ko ni nturanin kejeki ma misigenden ta men, n'a ni muritigi ye ngon ye don min, a be son o ta ma.

A' ye nin nsana nefo k'a sementiya ni misaliw ye hadamadenya konɔ.

9. Misigenna be were gen ni bere kelen ye, hadamaden be n'a genbere don.

N'aw sonna ko nin nsana in ye tije ye, aw y'a hakili jakabo k'a sementiya ni misali damado ye.

10. Misinin kukurun nana binduɲoro, a ma na ku firifiriyoro.

A' ye nin nsana koro fo ani k'a tinetigiya ni dijelatige misali dow ye.

11. Misiden min gere ma bo folo, o man kan ka yele ntura ma min gerew norolen don a kun na.

12. Dije ye yelema-yelema ye, a te to bolo kelen kan. Nin ye kolosilikan ye, min n'a koro be ngon na. A' y'aw hakili jakabo a kan.

13. Denmisenya ye baara ani wosi ye ka mogokorobaya ke laafiya ye.

A' ye nin laadilikan nefo k'a tinetigiya ni dijesosigi misaliw ye.

14. Majigin ye ladamuko numan josen jehama ye. A' ye nin kuma mankutu.

15. Nin te fo ne ma, nin te ke ne na, ko duman caman n'a fo i ko. A' ye nin kolosili mankutu.

16. Hadamaden ka horonya be don a kumacogo n'a ka ko ketaw la.

A' ye nin kuma tinetigiya ni misali damado ye a ka nefoli konɔ.

17. Yeremagosadusu te dusu ye. A' ye nin nefo, k'aw

ka nefoli sementiya ni dijelatige wale damado ye.

18. Kuma man ni. A' ye nin nefo ka wale damado misali ke k'a sinsin.

19. Kuma ka ni. A' ye nin nefo ka wale damado misali ke k'a sinsin.

Masalabolow :

1-Dimin

Konodimin, tulodimin, nindimin ni kolokari dimin be jogon na. Jine kana ke bolodimin ko. Mun ka fo nedimin ye ?

Jedimin ye dimin ye, min be mogo ne gan palipali, k'a bilen coyi, k'a ne ne i k'i k'i soni ke k'a siyen. Jedimin be mogo dese sigiyoro la, a be hadamaden negan, bawo ne ye jimafen ye, min ka ko ka gelen fo k'a fo. A tiheni ye yoronin kelen ko ye. O miiri gansan ye haminanko ye, min be nediminto negan, a konon be gan, bawo ne ye mogo ka ko bee ye. O konogan, kun be, barisa fiyen, fiyen, unhunhun.

Furakeli be ne suma, nka furakeli bee fana te. Ni ne sumana, nediminto be laafiya, a ka hami be dogoya, bawo, a tun be siran fiyen min ne, o be yoro janya, a be nesuma haali.

Jedimin kunbenni be ne ladonko numan bolo, k'a ko, k'a saniya, k'a tanga naman ni gangan ni sisi farinba ma, ani k'a tanga nediminto fileli ma barisa ne jogon keleyabaanci te.

Nininkaliw

1. Mun na «ne» ni «gan» be noro waati dow la, waati dow u te noro ?
2. A' ye nin daɓew siya fo : be (dimin be jogon na) ye (ɓedimin ye dimin...), a i (k'a neɓe i k'i), be (a kono gan kun be) te (keleyabaanci te) coyi (bilen coyi).
3. A' ye daɓe ninnu kumadenw bo ka ci ke konoɗo jukoro : jimafen, «yoro nin, ɓediminto, furakeli, dogoya, farinba, keleyabaanci.
"ɓine" kana ke bolodimin ko». A ye nin kunmasen waledemenan nonabila, a be se ka ben siɓe hake min na.

2-Dimogobaw

Dunankunben warala cikedugulamogow ma. Dow bena ni deme ye, dow be na koɓeɓini na, kunnafonininisira kokoro, donko ni seko.

Nin be senna kabini yemahoronya tawaati. Yelma donna ko caman na sigidaw la. Nka tigenna fana yera ko caman na.

Min be ye cikeduguw kono ni dunanw nana, o ye mogow ye, minnu b'u yere ke dugu fitinsyeelen ye, u

be bee don, u be dugu ko be kalama. U te kuma dunanw fe dugu togo la, u te jate dugumogow fe. U ta ye ka munumunu dunanw dafɛ ka kunnafoniw di, kunnafoni minnu ni tiɓe ka jan jogon na tuma caman. U ka kunnafoniw be mogow kalamaw taw kon, bawo olu folo be baro ke dunanw fe. U ka kunnafoni dilenw be dunan ka baara geleya tuma caman, bawo u be wajibiya ka segesegeliw ke ka kunnafoniw kunkun n'a neɓen bo jogon na, n' o ye u tiɓe n'u nkalon ye. Dunanw be diyagoya ka kunnafoni sigiyoma fila sanga jogon ma, dimogobaw ka kunnafoniw ani dugudannamogow ka kunnafoniw.

Dimogobaw don, bawo u be dunanw dafɛ fan-fan-fan-fan, u te segen u te ɓine f'u ka fen do soro dunanw na, teriya walima donbolo.

Nininkaliw :

1. Nin masalabolo kono, dimogow ye jon ye ?
2. « Nkalon » seɓencogo be seɓenni sariya jumen kofa?
3. A' ye nin daɓew kumadenw labo : cikedugulamogow, kunnafonininisira, dannamogow.

4. A' ye nin daɓɓe siya fo : na (dow be na...), na (konejini na) kalama (ko bee kalama) tigenna (nka tigenna fana yera), don (dimogobaw don), sanga (fila sanga jogon ma), be (u be dunanw dafa...).

5. A' ye <<u be ko bee don>> kumasen konɔ waledemenan nonabila nin waledemenan tow ye, minnu bennen don.

3 -Yerenegen.

Kabini Farafinna sennantolatan tan ni konontonnan kera Tinizi, ni Mali sennantolatannaw ye joyoro naaninan soro, fen do yelenna malidenw kun fe. U sinna k'a bila u kun na k'u ka. Samatasegew kunna ntolatan sodansow la Farafinna. O kera baasi ye, o kera fili ye dan te fili min na. A labanna jigitige ma mogɔ caman yoro.

Nka mogow k'i negen, o ka ben tije ma, i yere k'i yere negen, o de ka jugu. Mogɔ o mogɔ, n'o be kolosili ke, olu bee tun y'a don ko Mali te taa san ba kelen ani keme kononton nibi kononton ni wɔro ntolaci la Johannesiburu. Tinizi, Samatasegew m'a jira cogo si la k'u be se ko la, ntola fan si ma ye u sen koro. Ntolaci ka gelen ni baara

caman ye.

Tinizi ntolatan koni kera sababu ye ka sanga kura don ntola la Mali konɔ, ka ntola kanu bonya denmisenw na. O ye yoro bee ke ntolatanyoro ye. O ye ko numan ye bawo soro be ntolatan na bi. Denmisenw mana ntolatan nedon, k'u yere ke a kebaga haronw ye, a be fisaya u ma, a be fisaya faso ma barisa wari be soro, ntolatanna nanaw be wari soro, Samatasegew be ke bugobaliw ye, faso togo be bo ntolaci la kosebe.

Fura kelen min b'a la, o ye wari ye, o ye yelma ka don jamana ntolatanjekuluw la, walasa u ka bo nin minekojuguya in konɔ. Yerenegen man ni, malidenw ka baara te do were ye yerenegen ko.

Ntolaci kelen te o ye.

Nininkaliw :

1. Mun na yerenegen de ka jugu ?
2. A' ye cenoro kelen ni konoro duuru nini masalabolo konɔ.
3. ye waledemenan saba nini masalabolo konɔ.
4. A' ye kobila naani nini masalabolo konɔ.
5. A' ye daɓɓe ninnu siya fo : tan ni konontonnan, u (u

sinna), ye (fan si ma ye), ye (o ye konuman), ye (ntolotanyoro ye).

6. A' ye daɓɓe ninnu kumadenw labo : sennantolatannaw, minskojuguya.

4-Sanata ka datuko.

Sanata ka datuko ma diya. Nin don, Sanata y'a ka datu da tile la ko n'a jara, a be bo n'a ye u ka dugu sugu la. Datu in tun ka ni, a ka sani fo a be mene-mene tile koro. Sanata tora ka datusongo dondaw jate mine yanni dogo don be se.

Tile nana jegen donin, denmisenw seginna ka bo kungo la, basa-ka-datu, kononin-ka-dolo ni genibulu b'u kun ka na. Sanata b'a fo tuma min a kana naman ke n ka datu la, kelen ceenena ka bin datu fenselen na k'a be ke jiribulu ye ani ntori-ka-sigilan bagama ye. Sanata tun be k'a ce ka ko-tige-joona suma finimugu ba - be - si - la la, o dabilala. Sanata ce bora n'a ka dugutigi - y'an - wele ye denmisenw nofe pipa-pipa, pipa-pipa, ka ceene ka bin a kunbere fila kan ka kininsen kolow bo nogon kan.

Sanata ka datu wo, basa-ka-datu wo, nine kera nin

bee ko, denmisennofeboli te nenatige ka keta ye.

Nininkaliw :

1. Sanata ka datuko ma diya mun na ?

2. A' ye nin kumaw koro di : a be bo n'a ye u ka dugu sugu la, tile nana jegen donin, n-ba-be-si-la, dugutigi - y'an - wele, bagama.

3. A' ye nin daɓɓew siya fo : basa - ka - datu, kononin - ka - dolo,

Sanata, bagama (ntori - ka - sigilan bagama) ko (nine kera nin bee ko) te (denmisennofeboli te) ka (ka keta) ye (ka keta ye).

4. A' ye nin daɓɓew kumadenw bo : finimugu, fenselen, denmisennofeboli, nenatige.

5-kolotugu

Sanata ce Bakari tora pipa-pipa la denmisenw nofe ka ceene ka taa a kunbere fila sigi duguma ka waaaayi! fo siɓe kelen k'a sen karila.

A kininsen kolow ye nogon bila. Bakari minena k'a wosi debedebe. Sanata ye neji jigin seresere, a ma se ka kule. Nka a sera k'a bolo fila don a ce kaman fila koro,

k'a lawuli ka jo yanni mogow be na ka Bakari ta k'a lase kolobaaralaw ma.

Kolobaarace ye kamalenkoro ce duuru wele ka bila Bakari la, naanika baara ye k'a mine, a kana yogyoyo, kelen ta ye k'a fifa. Bakari ko ka fen d'a ma a b'a ninw sigi min kan. O ker'a ye. Kolotugula ye Bakari sama tanjii. Fo kolow ye mankan bo kooro. Bakari k'a be a yerε lamaga a y'a soro a gengelen don dugukolo la; a y'Ala mine ka ninw turu jiri la a da fo ka ninw turu jogon na. Kulekan ma men, nka fifali ma fen ne, bawo Bakari wosiji kera i ko a koliji. Fo a be namaya a mine bagaw bolo i ko manogo. Cogo o cogo, Bakari kolow sigira jogon kan.

Kolotugula ko ka Bakari bila. A soro la ka kilisi ke situlu la ka furamugu k'o la, ka Bakari sen saalo furututu fo k'a wosiji ja. A tilala ka kalanin saba da dimin yoro la, ka tafo ke k'o siri, ka laban ka n-ba-be-si-la sibiri wolonwula ke ka Bakari sen meleke, a ka segele k'a ka so magen yeretete.

Nininkaliw :

1. Mun koson, ce naani bilara ka Bakari mine ?

2. A' ye da ne ninnu koro fo : pipa-pipa, tafo, kilisi, n-ba-be-si-la, sibiri.

3. A' ye nenoro fila nini masala bolo konon.

4. A' ye sementiyalan duuru nini masalabolo konon.

5. A' ye da ne ninnu siya fo : Sanata, Bakari, pipa-pipa, ce ne, fila, yeretete.

6. A' ye <<fifali ma fen ne>> waledemenan falen hake la, a be ben min na.

6- Farikolonajε nafaw

K'a taama, ka boli, ka pan, ka cun, ka sonsoro, ka sigi ka wuli, ka jogon ta, ka jogon digi, ninnu bee ye farikolonajε walew ye. U keli be na ni farikolo keneya ye, farisogo kogoli, fasaw jali ani farikolo dake ne konuman, i n'a fo baara kogelenw be min jogon ke, numuya, sene, farabo...

Nin nafaw koson, denmisen ka kan k'u nesin nin wale jogonw keli ma sine kelen tile o tile. A kana salaya, a kana fugariya. A ladamuko numan tena soro farikolonajε walew ko bawo kalan ye hakili ta ye cogo min farikolonajε fana ye farikolo ta ye ten. Ninnu fila mana fara jogo numan kan, hadamaden ye

ladamuko numan soro.

Tijne min don, wulibali don barisa farikolonenaje b'a to farikollo k'i diya denmisenya kono, k'i diya fana a koroto, k'i diya hali a korolen.

Nininkaliw :

1. A' ye farikolonenaje nafa folenw jini masalabolo kono.

2; A' ye dajne ninnu siya fo : ka (taama), sorsoro (ka sorsoro), kana (kana salaya), soro (tena soro), numan (jogo), kelen (sijne), kologelenw (baara), konuman (dakejne).

3. A' ye nin dajew kumadenw bo : farikolonenaje, kologelenw, denmisenya, hadamaden.

4. A' ye nonabila saba ni jiralan kelen ni kobila naani jini masalabolo kono.

5. A' ye walekonoro fila jini masalabolo kono (ka walew jira).

7- waati

Bamananw ko waati ye waati ye ; ko bee n'a waati kewaati, yewaati, fowaati, hali sawaati.

Kalanwaati be, n'o y'i dan, a ka ca a la i kunwaati i filanw na, o be ben tilegan ma. Anw filan fen o fen banna lakoli ma an kalanwaati, olu caman nimisalen don bi.

O kuma fowaati ye bi ye bawo faamuya min be kalannenw na dijelatige kunkankow la sisan, o jaka te kalanbaliw la. Waati min, a be fo u ye u k'u nesin kalan ma, o don yoro ka jan bi.

Nin hukumu kelen kono, ka kalan jate dumuni ye, a b'i ko ni daraka dira a dunbagaw ma wula fe. A dunwaati te o ye, bawo n'i baliku be kalan lakoli kalanso folo gafe konokow la, bee ba don ko diya t'o la. An be son ko waati ye waati ye.

Don o don, tulo be taa kalanso. O bennen don kalan na. Nka dumunina, a bennen don sigiwaatini wuliwaati ka don bawo kono fakojuguya man ni, korokojuguya fana man ni. O kama, hali sawaati fana be mogo la. Nka haron b'a jini a ka sa waati dow la, hali n'a si ma korobaya kojugu, saya ka fisa ni malo ye.

Nininkaliw :

1. Mun na korokojuguya man ni ? mun na fakojuguya

man ni ?

2. A' ye wale dɔ misali fɔ min b'a to hɔrɔn bɛ saya kanu.
3. A' ye daɲɛ ninnu kumadenw jini : kalanbaliw, baliku, fakojuguya, bɛnnen.
4. A' ye kɔnɔrɔw saba sɔrɔ masalabolo daɲɛw kɔnɔ, kɔnɔrɔw kana kɛ siya kelen ye.
5. A' ye daɲɛ ninnu siya fɔ : ye (ko waati ye), don (nimisalen don), fɛ (wuli) ka (saya ka fisa), ye (ni malo ye).

8- Zele ka siratige

Nin don sɔgɔma, Zele bɔra a siyɔrɔ la ka sira minɛ, a bɛ taa a tilenyɔrɔ la. Duguba kɔnɔ, ko bɛɛ n'a keyɔrɔ i ko ji bɛɛ n'a tɛmɛyɔrɔ ni dɔw ko jinin bɛɛ n'a tɛmesira. Bɔlonw ka ca, u kunbeyɔrɔw ka ca ten fana. A dɔw labɛnnen don koɲuman, sennamɔgɔ n'u tɛmɛyɔrɔ, bolifɛnw n'u boliyɔrɔ. Tasma bɛ mɛnɛ dankunw na, i bɛ jo, i bɛ i sumaya walima i bɛ tɛmɛ. Tasma ɲɛ ye bilɛnman, nɛrɛman walima ɲugujiman. Nka, o n'a ta bɛɛ mɔgɔfagayɔrɔw don bawo karatɔ ka ca.

Zeletora hami ni siran ni kɔnɔnafili bolo, a bɛ taa, a bɛ taa fɔ a nana se dankunba ma ni dɔw k'a ma

kasarakeyɔrɔ. Polokotoyɔrɔ dan don, tungurunyɔrɔ don, hamiyɔrɔ don, siranyɔrɔ don. Zele selen yen, a y'a kɔfile a bɔyɔrɔ la k'i miiri a taayɔrɔ la, a y'a kun ladɔn ka sɔrɔ k'a jini kamalen dɔ fɛ o k'a bolo minɛ ka bɔlonba in tige. O kɛra Zele laafiyayɔrɔ ye.

Nininkaliw :

1. Mun kelen ye Zele hami ?
A' y'a' ka jaabi sɛmentiya.
2. Zele ye mun kɛ k'a ka hami ban ?
3. A' ye daɲɛ ninnu kumaden bɔ: kunbeyɔrɔw, sennamɔgɔw, ɲugujiman.
4. A' ye wale fila jini kɔnɔrɔ bɛ minnu na, kɔnɔrɔw kana kɛ siya kelen ye.
5. A' ka nin daɲɛw siya fɔ : Zele, koɲuman (labɛnnen don) siyɔrɔ, jo (i bɛ jo) bolo(kɔnɔnafili bolo), bolo (k'u bolo minɛ), ye (laafiyayɔrɔ ye).
6. A' ye daɲɛ ninnu kɔrɔ di : dankunw, kɔnɔnafili, polokotoyɔrɔ.

9-Faso halakili.

Jiginna bɛ ka bin cikedɔgɔlamɔgɔw kan k'olu de bɛ ka

faso kungo halaki ni jiritigeɓa ye ko dɔgo, ko finfin, ko forokurabo. Kungo n'a konɔfenw ye faso ta ye i n'a fo faso nafolomugu, faso bolifenw, faso sow.

Cikedugulamogow de ta fo ka di, bawo minnu b'a fo, a foli se b'u ye arajo ni kunnafonisebenw na. N'o te, jon be faso nafolomugu n'a bolifenw n'a sow kan k'u minekojuguya, k'u dunkojuguya, ka faso tegelankolonya, jon no y'o ye, dugubakonmogow nisongosarabaliw, mogow kalannenw. Minnu ta te fo.

Fasoko ma ke sa bee-b'i-t'a-la ye wa? Fasoden numan te yen, bawo cikedugulamogow ni dugubakonmogow, kalanbaliw ni kalannenw be faso nafolo n'a sorow tow kan k'a faari ka ton u yere korow. Ni bee ka kan fasoko la, cikedugulamogow man kan k'u sigi mogow kalannenw ka u bolo biri u ne na k'a na bee min. Yuruguyurugu, nanamu-nanamu, namara, salaya ni faso kanu dese ye nin latige Mali ma k'a ke kofen ye fasow ka jogondan kene kan.

Dininkaliw :

1. Masabolo in be faamuya jumen di aw ma ?
2. Jonw ye faso halakilibaaw ye ? cogo di ?

3. A' ye nin danew korow fo : forokurabo, jiginna, bee-b'i-ta-la, yuruguyurugu nanamu-nanamu

4. A' ye danen ninu kumadenw labow ka ci ke danebaju korow : cikedugulamogow, kunnafonisebenw, minekojuguya, tegelankolonya, nisongosarabaliw, dugubakonmogow

5. A' ye danen nana kelen bow masalabolo konow ani k'a sebenecogo sariya fo.

6. A' ye nin danen siya fo : olu (k'olu de be ka...), se (a foli se), kan (n'a sow kan), ma (fasoko ma ke sa), na (u ne na).

10- jogondafa

Jin bi saba ni fila be baliku da konow. Ni kelen bonna, a no be ye wa a be fiye bila nin tow sigicogo la ni geleyaw ye. Ni bolonkonin kelen tigera tege o tege la, geleya b'o tege kan k'a ka baara ke. Diye konofenw fana be ten, bee ni joyow, bee n'i sigiyow, bee ni neci, do te dow joda fa, ni kelen bora a no na, ni kelen silatununna, tow b'a silatununni no y'u yere la, tinenisira ni geleyasira la. Ko ni jiribolonin in tun te, ne tun be kononin in faga, ni jiribolonin fana te, kononin in tun te sigi yen.

Mali kungow lankolonyara, jiri te yen, sogo banna, kow jara. Mogow ko ja no don. A be se ka ke, nka jele, bese ni tasuma no ka bon ni ja tineno ye. O ye mogow no ye. Hadamadenw be nema soro danfen tow sababu la. Waraw be ye kungobolo la bindunsogow nefe, o bindunsogow, sama, nsonsan, dajc n'u tow be ye binmayorow la. Bin te falen sumaya ko, sumaya te soro sanji ko. Ni sanji nana kow be fa, hadamaden be sene ke, tuw be caya, baganw be dogoyoro soro. Miseli te kalali ke gari ko, gari fana te kalali ke miseli ko.

Nininkaliw :

1. Kungosogow ni hadamadenw be ngon dafa cogo di ?
2. A' ye kumase laban mankutu n'a ka faamuyali ye. A' kana teme kumase duuru kan.
3. A' ye bonna fila-fila soro nin dajebajuw la : baliku, tege, faga, jele, ja. A' y'a hakili to u koro la masalabolo kono.
4. A' ye nin dajew baju bo : geleya, silatununna, tineno, bindunsogow, jiribolonin.
5. A' ye dajc ninnu siya fo : kono (baliku da kono).

sigicogo ye (geleyaw ye) be (dijekonofen fana be), te (jiri te yen).

11- Suman dafalan

Mali jamana ye jiriden faso ye. San waati te yen min nato te na n'a ka jiridenw ye, funteni n'a taw, fonene n'a taw, samiyefana taw... waati dow la, i t'a don i be min ta ka min bila.

Ni mangoroko dabora funteni damineto, nunjannin, nunkurunin, misika, kulubali, tarawele, kojinenkun, sumanen be bo fan be mogow be dumuni ke, baganw be dumuni ke, o be don samiyefana kono. Npeku, sunsun, simo, nsaban, ninnu fana be yereke yoro be, dun t'a ban. Senefen dow be nagami u la, tiga kalosabanin, kaba fo ka se je ma. Samiyebanda, ka se tilema ni nene waati ma, ntomono, wo, zere maanje ni namasa tile bolen y'o ye. Lemuruba be ye san kalo tan ni fila. Donnikelaw ko farikolo te se ka dan sogo ni sumanw ma a ka se ka barika soro fo jiridenw k'u ta ke, farisogo ka fanga soro, ka keneya, hadamaden ka se k'a sagolabaaraw ke koman.

Nininkaliw :

1. Nin masalabolo kɔnɔ, mun ye suman dafalan ye ? Mun b'a ke suman dafalan ye ?
2. A' ye nunnadafata misali fila jini masalabolo kɔnɔ. A' ye dafata naani fo nunnafoli taamasiyen te se ka bila minnu neƆe.
3. Danfara jumen be «jiriden» ni «jiri den» ce ? A' ye daƆe dorogolen duuru tomo masalabolo in kɔnɔ.
4. A' ye nin daƆew baju labo ka tila k'u bonna fila-fila jini : damineƆo, ntomɔnɔ, donnikelaw, sagonabaaraw.
5. Denni ye mun ye seƆenni sariya la ? Denni misali kelen jini masalabolo kɔnɔ i yeƆe ka soƆo k'a misali kelen bo i yeƆe la.

12- Mangonin

Ne ta ma bali na ka d'a kan ne ma siran wale keli la. Wale kololo ye min ye, n ka kan ka sigi k'o makɔnɔ. Kooro ko : <<ne min ye saya nato ye, o be sigi k'a kɔnɔ>>. Kooro ye ce ye.

San ba kelen ni keƆe kɔnɔntɔn ni bi kɔnɔntɔn ni kelen fangayeƆema kɔƆe, kokoro caman tora senna, u ma se ka yeƆema fanga noƆe, bawo a kera sonsoro-taara-

sonson-nana ye. Mogo ma yeƆema, faso tora halaki bolo. Mogo yeli n'a donni te kelen ye. Ne nana ni gafedilan ye baarada neƆogo ma. A ko sugu wulila. An y'a teƆeme ka ben ba keƆe ni mugan na. Ne y'o kasabi tilan kelen sara walasa baara ka damine. Baara bannen ne nana tilan do in sara. Min ye n halala ye a ko la, neƆogo ko fo k'ale niyoro d'a ma o fana na. Ce min b'o di, o te ne ye, kabakolo be feƆe ka jigin. O min ma ke, o kera ne mangoyakun ye baarada la, ka ne togo bo ko seƆe beƆe la k'a to manamanakow ma. Kɔnɔ-faralen mago te jo jenen na, n banna o manamanakow fana ma. Daga wulila sonkalan ma ye.

Nininkaliw

1. Kokoro jumen ko don masalabolo kɔnɔ ?
2. A' ye daƆe saba jini masalabolo kɔnɔ togoƆonoro be minnu na, daƆe saba waleƆonoro be minnu na ani daƆe kelen jenorɔ be min na.
3. A' ye daƆe nana fila jini masalabolo kɔnɔ.
4. A' ye daƆe ninnu siya fo : ne (ne ta), kɔnɔntɔn, kɔƆe (fangayeƆema kɔƆe), bolo (halaki bolo), do (tilan do), in (do in), na (jenen na) ye (sonkalan ma ye.)

Maanaw

1-Salimu n'a fa Silikani

Den ye den ye, dow yere ko, bangebaakunda, ko fosi te den bo. Ba b'a ni di ka den kono ta kalo kononton, k'a wolo balo ni saya ce, k'a bo sugune ni bo la manuma kono. Wolofa be fen don den ni fen ce k'a mago bee ben den ladonni n'a ladamuni ma, k'a ke a jigi ye, k'a ke a si ye i ko sumansi. Aa ! den, den ka di.

Tijne don den ka di, a ka di da la, a ka di ne na, a ka di tulo la n'a sabatira. Da b'a mankutu duman fo, tulo b'a tantolikan men, ne b'a ye a te dan soro a la. Bangebaa kelen t'a te, foroba don. Den nenen ba ka bon, a fa ka bon, kuma t'a yere ma.

Un ! ni den tijena, tigi t'a la a ba ko. Woloba ni mone, woloba ni dusukasi. Sigiyoro tijena, furu lanogola. Woloba lagosira, woloba mangoyara. Den kelen y'o ye musokolonden ye. Fa be ban a la, fa b'a gen, ni ba yere ma i keko don, a fana be gen.

Nin kera du do kono, Silikani ka du. Silikani sera a den bee la fo kelen pe ko Salimu. Salimu ye Silikani kene, ka Silikani donko ban den lamocogo numan na. U tora benbaliya kono, tuma bee mankan, tuma bee korofoli,

tuma bee nogondalamineni.

Don do Silikani ko Salimu ma :

- Salimu, hali ni e sara bi, a te fosi tijne ne ka du ye bawo i te joda si kelen na yan.

Salimu y'a wolofa dalamine ni nin ye :

_ Buwa, i kana dimin-ndaman sen ye ko a ka ca, ni kelen karila a la, a be cun o yoronin kan de.

E ye dangaden alakali yere-yere ye. O kera Silikani ka jaabi ye.

2-Kamalenba

Sungurunbaya ka koro ni dijeso baara caman ye hali n'a konnen don diinew ni hadamadenyasiraw fe.

Sungurunbaso ye bolonkonin taamasiyen ye, k'a lagosi. Yoro don min kanunen don cew fe, ce caman. O kama yoro o yoro, du o du mana folo ka ke sungurunbaso ye, hali ni sungurunbaw ye yen bila, a te ke du tow cogo la, ka bonya ni ka tanga da a kan. N'i ce wo ce y'o korobo, sungurunbaninina do be baga i furumuso ma don do ko dugu da be joli la.

Duguba te sigi sungurunbaso ko. N'a ma ye yoro min, o koro te ko sungurunbaya te yen. Namara si t'a la, n'i

sungurunbaso te duguba min kɔnɔ, ce ni musow b'u magɔw dilan ni fɛɛɛ wɛɛw ye. Jɛnɛya ma fɔlɔ bi. Nka, i mana ke jamana o jamana kɔnɔ, jamanaden caman de b'a fo i ye ko dunanw de be sungurunbaya la ko n'o te dugulenw te. Tɔgɔtɛbaara don. Nka, a be ke di, n'i y'a laje ji nɛmajɔlen na, dunanw dɔɔn te.

Sungurunbaso tun be Sayibugu la, kan were tun te fo yen bamanankan kɔ, bamanankan jɛlen kɔni, ganayɛn bamanankan tun te mɔsibamanankan tun te. Waajuli nana se sungurunbaso la Sayibugu. Yɔɔtigi y'a labɛn ka luwansew don a la. Ko beɛ be damine dɔɔnin-dɔɔnin. Mɔgɔ fɔlɔ min n'a muso yɛlɛmana yen, don dɔ saafɔ tɛmɛna ka dɔɔnin ke. Kamalenba dɔ nana k'a ni su. Muso sigilen don du kɛnɛ na, a ce be ka seliji ta.

Uy'a laminɛn. A nege kelen k'a fiyen. Ay'i nɛsin muso ma, ko joli don. Muso k'o ye mun ye? A ko muso b'a dɔn, ko muso bataraden ka wuli u ka don so kɔnɔ. A ye muso sama ka don so kɔnɔ. Muso ce y'a faamu ko sungurunbaninina don. A wulila i kɔɔ ka dɔgɔbere nɛnama ta ka don ce kama. A y'a d'a kun, k'a kɔɔta tuguni k'a da kaman kun kun. A y'a kɔɔta sabanan na, kɔɔ-kɔɔ, sungurunbaninina ye dukɛnɛ sɔɔ, a be

ka musocɛ fa neni. O ye dɔgɔbere fili a nɔfɛ, o y'a sɔɔ nɛɛda la ; a k'o be musocɛ ba la.

3-Siran

Naame ye sokɔnɔbagan ye nin kolo ka gɛlen. A be dɔgɔkun fila, fo saba, fo kalo kelen, ke k'a sɔɔ a ma ji min. A ka dumuniko fana te i ko bagan tɔw. Ale danna k'a jo sen janw kunna ; a kunkolo, a daburu ani a ko kuru b'a ke filɛlifɛn ye, a b'a ke siranyafɛn fana ye, sango n'a bɔra kɔɔnfɛla la ka jigɛn bamananduguw kɔnɔ, a ma deli ka ye yɔɔ minnu na.

Nka, a be ke di? Hadamadenw man kan ka ke jamana kelen kɔnɔ k'u te nɔgɔn ka ko dɔn. A bennen don an ka nɔgɔn dɔn. N'i nɔgɔndɔn be waleya jamanadenw be taama ka bɔnɔgɔn ye. Kɔɔnfɛmɔgɔw, suraka, kɔɔbɔɔ, burudame, jɛman ni finman, ka kan ka jigɛn ka na worodugu ni tilɛbin lakodɔn. Ko sen kelen te sira bu. Nka n'i y'a laje, taama ka gɛlen worodugu ni tilɛbin mɔgɔw ma k'o sababu ke u ka baara ketaw ye, kɛɛnkɛɛnɛnya la sɛnɛ. Sɛnɛ ko yɔɔkelɛnsigi, i n'a fo a be fo ko geseda ni yaala te bɛn. Ni siya min ka baara kɛra baganmara ye, o be baganw gɛn, ka

taama u nɔfɛ, sigida ni sigida. A mana ke cogo o cogo danyɔɔ be yaala o la. Yaala do yere fana sababu be ke magonini hukumu kɔnɔ.

Nin don Agi wulila n'a ka naame ye, a be na balo nini bamanandugula. Ja tun ye baloko geleya. Yaamɛtigiw sera duguw la, korɔlen u tun te se yen. Agi tor'a ka naame sanfe ka to ka taa fo ka na se dugu soforow ma. A don Faseri n'a denw be kalace la. Denw folo ye naamɛtigi nato ye. Olu ko :

- Ba ! Ba ! yenfɛla laje, fen do nato don. Faseri wuli k'a laje, a jɔlen tora. Naame b'i kuru k'i seri cogo min, a b'i kuru ten. Agi be lamaga cogo min, a be lamaga ten. Denw siranna. Naame be surunya u la cogo min, a be sogeren ten.

- Eyi ce ! kana sen'i ka fen ye yan, denmisɛnw be siran a ne, o kera Faseri kumakan ye. Agi be ka na dɔron n'a ka yaame ye.

- Eyi ce ! e de ko don, k'i kana se yan. K'i ka dan yen, ko denmisɛnw be ka siran i ka fen ne. Agi be k'a madon dɔron.

Denmisɛnw somi o somi, u fa ye tama don fiɛ na. U fana y'u fa nodon, u ma gen ka soro fo so.

4-Cɛkɔrɔba ni denmisɛnw

Tuma dow la, i be cɛkɔrɔba do soro min ka kow ka di denmisɛnw ye. Adu tun ye o cɛkɔrɔba do ye. A tun be finikala ke mansin na, denmisɛnw be na baro la a fe, u be te min, sango ni lakoli bilara. Denmisɛn kojuguw tun te bawo u caman tun be lakolisobaw la, dow yere tun sera baara ma.

Bee b'a don k'o si bere la, denmisɛn caman ma da alako la bawo u ye tubabukalan ke. A dow yere ko Ala te yen, u be diine lagosi u ka wale caman kɔnɔ. Yuba tun y'o jɔgon do ye. Adu min tun ye cɛkɔrɔba ye, hali n'o tun bora k'i jo a ka kalalikeso da la, n'a be segin ka don a be salamu bila. I mana i sara a la ko o ko la, a b'a fo insaalahu. Denmisɛnw waajubaga tun don. Waati si la, a ma segen.

Nin don sogoma, "geren" donna Adu ka kalalikeyoro la. Tedaga sigira. Tedaga sigilen ka dɔnin ke, Yuba somogow nana k'a wele. A wulito ko tewulila ka folo bila a ne a be na sisan. A k'a b'a sen ta, Adu k'a ma :

- Yuba, i t'i sara Ala la ka soro ka nin fo !

Yuba ko cɛkɔrɔba ma :

- Yoronin nin ni yoronin nin ce ? ne te se o la.

Yuba selen u ka so u y'a bila binsiyen na jegen kono.
Yuba tora binsiyen na, a somi o somi, jegen karila n'a
ye k'a bila sutura bo la, k'a yoro bee maraka. O kono,
te foloni filanan ni sabanan minna ka ban, ka teminenw
ko ka waati ke Yuba ma ye.

Tow hakili nana jigin Yuba la, dow k'a be soro a fa y'a
ci dugu fan were fe. U temena baro fe. Waati nana se,
u ne be fini werew la Yuba kanna ka na. A selen, yanni
mogoka jininka a mænkun na, a yere ko cekoroba ma:
- i tun be na n se ko ma.

A sorola k'a ka suturakonojiginko nefo.

5-Sannikela ni feerekela

Ni kuma tun te, mogoka t'a don hadamadenya tun be
sabati cogo min na. Ale de be mogow ke ka jogon
hakilinanw don ka hakilinanw falen-falen, ka jogon
faamu. Ale de focogo jugu be na ni kele ye, Ale de
focogo numan be mogow dusu mada.

Ko bee de be kuma kono. Bamananw ko fen bee b'a
den wolo fo kuma ; kuma b'a ba wolo ; ko kuma ye
toden ye, do be ta, do were b'a ko bo. Nin si te nkalon

ye, i be to kuma na ka fobali fo. Dow b'a fo o ma k'i nen
ceenena ; n'i nen ceenena, i kuma jogon be dimin
bawo nenini, sinikan, dogoyali, gundoboroto, bee be
nen ceeneni kono. Ninnu do foli ye kuma kelen ye k'a
ba wolo.

Kumadonsow be yen, olu ye kumakaramogow ye
bawo u be kuma tacogo kuma bilacogo, min ye kuma
kalasiraw ye, u b'olu don. Mogoka caman be nebo u fe.
Kuma fana be kalan, jeliw be kuma kalan, naaraw be
kuma kalan, karamogow ni kiiritigelaw b'u dege a la k'u
ka baara ke konuman. Ninnu bee be mogow fo ka don
jogon na. U nafa ka bon kosebe ka da kuma joyoro kan
hadamadenya la.

Nin be ko, tulon be kuma kono, jogonjenaje ni
jogondakoroboli be ke a kono. O ye mogow laafiya
bawo mogow be jogon layele. Yele ka di bawo nisondiya
taamasiyen don. Nisondiya be here ni laafiya kofa.
Yele be dusukasi gen ka dimin ban ka dusukun
laafiya.

Bi kuma jo jenen don Mali kono, bee be i jeniyo
finna. Nin don Zamano ko mangorofeeremuso ma -
mangoro ye joli - joli ye ?

- mangoro ye kelen - kelen ye.

- E be bala de fora wa ?

- Ne ko e ka don wa ?

A ma ke kele ye bawo Zamano ma bala don, nka a ye mangoro caman san.

6-Yafa n ma, cekoroba

N'i y'i tēge laje, i b'a ye i bolonkoninw tē kelen ye, u ka jan ni jogon ye, u ka bon ni jogon ye. O ye di ne taamasien ye kumalasurunya la. Ko ŋala ye danni ke, a ma keŋeni ke. Garijegew cogoya b'a danfara sinsin. N'o tē mun na hali nege so tē dow bolo, olu be taa u sen na.

Nin misali tun ka kan ka hadamadenw waaju bawo mobili be minnu bolo, olu ma fosi di ŋala ma, mototigiw fana ma fen ke a ye, nege so tigi ma fen di a ma, sennamaa ma fosi k'a la. O kama, ni hadamadenw tun kelen don ka ko faamu, u tun na u majigin jogon ye, k'u dusu suma jogon korɔ siraw kan, ka jogon bonya, mobilitigiw ka mototigiw ni nege so tigiw ni sennamaaw bonya k'a cun k'a ben u ma. O be cogo

min, mototigiw tun fana na nege so tigiw ni sennamaaw gasi sigi, korɔto fan si tun tē ye a la. Nege so tigi fana tun na si ye sennamaa kun na. Nka ŋala ma nin hakili numan cogoya hadamadenw ye, an k'a fo hadamaden caman ye, an ka sirabaw kan.

A gelenman be ye ka caya babili folo konɔ, min tōgo dara fangabin cefarinw na. Yen, mobilibolilaw ni motobolilaw be fereke jogon na waati be. O konɔ, mototigiw b'u boliyoro bila, mobilitigiw fana t'u gasi sigi, u tē mobili sumaya ka ben motow ma. A-ŋe-be-n-na ye be kumakan ye. O tē se ka fo n'i be bo Badalabugu ka na dugu konɔ bawo motow ni nege so tigiw be tugu-tugu jogon ko diyagoya bawo u boliyoro ka dogo donin. Nka o n'a ta be magow be den - den, ka meru - meru ka tēme jogon korɔ ka korɔto k'o sababu ye.

Nin don cekoroba b'a ka nege so kan ka bo Badalabugu. Kamalennin don nana kun a la babili tēme yoro dogomanin na, a k'a be tēme cekoroba la, a ma ne a ka moto kalasila nege so la k'u fila be bin. Cekoroba monenen wulila ko : mun kera ?

Kamalen ko : yafa n ma cekoroba

Cekoroba y'a bolo bil'a kun, k'a ka karimuru daduman bo, ko << e no te moto de no don >> A be k'o fo, a be ka moto pine fara-fara.

7-Nin ko te wa ?

Ko ka di, ko nege bolen ma fo. Ko mana diya cogo o cogo n'a nege bora, a be laban ka ke goman ye. Bamako konko ko dow be ke timinandiya konko. Nka hali timinandiya yere be negebo.

Waati dow la, Bamako sirakolosalaw, n'an k'u ma polisiw, u mana noro ko min na, o te fara o la Ala here la. O te fara o la bawo o be donnin soro o la, o de be u camanni bolifentigiw ce, hali negesotigiw. Negesotigiw ta yere ka jugu, bawo u be olu siya don. N'i siya donna kaban, i songo mine man go tugun. Denmisanya t'a la, - cekorobabaya t'a la, ni don geleyara, bee be saalen sara, sango ni seben nenama t'i ka negeso la. A mana dogoya cogo o cogo, i b'i bolo bila i jufa la ka polisi deli n'o ye walasa i ka sira soro.

Nin don, cekoroba ni dusukasi bora a ka du konko, hali tama t'a kun sango dorome kelen. Horon kelen - kelen

be diye na hali bi bawo cekororo ka dese a ka du musaka la, o ni ko bee ka kan. Horon be siran o malo ne ni bitunte. Cekoroba y'a ka negesonin ta, fiiko! fiiko! ka na se polisi ma babili donda la. Korolen u be file fiye a la, a be jo. Nin don, ka da dugu jecogo kan, polisike ye file fiye a la, a n'a ka dusukasi temena, a ma jo. A taara ka taa yelen balili kunna. A ye donnin boli fiiko! fiiko! Sonni polisike kura a la k'i kanto a ma :

- Cekoroba e ma filekan men wa ?

Cekoroba ye negesonin jo ka polisike laje a kun fo a sen ka soro ko :

- Ne ye filekan men ke, e ko mun ?

- Ne ma e ko mun ?

Yanni polisike be do da o kan, cekoroba k'a ma, ka negeso jira a la :

- Nin ko te wa ? Nin ko te wa ? Nin ko te wa ?

Sine sabanan cekoroba ye negeso bila baji la k'i ton ja a sen na.

Konofaralen mago te jo nenen na.

8-Magosa

Korolen, magow be batige ke ko ye min ka nogo fo dow

b'a fo, walasa k'a jira ko dijɛsosigi ka gɛlɛn, ko dijɛ tɛ batigɛ ye. Pɔn bɛ Bamako ba kunna, nka o n'a ta bɛɛ siran bɛ mɔgɔw dusukun na fo ka taa u bɔ pɔn kɔrɔ kɔnɔ, bawo yɔrɔ don, yɔrɔ min kara ka ca. I t'a don a dɔw yɛrɛ bɛ na cogo min kɛlɛn na.

Tijɛ don kara bɛ pɔn kɔnɔ, fo dɔw ni bɛ to a la ni bolifɛnw sera ɲɔgɔn ma walima mɔbili dɔw yɛrɛ bɛ sira bila pewu ka jigɛn ni mɔgɔw ye ba kɔnɔ. Nin dɔw tɛ se ka wele kɔ siban, ɲɛmajɔbaliya sen bɛ nin caman na bawo a caman ju ye sibanboli ye walima bolifɛn yɛrɛ minɛnw dafabaliya.

Nka ni bɛ pɔn kɔnɔ, i bɛ se ka ko caman fana ye. Kabini ɲala ka dijɛ dan, a y'a don ni mɔgɔya ye, hadamadenya, hakiliɲumaɲtigiya. N'i bɛ se k'i mɔgɔɲɔgɔn dɛmɛ cogo o cogo, i k'a dɛmɛ ten. Mototigi bɛ sennamaaw dɛmɛ, u bɛ se ka ɲɔgɔn ta walasa ka dɔ in ka sira surunya ; mototigiw yɛrɛ dama bɛ se ba ɲɔgɔn dɛmɛ ni dɔ kɛlɛn ka moto banna ; sennamaaw yɛrɛ bɛ se ka mototigiw dɛmɛ pɔn kɔnɔ bawo tuma caman olu de bɛ taakasegin na ɲɔgɔn dafɛ.

ɲɔgɔndɛmɛ bɛ pɔn kɔnɔ nin cogo la. O Kama, nin don Fotigi b'a ka moto kunna ka na i ko fiɲɛforoko. A

kɔrɔtolɛnba bɛ ka tɛmɛ mototigiw la kuma tɛ sennamaaw ma. Sɔnnin-sɔnnin, a ka moto kan bonyara... a sisibɔbaranin binna pɔn kunna. A taara i jo yɔrɔ jan. Sennamaa dɔ sinna k'i senfa. A ni minnu tun ka surun ɲɔgɔn na, olu ko << kana a kɛ, kana a kɛ>> Ale y'a faamu ko dugubakɔnɔmɔgɔ ka jugu. Fotigi fana seginna, a bɛ na sisibɔbaranin ta. Sennamaa y'i fiyɛ nɛgɛ binnɛn kɔrɔ. A yɛrɛ ko :
- Pa ! pa ! patisankana. A m'o fo ka baranin to a bolo. A y'a bugubugu ba kɔnɔ. Fotigi sera i kɔrɔ k'i kanto :
- i ye mago sa dɛ ; ka sin k'i kɔdon ka taa a ka moto ta.

9-Sigɛɲɔgɔnjugu

Sonsorobugu donna laadaw la dugubaw kɔnɔ. Sonsorobugu fɛrɛkɛlɛn don i ko nɔnfɔn. Sonsorobugu kɛra diyagoya ye mɔgɔw ma, n'o tɛ gɛlɛya caman bɛ kindaw sigɛɲɔgɔnya la. Dɔw bɛ bɛn sigi la, ka kow ɲɔgɔya ɲɔgɔn bolo, dan tɛ ɲɔgɔya min na. Nka dɔw fana bɛ yɛn, minnu ka sigi ye i ko wulu ni jakuma ka sigi, bɛnbaliya kun kɛlɛn.

A fara ko siginogonya te sabati fo kelen k'a yere ke nalonma ye. Hadamaden sonna o hakilina ma. Minnu ko diine, olu ko lahara, k'i ka ko nininkali be folo ka ke i siginogon na. Siginogonya ka gelen, o be bo siginogon kelen - kelen na. A nogoya, o be bo siginogon kelen - kelen fana na.

Kosebe. N'i siginogon y'a yere ke fato ye sigida la, bee b'a fatoya mine. O siginogon ka kone be bo bee donyoro la. Ale koni b'i min siginogonw la. Mogo si t'a fe ko ka teme i n'a ce. Kotigi ta tun kera o ye. Kogo min b'a n'a siginogonw ce, kogo surunnin do, a yere be se k'i sago min kunna. Kotigi tun ye musofilatigi ye, ce in den folow nenatigelen don, a woloba b'a koro a ka du kono. Kotigi mænna a siginogonw kan, ka mæn u kan. A ni Sanba ka kuma nana ta nogon kan don do. A y'i sigi kogonin kunna k'a sen fila jigin Sanba ka du kono, ka wula ke Sanba nenini na, ka na su k'o la, fo sunogo y'a dese yoro min. Sanba m'a jaabi, a ka mogo si fana ma Kotigi ka dajuguya jaabi, ba nenini jugu geregerere, fanenini juguman bee do. O ma Kotigi bo. N'a y'a don cekoroba be teme ka taa misiri la tuma min, a bena sigi a ka bulonda la. Kabini Sanba mana surunya a la, a

be to ka kaari sama k'otu duguma. Tuko kelen - kelen bee n'a ka dajuguya ka nesin cekoroba ma. Dogokun kelen ma soro o la, Sanba ye sira yeama. Sanba denke folo ko Kotigi be fara mogow la bi.

A ye bese ta u ka du kono ka n'i sigi k'i nesin Kotigi ka soda ma, a be ka muru in dadiya. Kotigi ye sine saba ke k'a be bo a ma se, a ne mana su kamalen kan, a b'a kosegin. A labanna k'i da ka farigan bila a yere la. A ka dukonmogow kabakoyara dutigi la. Bee y'a faamu nka mogo si da te se ka maga a kuma na.

Su nana ko, ka fajiri wele, ka Kotigi koliyi sigi a ye negen na. Sanba denke sira n'a ta ye a yere kono. Kotigi y'a ka fini bo k'u da kogo la tuma min. Kotigi ka negenkogo min be Sanba ka du fan fe, murutigi cunna ka bo yenfan fe, safunekagan be Kotigi ne na. Sanba denke cunkan kera ko :

- n be fadonta do ke tan bi. I te mogo were fa neni min ko...

- sabali, kana n fadontan tige sa. N te Sanba neni n si tokono. Kamalen donna Kotigi ni boda ce k'i kanto a ma:

- N'i kulela n be i ka minenw ce ni bese ye. A b'o fo waati min, a taara ni muru ye k'a tu Kotigi ka minenw

na. Kotigi siranbaato bolow tura muru la. A y'a don ko muru ye da ka di. A ko :

- kana n mago sa. N be saga kelen di alimami ma ka yafa jini Sanba fe misiri la.

Muso mænna a te k'a ce mankan men, a nan'a ko laje.

A surunyalen jegen na, a k'a ce ma :

- e ni jon be jegen na, i t'a to tora sunguruntige ye jegen konɔ.

Kotigi k'a b'a muso sebali jaabi yoro min kamalen k'a ma sii ! Ka sin i koro ka kogo ta k'i cun. O benna ni muso seli ye. O cunkan ye muso da suhguruntige ko la. A ye ji bon i koro ko mogo were de be jenebakoji di Kotigi ma.

Kotigi ma se ka do were ke, fo k'a ka finiw ke ka safune josi ka bo a yere la. Nka a y'a ka layidu talen tiime.

10-Buranfo

Bamananna, a be fo ko n'i faden donna dolomin na, i laafiya, kana karamogo walima doma si segere n'a togo ye. Fen bee songo be soro fo ji songo.

Sebe te dolominna na, danbe t'a la, horonya tilalen don

a la. Bo ni sugune be k'a fe a ka finiw na, dajuguyakan bee do be bo a da. Bonya be min ? Yoro si. Dolominna te da fosi kelen na a sigiyoro la, a ka baarakoyoro la, hali a ka denbaya yere konɔ. Aa ! dolo, Ala ka jon bee kisi dolomin ma.

Nin don Sunkun n'a tow ye dolo min k'u fa Bila dugu konɔ. Wula y'u soro dolo kan a don. Fitiri nana ke i ko a sera, a ma se, u y'u ka mobili ta ka Segu magen. U selen Segu, u y'a ke munumunu - saalo ye dolosow ni jogon ce. U ye min ke tuguni. Mogo te fali fo o la tugun. U bonna de.

Sunkun buranke tun be Segu dugu konɔ, a hakili nana jigin a la. A y'o fo a dolomin jogonw ye. Kelen b'u la, u nen ka telin. Ok'u ma an ka taa foli ke Sunkun buranna na. Sunkun folola, ko ayi ko barisa u sulen don, u bena taa a malo jira a buranw la. U ye mankan ci Sunkun nana son foliko ma.

Nka, yann'u ka wuli, a k'u ma ko mogo si kana dolominkan fo yen de. Bee sonna o ma. U wulila, u taara. Sunkun yere be ka mobili boli, a be sira je cogo min a b'a je ten. U sera buranna dala. U jiginna. Sunkun seginna folen kan. U bee k'u y'a men sa.

U donna du kono ka surunya misi dalen na ga koro. Sunkun folo sera, a ko misi m'a ko n buranke ni su, fo k'i biri k'a b'a tsege di. Buranke dalen b'a ka sesi kono nefe, a ne b'u la. A y'a kanto u ma «onhon! misi de y'a buran ye, aw ka dolomin fora n ye, paratata». Sunkun ko n y'a fo aw ye de.

11-Waraba ka siratige

Bamako ye dugu ye bi, san 1964 Bamako te. O san, bakola lakoliso tun ma jo kulu kunna. Kuluwo tun falen don sogow la, kungosogow. Kungosow tun be sira tige Zanmari ka yoro furance la ka t'u wara fa baji la k'u kosegin u dagayoro la.

Waraba kelen tun be nin furance la, a tun falen don a ni na k'a siw bilen fo k'u nkaron, a dasiw fana tun bolosera fo k'olu fin. Olu finya tun sinsinna joli jalen fe, a be joli min min baganw na, n'a y'u faga.

Waraba nekisew tun be i k'u be tasuma bo. Ni waraba kera ten a be ke waramasa ye, o ni warabafieso warabaw te kelen ye. Waramasa be siran mun ne? Foyi! a be tanbagi mun ma? foyi! a te boli fen ne bawo

a te siran fen ne, fen t'a dalen ye ka teme o sira fe. Hali hadamaden ja b' tige a yeli la.

Zanmari ka yoro waraba ye sira mine nin don a wara falen ka n'a waramasa da manaji kan mobilw ne dibi la fajirimagen waati. Mobil folo min nan'a a dalen soro, o moteri sara a bolibaga m'a don. Taamadenw fana ja tigera. U nan'u hakiliw ke ngon kan. U ye ko bee do ke moteri m'u lamine. Waraba dalen don a ma wuli. Kolositigi be mobil kono, o y'a ka kolosi sama cogo bee, waraba ma sira bila. Bee tora ten, new bosolen don waraba la. A fana be to k'a kun munu ka ne ben taamadenw ma. Waraba man'a ne munu k'a sin u ma, bee b'i kun-biri, neji be jigin. U tor'o kasi la fo ka kene ci bawo a ma kun u si la ka bo ka mobil laje. Kene cito wara wulila ka taa. Mobil fana sonna wulili ma. U selen Bagadaji keneba kan, taamaden kamalennin kelen ko <<bi ta ganna>> Kolositigi ko n'a y'o ngon fo, a tsege be se a ma. Kamalennin ko << i ma se ka min ke waraba la, i bena baga ne ma>>. Kolositigi ko <<n be i bugo n'i y'o fila fo>>.

12-Jatigilako

Mali san 1991 fangayelema nana ni kubo suguya do ye jamana kono min jogon tun ma deli ka ye ne na. Jinkurabo, gerekurabote ke dimin ni muju ko. Maliden caman siranna yelema in kono bawo ta donna jamana na, ta donna faso la. Faso te jeni fasoden juman sigilen jena n'a ma ko ke, n'a ma se ka ko ke a be hami. A be hami ni benbaw suw ye, u sara faso min danbe lakanani kama. A be hami ko ni faso te ale yere te yen, bawo faso ye ale do ye, ale yere ye, ale yere fana ye faso do ye, u fila dorogolen don jogon na, fosi te se k'u danfara.

Denmisenw nana, kodonbaliw nana ka tasuma don Mali la, ka balawu wuli. Doonin-doonin ,u y'a ke u be tasuma bila jogon jenama na, ka n'a ke denmisenw be baliku ko da denenkogo la, u b'u yere jini u denfilanw bolo. Kotora ten. Kotolenten, ko denmisenw ka so sen ka di nka a te sira don, balikuw jora ni cekorobafereew ye.

Nin don, an be Segu. Denmisenw ka jekulu do ka cidenw nana su fe ko fanga k'u ka jatigilako nenabo,

u ka jigin dunanjiginyoro do la. Faaimaw ye negejuru ci jogon ma. A kera min kundoji ye, o ma fila miiri, o ka fere kera k'u jatigila ke Bakarijanna ye. O don Bakarijanna be Segu, a be dugu cemanca la nka togo duman t'a la. Dugukarapilicaman ka jogon kunbenyoro tun don. N'i t'u do ye, i tun be siran Bakarijanna dafela temeni na.

Denmisenw jigiyoro kera yen ye. Wara do bo be ke ka do wusu, o be fo Bamananw fe. Su ma soro ka janfan, dunanw ye min men, k'a min ye, o y'u son hakili la. N ka farin o ye nalonma ko ye. Dunanw y'u ka minenw fonibali nun ka bo ka taa fere tige u yere ye ka su si Segu.

13 -Furuƙe fiyefiyelen

Ko ceganan hakili la musokelentigi b'ale negenna, musokelentigi hakili la, musofilatigi b'ale negenna. Musofuru kun ye ka ce danbe korota. Bamananw b'a fo i te ce ye n'i ma muso mara.

Musotigiya ye here ye, bonya don min be tanga ni dannaya da ce kan sigida la.

Nka tije na, furu, musomara konoko ka ca, a bone, a

tooro, a kononafili, a yerɛɛnini. A be gan don dow la
ɛamanama. N'o kera, bamananw b'a fo ko musofuru
ye garijɛɛ ye, n'i ye numan soro, o y'i garijɛɛ ye, wa
n'i ye juguman fana furu, o y'i garijɛɛ ye. N'a kera
filanan ye, sigi te, joli te, kuma te dali ma. Ce be to
palanpalan na i ko fitinɛmɛnɛ be fiɛɛ bolo. Ce teriw b'u
mabo, ce somogow b'a nini k'a kun bo boferɛnw ni
ɛogon ce.

A fura soro man di, dow ko fo furusa, dow ko furusa t'a
ɛe ye. O hakilinan fila ni ɛogon ce dow b'a fura ke
kurafuru ye. Ala ye Ali ke mogow ye, min kononasukolen
don. A ye muso folo furu. A ma se k'a ka ga sabati k'a
ke a dungo ye. A ye den caman soro muso in fe.

O kono, don o don, san o san, u ka furu be geleya. Kow
taacogo la, a ni a muso ce, mogow ye fugariya gen ka
jo Ali la, bawo i te se ka ke furuke ye, k'a to furumuso
bolo ka bo ka se a muso ta hake in ma. Walidusu te
ko tige.

Nka Ali nan'a ka ko fura ke filananfuru ye. O kelen, ta
kera ta kan. Ninakiliyoro ma soro du kono, folo ko filanan
te sigi, filanan ko folo be bo. Ko kamina, ka kami, ka
ka mi, i ko Ali ka du bila, n'a m'a bila yerɛ koni, bawo nin

don su a bora ka taa baroda la, ka tɛmɛ ka sunogo yen
fo ka su janfa kosebe. Mogow ma soro ka n'a bila.

A kelen nana ka na se a ka so kofɛ, k'i kanto : «o don,
Fuseni, o yerɛ don. Sinin an b'a laje. Ala k'an bo su ra.
Onhon, ka dugu numanje».

14-Fatɛke ka siratige

Ala mana ni don don o don na, dugubakonmogow ka
kan ka dugawu don Masa Arahamani k'a numan bo.
Duguba kara n'a kasara te ban, u soro man go.
Bolifɛnw kera i ko u dilanna ka mogow silatunun. O ye
ko ye, nka ko werɛw be yen fana i n'a fo binkaninkelaw
ni nsonw. Olu ye tijɛnikelaw ye, minnu te herɛ
sabatibagaw ye. Siran be ke ninnu be ɛe su fara tile
kan. U ɛebolen don i ni fe.

Nka dugu falen don tewu kenebaato ni banabaato la.
Banabaato ka ca. O kono min yerɛ ma son a ka banako
ma fewu, o ye hakililabanabaato ye. U be yaala
kenebaato cogo la. I be k'i ka baarayoro magɛn
dugumasira fe ko jama ka ca sira do ninnu kan, i
sirannen sirabakankasaraw ɛe, i nana bala fatɛke la

pen-penlenkunnin b'a bolo ite se ka seginiko, a k'i ma
k'i k'i jo. I be mun ke ?

Nin don kaninmæke fila, Buba ni Ali be ñogon bolo ka
na. U sera fatæke beretigi ma. A y'o sira tige u ñe. Taa
te se ka ke ko. A ko Buba k'a ka duloki soori kulusi ko. Buba
forokiyatigi ka jaabi kera «ka forokiya soori ?
«Fatæke ye bere korota k'i kanto «a soori ! «Buba y'a ka
forokiya ce k'a digi kulusi ko.

Forokiya mana soori zarabu ko cogo o cogo, a be
kuru. Buba ka forokiya kuru wulila kofe zarabu ko.

Ali min tun ka kan ka Buba deme fatæke la, o ka siran
juguyara fo a donna fatæke fe, bawo Ali ko Buba ma :
«kuru be kofe». Buba ka jaabi kera «n b'a dilan sisan».

A y'a fo cogo min ce y'a ke ten.

Fatæke soro la k'u labila u ka tugu ñogon ko nka u ye
dugumasira haramu.

15-Denkundidon

Nin don wula, musow bora denkundi kama. Jeli ñaara
be donkilida la, tegere be papapapa, jenbe be songo,
musojama be donna fogo cema.

Alizuma tameto y'a kun fegu-fegu bawo a ye min ye,
jigitigeko si t'a bo an ka sigidaw la, barisa mago o mago
n'e de be miiri miiriko ceni na, ko e de be hami dije
geleya la bi, ko denbaya ka bonogola n'a yiriwali y'e
kuntilenna ye, ko den min kun dira ko e be joro o
nesigili la, i t'a kanu nin ñenaje ka sigi. N'i yere ma se
k'a sigili bali, i jilaja i kana ke a kene mago do ye, n'o
te i be jate hakilintanw ni miiribaliw ni konowokelenw
fe.

Nin ko digira Alizuma na nka a se te. Min y'a digi a la
kojugu, o ye ko muso minnu b'a kene kan, u fanba tun
ye denjerenin momusow ye. Momusuw ka kene tun
man kan ka ke nin fogo ye. U yeli ye kene ke fago kene
ye ani tineni kene ye. Alizuma hakili sera ni hakilinan
ma ko muso be ke sababu ye ka yelma caman don
sigi la, a ñuman n'a juguman, k'a soro ce ma bo a
kalama. N'a kera juguman ye ce de folo mago be sa.
Magosa te fila ye ni muso tineni. O hakilinan kelen
ko, folo, sigidaw la, danbe tun donnen don waati min
na, muso horonw, an bora minnu na, minnu ce w sera
u la, n'u ye sininesigi ke dijesosigi kuntilenna folo ye,
olu ka bolomafara denkundi la, o tun te donke ni

dumunibake ye k'o togo da tineniba.

Alizuma monena ka laban ko fulamuso a suma n kun,
a minen de y'i diya, bawo ni den bangebaaw ma jenbe
sigi momusow te bo fogo la sango ka denjerenin ka
jakaninsongo min sango k'a dun nbeda kan. Talonyoro
ye a tagolayoro ye, binyoro fana y'a damanata ye.

16 - Zanjugu ka falinin

Falinintun be dugu kono yaala la bawo bagan kenema
tun te tugun. Nka, k'a ye, i tun b'a don k'a ye tile fila ji
min. A tun b'a yere ma dugu kono bawo a tun te se ka
baara ke tugun. Tigi ma don a la dugu kono nka mogow
tun b'a wele Zanjugu ka falinin

Zanjugu ka falinin tora folokofalaka la denmisenw b'a
mine ke yelen a kan ka tulonge a la. Bana nana
Zanjugu ka falinin mine. Denmisanya te hakilintanya
ye, den misenw labanna ka tulonge u tulongenon ka
tulonge, dow tun be keninge. Tige kala ni sokala la
ke tulonge a ma. A dow yere tun be keningekoji d'a ma.
Mogow jenumandon ma fen be Zanjugu ka falinin ka
dow na.

A koni tota soolosaala dugu kono, a be jenen ta
donin-donin ka kosen koronto. Zanjugu ka falinin
kera fo fiye b'a jolen fiilifaala. A to kera n'a y'a da yoro
min wulili ka gelen a ma ka n'a ke mogow si t'a fe ka
falinin ye hine bonya koson.

Selifanatile jora karatatata nin don ka Zanjugu ka falinin
dalen soro siraba kere dafé Nanzan ka bulonda
masurunna na. Saya y'a mago bo a la yen k'a ke
dimogobaw sago ye. Olu ye Zanjugu ka falinin sanga
ci yanni dibi ka don u fana ma. Su kolen Nanzan ye
falinin su sama k'a mabo a ka bulonda la a tolikasa
kan'a degun. Yanni o don duguje wula be se, falisukasa
ye fiye mine ka yoro temeni goya. Nanzan y'a do k'a ma
fen ke. A ye Zanjugu ka falinin su bo bintu la k'a fili dala
ji la. Ji ye do fara kasa kan. Kasa jensenna ka se dala
dafedu be kono. Nanzan ka wale mogow nimisi wasa.
Sooni a tun be sitana bange. Nka yanni a ka se o ma,
denmisenw taara u ka wale numan don laban ke
falinin ye. U ye dingge tige k'a sutura, k'a kasa ban kin
kono, ka mogokorobaw diminkuru ci po.

17-Lakolikaramogolaje

Segu kafa kalankow nemoƙo nana foli ni tanuni ke Bila n'a lamini karomogow ye u ka karamogoyakalan hukumu kono. A ka kuma barikama do kera ko san ba kelen ani keme kononton ni bi kononton ni woro be ke kalan togoladon ye farafinjamana bee kono walasa kalanko ka fari kura da bawo farafinjamana de kono kalanbaliya be ka juguya san o san. A ko bee k'a cesiri sekodamajira barisa nin hakilinan numan bagera Segu waati min ni kalanko minisiri tan ni saba ye ngon soro lajeba la yen. U nana jamana nemoƙo kunben Bila k'u naniya d'a tulo kan a k'a lase a ngonnaw ma farafinna tamba ka laje kono. O kera bonya min tena san soro ka menene i ko dugujedolo ni lakolikaramogow m'u jayoro jira a ko la.

Kuma in ye lamenijama nisondiya barisa nemoƙo tilalen kuma na bee ye tegera fo a ye. A wulila tuma min, bonya nasiraw la, bee fana wulila. Karamoƙo tokorokomogow do k'a tow ma : << n'ale wulila ni karamoƙo ma wuli bi ta in ko, a te diya bawo nemoƙo man fisa n'ale ye >>. Ako fana karamoƙo Senpara ma,

kaki duloki na kulusi b'o la i ko nemoƙo ta ngonna : <<kaki te mogo ke faama ye, n'o te don bee e Senpara be kalan so kono yan mogo si te wuli k'i nana, mogo si te wuli k'i wuli la, ban kaki la, ce >>. Minnu bora ka nemoƙo bilasira muso tun b'olu cela, zarabu numan b'o la a ye donkili damine : <<muso kulusibatigi bora, musokulusibatigi bora>>.

Lakolikaramogow lajeyoro ye tulong ni yele ye.

18-Fatomuso

Fa ye hakilitiye ye, a gelaya b'a juguya ni bana tow ye. O kama, a be wele ko bana bee fa. Fa sinna ka ke kunkolotiye togo ye.

Fato bee yaala, a kunnafenw man'a nesin yoro min na, a be taa o fan na. A ka ko ketaw te faamu mogo kenemaw fe, nka a yere hakili la ko fa be mogo tow la. O ye ko ye sa min b'a to a be fo ko doamin be bee la. Bee n'i ta wulituma don.

Fato be ye jamana fan tan ni naani fe, bawo mogo te se k'i yere bila fatokongon na. Dow b'u ka fato don nege la walas a a kana taa a kufe. O fana hine ka

bon. Dow yere ko n'o kera ka ban fa te keneya tugun.
 O koson, fato caman bilalen don u yere ma. I be fato
 caman ye duguw kono, i te somogo soro a la.
 Fatomuso in tun be dugu kono a be tile damado bo,
 mogo ma don a bora yoro kelen min na. Nin don su, a
 lankolon tan ni fila, hali gari kise kelen t'a la, kongu b'i
 ko a ka Ala kon a ni na, a nan'i jo muso n'a denw
 dumuniko ma ko ka son dumuni. Be siranna bawo
 ce si tun te d u kono. O siran kono, muso ko fatomuso
 ma <<taa ka bo an dala ni dumuniko ye >> <<n te
 taa>> fatomuso ko ten, k'i madon muso n'a denw na.
 Muso fora ka wuli a siranbaato, k'i duru dogobere do
 koro ko fatomuso ka bo, o ma jenge sango ka bo a no
 na. Muso ye dogobere ne kelen ke fatomuso la, ka
 segin k'a korota tugun; yanni a b'a lajigin fatomuso ye
 kene bila. Muso tugura a nefe, a be bo da fe waati min
 dogokuru y'a soro a kun na. A ye sentege da, muso y'a
 da a ko. Fatomuso kulekan kera : <<bo n bo fatomuso,
 fatomuso, bo n ko...>> Mogow bora kulekan na, u ye jo
 di kulebaga ma.

Nsanaw

1. N'i ye wulu ni jakuma sito ye so kelen kono, o ye deli
 sababu ye
2. Ka wulu falen jakuma na, sonsoro taara sonsoro
 nana.
3. Jakuma t'a ka fasalenya fo, ko nsonsan y'a cin a da
 la.
4. Jakuma ka jineminne tono b'a yere kan
5. N'i ye basa ye kulusikala la, a ne b'a ku boyoro la.
6. N'i y'a men ko basa ye muso furu, a ye basamuso
 de furu.
7. N'i ye basanin jannen ye, a falen ma ke, a su don
8. Basa be yelen, ntori te yelen.
9. Ni basanin ku ma tige, a te dingeda ye.
10. Bilakoronin be se basa la, basa be se diden na,
 diden be se bilakoronin fa la.
11. Nagamejinina te baden ye.
12. Kokandali ka di nagame ye, a ko kuru de te son.
13. Sigili ka di bama ye, a ku de te son.
14. Ba min be kasi, minnogo t'o la,
15. Ni dugu jera su la, fali be ye sange koro.

16. Suruku sara duga nena, o ye jigilatige banna ye.
17. Sagajigi ka kunsuulu te siradonbaliya ye.
18. Je bennen don saga la ni ba ye.
19. Misi jolen be misi dalen lawuli
20. Misinin biyenbobali da man di moron kokuma na.
21. Misigenna kura be misiw labo kaloyeelen na.
- 22..Sufemisi bee ye misi fin ye.
23. Misidengenna mana bere min sunogo, a mana wuli, a b'o boli bere ke.
24. Misiden te jara don wara ye, a ba y'a don wara ye.
25. I mana kele o kele ye misikunkolo la, dadugula nafeko don.
26. Batigemisi den be ko kolon tige.
27. Son te pan a den ka nunuma.
28. Mogo nugu ka ni i donmisi biyen na.
29. Ni forobamisi ye forobano dun, fen t'o la.
30. Sababu-sababu be misiba kun se gajiri ma.
31. N'a fora misigenna ma, jumafesa ka bo, misi ko te, jumafesaraka don.
32. Misibakoro ku ka surun dugu la, nka bee bolo t'a soro.
33. Misibakoro be dimin to a kan ka nono bo.

34. N'i ye misi labo kolon konon, a be folo k'e de tu.
35. Hali mogo min te misiw minyoro la, i b'a don filen te yen.
36. Ni ntura bilen y'i fa faga, n'i ye tongun bilen ye, i be siran.
37. Misimuso biyen te digi ntura la.
38. Jakanin de be nturanin tu.
39. Sagamuso kunkolo man ni sagajigi fila biyen ni nogon ce.
40. Bakoronnin nege de b'a dasi dulon ntomononononi na.
41. Ba ku m'a ju datugu, kuma te mogo were ta ma.
42. Seli bafaga t'a wulufaga bali, sogobee n'a dunbaga don.
43. Ba degunnen bee cinni ke.
44. Somiyerela bakun te mo.
45. Baw nogongorokan be basulu konon, o ka fisa ni wara mankan be basulu konon.
46. Suruku ka dugutigiya wo, waraninkala ka dugutigiya wo, ba ka here te nin si la.
47. Yaala be ba bo kolo do kan, wulu t'o ye
48. Nkabafura ka bon badennin da ma.

49. Melewu-melewu mana diya baden da, a be miseli kunu
50. Bone ye batigi ta ye, a y'a kun don daga la, o te ke ba yere ko.
51. Ba falen ba la, o ye do ka terejuguya ye.
52. N'i ye ba do ye ka do bin, do ju be denen na.
53. Farilankolon b'a yere don wulusu tabaga ye.
54. A te da wulu fasakoro la, a taamacogo ko.
55. Numan te wuluden na fo min man' i diya.
56. Nata de ye wulu dakala janya.
57. Warabilen te wulu kakala don.
58. Safunedaga cira, wulu ka mun b'o la.
59. Fiyentoya wo, nabaraya wo, wuludennin ye do ke nin bee la.
60. Wulu bee be bo dun, ni min y'a ta da a nun na, o ta de be fo.
61. Ni Ala b'a fe ka wulu ta tije, a be joli tige a kunkolo cema.
62. Ni wulu tora kono kunko la, yerejiranciya no b'o la.
63. N'i y'i ka wulu jugu faga, do ta b'i cin.
64. Wulu ni suruku te je kolo la.
65. Fele bodon te wuluden tadon ye.

66. Bee tigelen don koorominewulu la, nka don o don a somogow be naji ke.
67. Dosokoro t'a sorsorocogo bila k'a b'a buranna na.
68. Don kelen fa te wulu ke doso ye.
69. Boron boli siyedennin da la, o te here ye a ma.
70. Mogo keguya o keguya, i be siyenabara san sugu la
71. Siyenin be keguya wolonin siboyoro la.
72. Siye ban te dugutaa ma.
73. Ka siye bila sansara kono, o siyetigi ta ye, nka i ku munu yan, o ye siye kunko ye.
74. Ba ma tige wulu la fo. soforo siyendon.
75. Ni nkolonin y'i da banin ma, biyenkala kelen be taa a kelen togo la.
76. Siye da ka dogo burufiye la.
77. Siyedenin yaalabaa jugu t'a ba su ye.
78. Ni siyenin ma suu men, a na parawu men.
79. Siyeba be fen do yegeyege ka fili a ko, a ma jine a ko.
80. Siyebajito b'a denw lamo kana kono.
81. Siyeba te fen jugu yegeyege ka bila a den koro.
82. Tono fila te soro siyefan kelen na.

- 83 N'i k'i be dorow wusu, ni wulukala jenina, a banna.
84. Ni kara be nebere ko, a joyoro be ben siyesulu da ma.
- 85 Ni ji min ye mogo mine fo i kankoro, i kota fila ye ngoku ye o la.
86. N'i ye denba keto ye k'a den ta a wulu ma, a delinanko don.
87. Kooro b'a moyoro fari da.
88. Kooro m'a wulu boso a fagabaga la fo a jenibaga.
89. Ce sirilen sago te a kaya la.
90. Mogo min mana i fa negge k'i ye muso furu, i m'i fa negge, i y'i wulu de negge.
91. Bolokoli te foro kunko bannen ye
- 92.. Faamaya te mogo kaya bonya ni bana te.
93. Nkalon bee be da bolokoden na fo a binn'a muso kan.
94. Bonya ka di fen bee ye fo kaya.
- 95 N'i ye jenbe diyalen ye, a be do fa kenstintin kan.
96. Tanbagi be kilikelentigi ma, kilifilatigi ta dafalen don.
- 97 Dugumene b'a nedonnabelekili cin, min be woyo a kan, o ko te.

98. Ni jekoni sukora ka ye konsogoti fan da, o y'a halakidon ye
99. N'i ye jeferelen fariyalen ye ka jigon fa neni, a momo momo, Ib'a soro a jatigila ye konsogonin bara ye.
100. Jigon n'a muso te si jiribolo kelen kan, nka u jan be ngon na.
101. Kono bee ko jigon ye nalonma ye, a caman jurulama be teme a sigilen na.
102. N'i y'i bokeyoro bin bee jeni, i na bo ke kene kan.
103. Fato do bo be ke ka do wusu.
104. Wulu mana bo ci kaara la, a ma juguman ke.
105. Wara y'a bo ke tongun kan, o te baasi ye. Nka n'a y'a ke wara were kun na, a n'o ce.
106. Ni mogo min ko i be sama boloko, n'i sera k'a ke, i ye koba ke, n'i ma se k'a ke i ye kuma lankolonba fo.
107. Fa mana mogo min bila samasenta la, kongoto be fisaya n'i ye.
108. Suruku sogofilagen, kelen be taa k'i dan.
109. Suruku n'a ka bolonfo bee ye wara ye.
- 110 Suruku ju fununna, ba ka mun b'o la.
111. Kolo min mana namakoro bali, dosokoro

tulonkefen t'o ye.

112 Fali sara, boci banna.

113 Hine be deli la, fali t'o sidon.

114. Mogo te sufefali ju sinfan don.

115. Fali ci ye tanni ye.

116. Kogo be fali kun, a nege b'a la.

117. I te sogo were ye suruku nefe ni min, t'a do ye.

118. Suruku sara, fali ka mun b'o la.

119. Nsonsan bolen fali fe, a den te

120. Ni danga be so ko fali b'a dan

121. Jidon wo, sodon wo, yerendon nogon te.

122. Dabaraje te fali taamasiyen ye

123. Mogo te don fali fe kurun na

124. Dan be fali kusama na, n'a ma ke a bonni ye.

125. Ko fali te wolo jamana.

126. Sa be siran, a fabaa be siran.

127. Sa be duguma, sen be duguma, u be nogon soro.

128. Bere te sakunba ni minija ce.

129. Sa ne ka misen nka bolo te su a la.

130. Sa mana bo ka bere min to i bolo, i b'a bugo n'o de ye.

131. Samarala sata be bo sa la.

132. Ntori bugubugu kojugu b'a bin sumayana.

133. A be fo ntori ma bagayogo yoro min, a b'a bugu yen de.

134. Ku te ntori fe, nka Ala b'a fifa.

135. I t'a don ntori be ci la fo n'i y'i yere bila a ka panni nogon na.

136. Ntori be kasi a beremaji la.

137. N'i ye ntori ye sanfe, dugumana de ka kalan.

138. N'i ji tun be mogo je kolonkonontori tun na larabu wolo.

139. Ntori n'a konofen bee ye jigon ta ye.

140. Nbiliba bodon, ni ntori ma panni bere min ke, i b'a soro a te se o la.

141.- Musokoronindon tile wolonwula, mogo te se k'i momusokoronin tanu a tile folo la.

142. N'i ye tile ke ka musokoronin ta, k'a fofowula fe, fofoli de be to a konu.

143. Musokoronin malo be dogo min na, a te keje o jocogo la.

144. N'i ye musokoronin kelen ye k'a da fa mugu jalan na, a niginji de b'a da.

145. A te musokoronin bugobaa la fo min b'a fo ko

- kunun nantuma musokoronin be bolo la.
146. Musokoronin daba bilayoro ye fala fasan ye
147. Koro te mogo sigi n'a kebaa t'i bolo.
148. Cekoronin sigilen be moro don.
149. Cekoroba bugoko fila bulondibi la, a sabanan y'a niniko ye.
150. Cekoroba te koro dumuni ma nka a be koro dumunifo ma
151. Denmisen tege koko numan be mogokorobadege noni.
152. Ni fali y'i tan, n'i y'i ta sara, i kera a jogon ye
153. Nidegeye galama sara, ob'a min baa kononagan.
154. Ni mogo kelejogon y'i bin i buramuso jena, i buramuso ka yafa i ma, i kelejogon ma son k'a to i t'a la de.
155. N bugora n somogow jena, o cisama nogoyara.
156. Ni kele sera so kofe, maribayasadonkun t'o la.
157. Jena je min taato don faamaso, faamaden kekun te k'a kun da kogo la k'o laje.
158. I be taa fen min nini bondon konon, n'i y'o soron a da la, i donkun te.
159. N ma don, o ka fisa ni n donna n ma fen ta ye

160. Sanji be na yoro o yoro la, ndanzo be kuru foni o yoro la.
161. Sanji be tige k'a ko to ngomi ye.
162. N'i ye min men baladen da, balaba kan don.
163. N'i y'a men ko no be nobugu, takan b'a la.
164. N'a fora ko to be tobugu, takan b'a la.
165. N taato ye nin ye wa, n te segin tun, i be soronanidonna nini.
166. Nin te fo ne ma, nin te ke ne na, ko duman caman be ke i ko.
167. Nin te fo ne ma, nin te ke ne na, sajoona y'o fura ye.
168. N'i ye sumuto ka sumu furake, a be ban i ka josi la.
169. Korikala ka jugu finimugu ma.
170. Nbili be dun, nka ntigije ko ka njene.
171. N y'a fo, n m'a fo, a be ye boronkan ye.
172. Dangaden mana bila tulubara konon, a koyokoyolen be bo.
173. Ni morike ko dije be wuli, a te wuli a n'a ka walan ko
189. N'i ye misirima to a yere ma, a te saraka bo.

190. N'i ni misirima be don na, n'i ma to k'i sen dere a
sen kan, a be k'a konɔ k'a kelen de be don na.

191. Misirima b'a don k'a te ke donso ye a si konɔ.

KONOKOW

Bamanankan sigini n'a siginidenw.....	4
Dafalen ni dafata.....	16
Samani.....	21
Nunnafoli.....	25
Nɔronnaw.....	40
Bonna.....	45
Kanhake.....	50
Wale, waledemenanw, walelan.....	56
Kunnafoninan.....	59
Tigiyalan.....	62
Togo.....	64
Nonabila.....	66
Mankutulan.....	68
Kabila.....	72
Hakelan.....	78
Sementiyalan.....	81
Tugulan.....	84
Sinsinnan.....	85
Danfaralan.....	86
Tigiyalan.....	86
Ɔagan.....	87
Ɔininkalan.....	87
Sebenni sariyaw.....	90
Denni.....	99
Dane dorogolen.....	114
Kumasenw siya.....	131
Jolanw taamasiyenw.....	134
Wala fili.....	142
Masalabolow (kunnasebenni).....	146
Maanaw.....	165
Nsanaw.....	196

NIM SARL B.P : 2495 - Tél : 22-39-63
Avenue de la Nation BAMAKO - MALI

N'i y'a men siya, kan don bawo ni kan tununna, o ye siya bannen ye. Otuma, kan ye hadamaden danbe sinsinan ye. Folo, an faso kanw tun be foli kelen pe de bolo. Bi an sera u sabenni ma, o wale ka kan k'u barika. Ala k'u barika.

Nka, min be se k'an ka kanw sabenni nagasi bi, o ye sosoli lankolow ni sosoli banbaliw ye, sosoli minnu b'an siri k'an jo yoronin kelen, taa te ke ne .A hami ye, an ka teme nin bee kan.